

Od "Anđela u kući" do "Femme fragile" pregled tipologije ženskih likova kasnog 19. stoljeća

Kovač, Irena

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:061809>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-19**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Filozofski fakultet

Odsjek za kroatistiku

IRENA KOVAČ

OD ANĐELA U KUĆI DO *FEMME FRAGILE*

DIPLOMSKI RAD

PULA, 2020.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Filozofski fakultet

Odsjek za kroatistiku

IRENA KOVAČ

OD ANĐELA U KUĆI DO *FEMME FRAGILE*

DIPLOMSKI RAD

JMBAG: 0303043573, redovita studentica

Studijski smjer: Hrvatski jezik i književnost

Predmet: Hrvatska književnost romantizma i realizma

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Filologija

Znanstvena grana: Kroatistika

Mentor: doc. dr. sc. Boris Koroman

Sumentorica: doc. dr. sc. Dubravka Dulibić-Paljar

Pula, 2020.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana, Irena Kovač, kandidatkinja za magistru hrvatskoga jezika i književnosti ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica Irena Kovač

U Puli 2020. godine

IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOG DJELA

Ja, Irena Kovač, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom *Od anđela u kući do femme fragile* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama. Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli 2020. godine

Potpis Irena Kovač

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. PREDREALIZAM I REALIZAM (1860. – 1892.) KAO RAZDOBLJA NAJZNAČAJNIJIH HRVATSKIH PISACA	3
2.1. Povijesni kontekst	3
2.2. Šenoino doba	4
2.3. Hrvatski književni realizam (1881. – 1890.)	8
2.3.1. Povijesni i društveni kontekst hrvatskoga realizma	8
3. Slika i položaj žene u zapadnoeuropskoj i hrvatskoj kulturi 19. stoljeća	19
3.1. Pojava emancipacijskih ideja i žensko pitanje	20
3.2. Značaj Ivana Filipovića, Ivana Perkovca i Augusta Šenoe za obrazovanje žena	22
3.3. Značaj Marije Jambrišak za obrazovanje žena	24
4. TIPOLOGIJA ŽENSKIH LITERARNIH LIKOVA U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI 19. STOLJEĆA	25
4.1. KUĆNI ANĐEO, SVETICA, PROGONJENA NEVINOST	26
4.2. FEMME FATALE	27
4.2.1. Karakteristike prema kojima možemo prepoznati lik fatalne žene	28
4.3. FEMME FRAGILE	31
4.3.1. Obilježja prema kojima prepoznavamo lik femme fragile	32
4.3.2. Preduvjeti za lik <i>femme fragile</i>	33
4.3.3. Obilježja prema kojima možemo prepoznati lik <i>femme fragile</i>	34
4.4. ŽENA NA PUTU PREMA SAMOSVIJESTI, SUBVERZIVNA ŽENA KOJA RASKIDA S PATRIJARHALNIM, MORALNIM I KLASNIM OGRADAMA	36
5. ANALIZA ŽENSKIH LIKOVA IZ ODABRANIH ROMANA PREMA KLASIFIKACIJI KREŠIMIRA NEMECA	37
5.1. KUĆNI ANĐEO, SVETICA, PROGONJENA NEVINOST	37
5.1.1. AUGUST ŠENOA, ZLATAROVO ZLATO – DORA KRUPICEVA	37
5.1.2. ANTE KOVAČIĆ, U REGISTRATURI – ANICA	45
5.2. FEMME FATALE (FATALNA ŽENA)	46
5.2.1. JOSIP KOZARAC – TENA	46

5. 2. 2. Odlike Tenina lika u funkciji fatalne žene	49
5. 2. 3. Funkcije koje fatalna žena ispunjava u tvorbi zapleta	55
5.2.4. ANTE KOVAČIĆ, U REGISTRATURI – LAURA.....	59
5. 2. 5. Odlike Laurina lika kao fatalne žene	60
5. 2. 6. Funkcije fatalne žene u tvorbi zapleta	71
5. 2. 7. Laurina smrt	73
5. 2. 8. Usporedba dvaju likova fatalnih žena – Tene i Laure.....	74
5.3. AUGUST ŠENOA , ZLATAROVO ZLATO – KLARA GRUBAROVA	76
5. 3. 1. Obilježja fatalne žene Klare Grubar	77
5. 3. 2. Funkcije fatalne žene u tvorbi zapleta romana <i>Zlatarovo zlato</i>	82
5. 4. FEMME FRAGILE	84
5. 4. 1. VJENCESLAV NOVAK, POSLJEDNJI STIPANČIĆI – LUCIJA.....	84
5.4.1.1. Motivi prema kojima prepoznavamo lik <i>femme fragile</i>	84
5. 4. 3. Patrijarhalni sustav u Stipančćevoj obitelji.....	87
5. 4. 4. Lucijina smrt	92
5. 5. ŽENA NA PUTU PREMA SAMOSVIJESTI, SUBVERZIVNA ŽENA KOJA RASKIDA S PATRIJARHALNIM, MORALNIM I KLASNIM OGRADAMA	93
5. 5. 1. AUGUST ŠENOA – BRANKA	93
6. SINTEZA	97
7. ZAKLJUČAK.....	100
8. LITERATURA	102
9. SAŽETAK	105
10. SUMMARY	106

1. UVOD

U diplomskome radu, *Od anđela u kući do femme fragile*, istražuju se i analiziraju tipovi ženskih likova u hrvatskoj književnosti predrealizma i realizma. Prije nego što krenemo s razradom glavne teme ovoga rada, predstaviti ćemo razdoblje predrealizma, koje je prethodilo realizmu, razdoblje u kojemu su stvarali autori čija su književna djela predmet naše analize. Kako bismo shvatili kako su i zbog čega u svojim djelima progovarali o određenim temama, na početku rada ćemo objasniti društveni i povijesni kontekst dvaju razdoblja. Govorit ćemo o utjecaju Bachova neoapsolutizma na Hrvatsku, pokušajima mađarizacije i germanizacije, osnivanju triju političkih stranaka Narodne, Stranke prava i Unionističke i književnicima koju su pripadali pojedinoj stranci te su se shodno svome opredjeljenju orijentirali i u književnosti. Objasniti ćemo i što je to Šenoino doba, predstaviti autora po kojemu je to razdoblje dobilo ime, Augusta Šenou i izdvojiti temelje njegova literarnoga rada. Zatim ćemo objasniti povijesni i društveni kontekst književnoga razdoblja realizma u hrvatskoj književnosti. Površinski ćemo zagrebat i u onovremenu političku sliku i posljedice vladavine Khuena-Héderváryja. Istaknut ćemo književne časopise hrvatskoga predrealizma i realizma, književnike koji su djelovali kao pravaši, Eugena Kumičića, Antu Kovačića i Ksavera Šandora Gjalskoga te teme koje su obrađivali u svojim književnim djelima (regionalizam, socijalni problemi hrvatskoga društva i propadanje plemstva). Predstaviti ćemo i autora najzrelijega realističkoga romana koji nastaje u doba moderne, Vjenceslava Novaka. Osvrnut ćemo se na stvaralaštvo Silvija Strahimira Kranjčevića, najznačajnijega hrvatskoga pjesnika realizma.

Nakon povijesnoga konteksta i opisivanja razdoblja, približit ćemo se središnjoj temi ovoga rada, govoriti ćemo o slici i položaju žene u zapadnoeuropskoj i hrvatskoj kulturi 19. stoljeća. Ovdje ćemo opisati ženski rod iz muške perspektive onoga vremena. No, takvo stereotipiziranje nastojala je opovrgnuti prva dama narodnoga preporoda, Dragojla Jarnević o čijem će djelovanju također biti riječ. Nedugo nakon takvoga jednosmjernoga pogleda na ženski rod, krajem devetnaestoga stoljeća ipak dolazi do napretka i emancipacijskih ideja te ženskih pitanja. Kako bismo opisali te ideje i napredak žena, vodit ćemo se člankom Jasne Šego *O ženama u "Viencu" i o liku učiteljice u trima književnim tekstovima 19. stoljeća*. Izdvojiti ćemo i imena muškaraca koji su se zalagali za ženska prava, odnosno podupirali njihovu

mogućnost školovanja i napredovanja kako bi postale učiteljice. Spomenut ćemo i imena prvih studentica Zagrebačkoga Sveučilišta, a zatim prijeći na Nemecovu tipologiju ženskih likova prema kojoj ćemo analizirati ženske likove iz sljedećih djela: *Zlatarova zlata* i *Branke* Augusta Šenoe, *U registraturi* Ante Kovačića, *Posljednjih Stipančića* Vjenceslava Novaka i Kozarčeve *Tene*. Prije analize likova, navest ćemo odlike svakoga od četiriju tipova (prema Nemecu uz Buzovljevu nadopunu) kojemu može pripadati ženski lik iz navedenih djela, dakle tipu *progonjene nevinosti* (*anđela u kući*), *fatalnoj ženi* (*femme fatale*), *femme fragile* ili pak *subverzivnoj ženi na putu prema samosvijesti*. Zatim slijedi poseban dio u kojemu ćemo objasniti svaki tip ženskoga lika, ali i međusobne sličnosti i razlike istih. Kako bismo jasnije prikazali zamršene odnose likova u pojedenim romanima ili pripovijestima, napraviti ćemo shematske prikaze i tablice.

2. PREDREALIZAM I REALIZAM (1860. – 1892.) KAO RAZDOBLJA NAJZNAČAJNIJIH HRVATSKIH PISACA

2.1. Povijesni kontekst

Književna razdoblja predrealizam i realizam javljaju se početkom 1860-ih godina unutar dinamičnoga povijesnoga konteksta. Za vrijeme *Bachova neoapsolutizma* (1852. - 1859.) njemački jezik bio je služben na području današnje Hrvatske te se u svim sferama javnoga i društvenoga života provodila germanizacija. Nakon ukidanja Bachova neoapsolutizma, točnije 1860. godine „jezik Hrvatske i Slavonije“ postaje službeni, no 1862. godine Ivan Mažuranić poništava odluku Sabora o tome nazivu te uvodi naziv hrvatski jezik.¹ Tada na političkoj sceni dolazi do razvijanja mogućnosti osnivanja novih političkih stranaka: unionističke, narodnjačke i pravaške. U nastavku ćemo navesti koje su teze, prilikom svojega djelovanja, zastupale te stranke.

Prva, a ujedno i najutjecajnija bila je *Narodna stranka* pod vodstvom Josipa Jurja Strossmayera. U doba hrvatskoga narodnoga preporoda ova je stranka utemeljena pod imenom *Ilirska*, no kako je 1843. godine zabranjeno spominjanje Ilirskoga imena, preimenovana je u *Narodnu*.² Narodnjaci su svojim djelovanjem zagovarali savezno uređenje Austro-Ugarske Monarhije.³ Bili su skloni i kompromisima s Bečom i Peštom, ali i sa srpskom manjinom u Hrvatskoj.⁴

Godine 1861. potaknut Bachovim apsolutizmom, koji je nametanjem centralizacije i germanizacije gušio djelovanje pod hrvatskim imenom, Ante Starčević osniva *Stranku prava*. Tako nastaju pravaši, mladež okupljena iz malograđanskih i građanskih redova koja se zalagala za neovisnu hrvatsku državu, odnosno „ujedinjenje svih dijelova Trojedne kraljevine (Hrvatske, Slavonije, Dalmacije) u

¹ Rosseti-Bazdan, Sandra, Dujmović-Markusi, Dragica: *Književni vremeplov 3*, čitanka iz hrvatskoga jezika za treći razred gimnazije, Profil, Zagreb, 2010., str. 144.

² <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=42989>, 30. travnja 2020.

³ Rosseti-Bazdan, Sandra, Dujmović-Markusi, Dragica, op. cit., str. 146.

⁴ Jelčić, Dubravko: *Povijest hrvatske književnosti*, Tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne, P.I.P. Pavičić, Zagreb, 1997., str. 133.

samostalnu državu“⁵, odbacujući dodire s Austrijom i Ugarskom, „osim personalne unije s austrijskim carem.“⁶

Trećoj su stranci pripadali *Unionisti*. Oni su zagovarali ujedinjenje s Mađarskom.

Iako je došlo do ukidanja neoapsolutizma i do osnivanja novih političkih stranaka te oslobođenja od apsolutističke vlasti Hrvatsko-ugarskom nagodbom 1868. godine, Hrvatska pripada mađarskome pravosuđu, unatoč tome što je dobila autonomiju sklapanjem nagodbe. Zbog toga su pravaši i dalje ustrajali u borbi za neovisnu hrvatsku državu, a narodnjaci su se s banom Ivanom Mažuranićem kroz verbalne prosvjede u Saboru protivili takvoj politici. No, unatoč svemu tome, *Narodna stranka* nije uspjela učiniti ništa po pitanju mađarskoga iskorištavanja hrvatskih dobara, posebno u Slavoniji te tako Hrvatska pod njihovim vodstvom svjesno upada u gospodarsku krizu koja je dovela do kolonizacije.⁷

U takvim, uzburkanim političkim uvjetima hrvatska književnost šezdesetih godina tone u krizu. U tome turbulentnome razdoblju na književnu scenu stupaju mlađe generacije, rođene uoči neoapsolutizma, dok nešto stariji Ivan Mažuranić prestaje s književnim radom i bazira se na politiku. Ostaje tek nekoliko književnika starijih naraštaja koji su nastavili pisati, a među njima su Mirko Bogović i Ivan Trnski, dok se od mlađih generacija ističu Adolfo Veber Tkalčević, Janko Jurković i naravno August Šenoa čiji ime će nositi književno razdoblje sljedećih nekoliko desetljeća.

2.2. Šenoino doba

Autor po kojemu je ovo razdoblje dobilo ime bio je August Šenoa (1838. – 1881). Iako je pripadao generaciji koja je verbalno vezana za narodnjake (štrosmajerovskoj južnoslavenskoj koncepciji), njegov je literarni rad bio posvećen društvenim problemima hrvatskoga čovjeka, najčešće grada Zagreba. „Kao građanin je pristaša Strossmayerovih narodnjaka, a kao pisac bio je prvi realizator starčevićanske, pravaške koncepcije hrvatstva i Hrvatske.“⁸ Ime Augusta Šenoe u književnosti se spominje 1860. godine, kada je pisao članke i feljtone u *Pozoru* (od

⁵ Šicel, Miroslav: *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća*, Školska knjiga, Zagreb, 1997., str. 74.

⁶ ibidem, str. 84.

⁷ ibidem, str. 74-75.

⁸ Jelčić, Dubravko, op. cit., str. 133.

1871. *Obzor*), a njegov književni rad obilježen je pisanjem kritičko-programskoga članka *Naša književnost (1865)* objavljenome u časopisu *Glasonoša* u kojemu je kritizirao književno stvaralaštvo pedesetih godina. Tada iznosi stav da postoji uzročno posljedična veza između naroda i književnosti.⁹ Nadalje, Šenoa je smatrao da su Mirko Bogović i Janko Jurković jedini novelistički pisci vrijedni spomena, dok u mlađemu naraštaju pjesnika ne prepoznaje dostojne nasljednike Mažuranića i Preradovića. Ipak, situacija u hrvatskoj književnosti nije bila toliko kritična kakvom je Šenoa opisuje.¹⁰ U Jurkovićevoj i Tkalčevičevoj novelistici prepoznajemo, kako navodi Miroslav Šicel, „elemente predrealističke stilske formacije i u tematskim, ali i u psihološki uvjerljivijim motivacijama postupaka glavnih junaka.“¹¹ Krajem šezdesetih godina javlja se Ivan Perkovac (1826. – 1871.) „dugogodišnji urednik časopisa *Neven*, *Pozor* (prvi urednik) i *Vijenac*“.¹² On u svojim djelima nastoji realno i jednostavno opisati situacije onoga vremena usmjerene na socijalno stanje. U pripovijestima *Župnikova sestra (1869)* i najpoznatijoj realističkoj noveli *Stankovačka učiteljica (1871)* zauzima se za prava žena i seljaka.¹³

Mlađi književni naraštaj svoje je radove objavljivao u časopisima: *Glasonoša (1861. – 1865., Karlovac – Beč)*, *Dragoljub (1867. – 1868.)*, *Slavonac (1863. – 1865.)* te u *Književniku (1864. – 1866.)* čiji je osnivač Vatroslav Jagić. U razdoblju predrealizma javlja se i časopis narodnjačke orijentacije, *Pozor* (kasnije *Obzor*). Ova generacija književnika svoje radove je objavljivale i u *Vijencu (1869. – 1903.)*, a najuspješnije su godine toga časopisa zasigurno bile od 1874. do 1881. godine dok mu je August Šenoa bio urednik. Najsvestraniji autor generacije novoga naraštaja bio je Franjo Marković (1845. – 1914.). On, po uzoru na njemačke filozofe i estetičare Zimmermanna i Herbarta Marković, književno djelo promatra s formalne strane (*Razvoj i sustav opće estetike*, 1902).¹⁴ „Najpoznatija su mu djela dva epa *Dom i svijet* te *Koban i Vlasta*, a napisao je i povijesne tragedije u stihu *Benko Bot* i *Karlo Drački* te se okušao i u poeziji.“¹⁵

⁹ ibidem, str. 132-133.

¹⁰ Šicel, Miroslav: *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća*, Školska knjiga, Zagreb, 1997., str. 75.

¹¹ loc. cit.

¹² Rosseti-Bazdan, Sandra, Dujmović-Markusi, Dragica, op. cit., str. 168.

¹³ Šicel, Miroslav, op. cit, str. 75.

¹⁴ ibidem, str. 76.

¹⁵ Rosseti-Bazdan, Sandra, Dujmović-Markusi, Dragica, op. cit., str. 169.

August Šenoa, 1866. godine u članku *O hrvatskom kazalištu (Pozor, 1866.)* prvi upotrebljava termin realizam.¹⁶ U književnosti ga je, prije svega, zanimalo stvarno socijalno stanje društva, koje je obilježeno ekonomskom stranom i niskom razinom obrazovanja. On smatra da se obrazovanjem stječe moć, da time siromašni mogu dostići viši stupanj razvoja i donijeti dobrobit sebi i svima s kojima žive.¹⁷

„Pišući novinske članke i feljtone (*Zagrebulje, Vječni Žid u Zagrebu*) on promovira kult narodnoga jezika, uzdiže nacionalni ponos te ironično progovara o Nijemcima pa sve do uredničke pozicije u *Vijencu*, Šenoa zastupa geslo *Prosvjetom k slobodi*“.¹⁸ Težio je tome da literatura bude pokretač buđenja aktivne nacionalne i društvene misli te je po tome bio blizak pravaškim stavovima.¹⁹ Šenoa je značajan po tome što je „bio naš prvi pisac koji je zagovarao realističku metodu i koncepciju u stvaralaštvu, a to je očito u njegovu dramaturškome radu u kojemu je odbacio pseudo-romantičnu dramu preuzetu iz njemačke književnosti, a ubacio je realističku, francusku i rusku dramu.“²⁰ Sukladno tim zagovaranjima piše i objavljuje svoje jedino dramsko djelo, komediju *Ljubica*. Isto kao što je zastupao dva stila u književnosti, odgojni i beletristički, tako je i stvarao na dva načina. Naime, pisao je literaturu za puk i književnost u kojoj nije „pravio ustupke čitateljskoj publici sentimentalističkim epizodama, već je pokušao ući u psihologiju svojih junaka snagom istinskog umjetnika.“²¹ Šicel smatra da Šenoini stihovi imaju deklamatorsku snagu i da ne izražavaju njegov pravi emocionalni doživljaj.²² Sasvim je druga priča kada govorimo o njegovim pripovijetkama i povijesnim romanima.

Kao što smo ranije naveli, njegov je pripovjedački dio tematski vezan uz građu suvremenoga života stanovnika grada Zagreba. U njegovim novelama pronalazimo motive koji se javljaju i u djelima autora nakon Šenoine smrti do kraja 19. stoljeća.²³ U pripovijestima progovara o problemu raspadanja seoskih zadruga poslije ukidanja kmetstva (*Barun Ivica*), o propadanju plemstva (*Kanarinčeva ljubovca, Vladimir*) te o događajima na relaciji selo – grad (*Prosjak Luka*). U pripovijetci *Prijan Lovro* Šenoa progovara o problemu neshvaćenoga intelektualca od sredine u kojoj živi i kojoj

¹⁶ ibidem, str. 166.

¹⁷ Jelčić, Dubravko, op. cit., str. 133.

¹⁸ Šicel, Miroslav, op. cit., str. 78–79.

¹⁹ ibidem, str. 79.

²⁰ loc. cit.

²¹ loc. cit.

²² loc. cit.

²³ loc. cit.

pripada. To je jedno od ključnih djela kojim se obilježava početak realizma u hrvatskoj književnosti.²⁴

Sukladno naputcima o književnosti u svojem eseju (1865), Šenoa piše romane koji su utemeljeni na istinitim događajima vlastita društva, bili oni suvremeni ili povijesni. Tako se u povijesnome romanu *Zlatarovo zlato* (1871) osim ljubavne priče, opisuje i onovremena povijesna situacija, no o tome ćemo reći nešto više u analizi romana. Uz *Zlatarovo zlato*, napisao je još nekoliko povijesnih romana: *Čuvaj se senjske ruke* (1876), *Seljačku bunu* (1877), *Diogenes* (1878) i *Kletvu* (1881)²⁵ „koji su primjer romantičarskoga stila koji karakterizira razgranata fabula s dinamičnim motivima i crno-bijeli likovi.“²⁶ Dok u njegovim „socijalnim romanima: *Mladi gospodin*, *Vladimir*, *Prosjak Luka*, *Branka* i pripovijetka *Prijan Lovro* prepoznamo elemente realističkoga stila, suvremenu tematiku i socijalno-psihološku motivaciju.“²⁷ Šicel navodi da je radnja Šenoinih romana „privlačila“ narod da posežu za knjigom i čitanjem. Poznato je da se u njegovim romanima uz povijesnu tematiku vješto isprepliće i ljubavna priča u kojoj se pojavljuje lik *intriganta* koji je često utjecao na sudbinu ostalih likova. O tome ćemo više reći u analizi pročitanih romana. Šicel zaključuje kako je Šenoa svojim povijesnim romanima postigao zanimljivu kombinaciju romantičarskih i realističkih elemenata, tako da je struktura romana, odnosno fabula romantična, dok su likovi i ambijenti opisani na realističan način.²⁸ Popularnošću svojih djela, u kojima je primjenjivao dotadašnja jezična dostignuća hrvatskih jezikoslovaca, najčešće Zagrebačke filološke škole²⁹, „posredno je utjecao na prihvaćanje štokavice kao osnove hrvatskoga književnoga jezika“.³⁰ Šenoa je svojim postojanjem i radom naslutio nove teme i jezično-stilska pitanja o kojima se i nakon njegove smrti nastavilo raspravljati.³¹

Šenoino doba obilježio je i Josip Eugen Tomić (1843. – 1906.) koji je čak i nakon Šenoina smrti ostao u njegovoj sjeni. Pisao je pripovijetke, feljtone, humoreske, povijesne i društvene romane³², a upravo je njegova *Melita* (1899), prvi društveni

²⁴ ibidem, str. 80.

²⁵ ibidem, str. 81.

²⁶ Rosseti-Bazdan, Sandra, Dujmović-Markusi, Dragica, *op. cit.*, str. 168.

²⁷ loc. cit.

²⁸ Šicel, Miroslav, *op. cit.*, str. 81–82.

²⁹ ibidem, str. 82.

³⁰ Rosseti-Bazdan, Sandra, Dujmović-Markusi, Dragica, *op. cit.*, str. 168.

³¹ Šicel, Miroslav, *op. cit.*, str. 82.

³² Jelčić, Dubravko, *op. cit.*, str. 139.

roman napisan iz pozicije jednoga realista.³³ Osim romana, Tomić je napisao i nekoliko komedija, pučkih drama, jednu povijesnu tragediju te društvenu dramu *Novi red*.³⁴ Značajnu popularnost stekao je objavivši nastavak, odnosno završetak Šenoine *Kletve*. U svojim je povijesnim romanima opisivao Bosnu i muslimanski narod sklanjajući pogled s dotadašnje negativne stereotipizacije Istoka.³⁵

2.3. Hrvatski književni realizam (1881. – 1890.)

Smrću Augusta Šenoe, 1881. godine službeno počinje razdoblje realizma u hrvatskoj književnosti, a književnici ovoga razdoblja nastavljaju provedbu književnih procesa započetih u predrealizmu. Poseban značaj za razvoj hrvatske književnosti u osamdesetim godinama i njezino usmjeravanje prema realizmu imala je *Stranka prava*. Dubravko Jelčić u svojoj *Povijesti hrvatske književnosti* iznosi da je „cijeli hrvatski realizam potekao iz Starčevićeva tobolca (s aluzijom na njegove feljtone Tobolac).“³⁶ Ovo književno razdoblje obilježili su pisci rođeni pedesetih i šezdesetih godina 19. stoljeća, a o tome ćemo nešto više nakon objašnjenja povijesnoga konteksta od 1881. godine na dalje.

2.3.1. Povijesni i društveni kontekst hrvatskoga realizma

Razdoblje u kojemu stvaraju književnici realizma obilježeno je vladavinom Khuena Hedervarya. U Hrvatskoj je u tome razdoblju na vlasti *Narodna stranka*, a u politički se život vratila i *Stranka prava*, „koja je imala presudnu ulogu za usmjeravanje književnosti prema realizmu.“³⁷ Pravaši su i dalje težili istome, a to je samostalna država, bez povezivanja s Austrijom i Ugarskom, osim putem vladara. Ivan Mažuranić 1880. godine odstupa s mjesta hrvatskoga bana, a u Hrvatskoj se nastavlja mađarizacija. Sukladno uvredama i lošoj situaciji, mađarska vlada 1883. godine postavlja grbove s dvojezičnim natpisima na financijske i carinske urede u Hrvatskoj. Zbog toga dolazi do protestiranja pravaša koji su zatim uhićeni i zatvoreni. Nakon tih nereda u Hrvatskoj je za bana postavljen Khuen Héderváry s ciljem smanjenja otpora prema mađarizaciji, no taj potez potiče pravaše da još jače

³³ Šicel, Miroslav, op. cit., str. 83.

³⁴ loc. cit.

³⁵ Jelčić, Dubravko, op. cit., str. 139.

³⁶ ibidem, str. 144.

³⁷ Šicel, Miroslav, op. cit., str. 84.

zastupaju svoju misao.³⁸ Hedervary je svojom vladavinom ograničio autonomiju Sveučilišta, otežavao rad JAZU te branio tisak.³⁹ Svoje je naume oštro provodio uz potporu srpskoga stanovništva. Tada dolazi i do gospodarskoga propadanja što rezultira iseljavanjem Hrvata najčešće u Ameriku.⁴⁰

Pravaši, a ujedno i književnici Eugen Kumičić, Ante Kovačić i Ksaver Šandor Gjalski kritički se osvrću na stanje u Hrvatskoj, stoga „očekuju od književnosti da realno i kritički uđe u raščlambu društvenoga i političkoga života Hrvatske, opredjeljujući se jasno za poetiku realizma, a protiveći se prosvjetiteljskim i idealizirajućim štrosmajerovskim koncepcijama i shvaćanju smisla književnosti.“⁴¹ Generacija pisaca s kraja sedamdesetih godina pokušava se kritički osvrnuti na probleme svoga vremena, prvenstveno društvene, a oni su vezani uz nacionalno pitanje (domaći – stranci), propadanje plemstva, socijalne odnose na relaciji selo i grad⁴² te pitanje školovanja seoske djece u gradu i njihova tragična sudbina⁴³. O ovim se pitanjima raspravljalo i pisalo sve do devedesetih godina.

Osim časopisa *Vijenac*, o kojemu smo već govorili, mnogi autori svoje literarne uratke objavljuju u još dvama časopisima: *Hrvatska vila* (1882. – 1886.) i *Balkan* (1886. – 1888.) U nastavku ćemo kronološki prikazati postojanje pojedinih časopisa hrvatskoga realizma.

Tablica broj 1.⁴⁴

KNJIŽEVNI ČASOPISI REALIZMA

Naziv	Prvi urednik	Nasljednici	Koje teme obuhvaća	Trajanje
<i>Vijenac</i>	Đuro Deželić (1869. – 1874.)	August Šenoa (1874. – 1881.)	Okupio sve značajnije hrvatske pisce bez obzira na	1869. – 1903. 1910. – 1913. 1923. – 1928. 1944. – 1945.

³⁸ Jelčić, Dubravko, op. cit., str. 144.

³⁹ ALFA izdavačka kuća, Nemiri 1883 i ban Khuen Hedervary; online sat povijesti; <https://www.youtube.com/watch?v=1UnMyp4SBwA>, 25. travnja 2020.

⁴⁰ Jelčić, Dubravko, op. cit., str. 145.

⁴¹ Šicel, Miroslav, op. cit., str. 85.

⁴² loc. cit.

⁴³ Rosseti-Bazdan, Sandra, Dujmović-Markusi, Dragica, op. cit., str. 171.

⁴⁴ Šicel, Miroslav, op. cit., str. 86–87.

		Fran Folnegović (1882. – 1883.) Vjekoslav Klaić i Mile Maravić (1883. – 1890.) Josip Pasarić (1890. – 1896.)	političku struju. Susrećemo imena Zole, Daudeta i Turgenjeva (simpatije prema naturalizmu). Uređuju časopis u stilu ruskoga realizma. Piše protiv naturalizma i verizma u književnosti, ali objavljuje najbolje romane i zbirke pripovjedaka najpoznatijih realista.	1993. do danas
Hrvatska vila	August Harambašić (1882.)	Eugen Kumičić (1883. – 1886.)	Časopis koji je pravaški orijentiran. Kao uzori javljaju se Carducci (blizak	1882. – 1886.

			pravašima po buntovništvu) i Stecchetti (zagovaranje verizma i erotskih tema) i dr. Često polemiziraju s Vijencem.	
Balkan	August Harambašić i Nikola Kokotović	-	Objavljivali prijevodnu literaturu, najčešće Zolinu, a Kumičića smatrali najznačajnijim suvremenim piscem.	1886. – 1888.

Za razliku od ostalih europskih književnosti u kojima se književnoteorijska i beletristička kategorija prožimaju, u razdoblju hrvatskoga realizma književna kritika postaje poseban literarni žanr, neovisan o beletrističkome stvaralaštvu. Zašto je to tako, odgovor je jednostavan. Zato što naša, hrvatska književnost nije imala mnogo velikih književnih djela, tek poneko Šenoino i Mažuranićevo. Svi kritičari realizma zastupaju stav o potrebi društveno-nacionalne angažiranosti literature, tako Janko Ibler (1862. – 1926.) i Milivoj Šrepel (1862. – 1905.) govore da pisci kroz svoja djela trebaju progovarati o društveno-političkim prilikama i tako dati određenu kritiku aktualnoj društvenoj situaciji.⁴⁵

⁴⁵ ibidem, str. 87-88.

Pravaši su smatrali da u književnosti ništa ne treba uljepšavati ni idealizirati, već prikazati stvarno stanje, a takvim su se stavom izravno suprotstavljali odgojno-prosvjetiteljskome i romantičarskome shvaćanju literature koje je do tada bilo zastupljeno. Jedan od pravaša, „Eugen Kumičić, piše programski članak pod nazivom *O romanu* u kojemu iznosi da temelj romana mora biti shvaćanje istine i poimanje realnosti te da roman koji se zasniva na imaginaciji ne valja.“⁴⁶ Zbog iznošenja takvih zaključaka došlo je do žustrih rasprava književnih kritičara onoga vremena, a Kumičić je samo želio naglasiti da suvremeni pisac mora pisati onako kako vidi, odnosno bez pretjerane upotrebe mašte.⁴⁷

U hrvatskoj kritici osamdesetih godina izgrađene su dvije ideje o kojima smo već govorili. Prva je bila starčevićanska odnosno pravaška, a druga šenoinska odnosno narodnjačka. Pravaši su smatrali da pisac treba literarno osmisliti život onakav kakav on jest, s pozitivnim i negativnim stranama, a prvenstveno počivati na kritici prema društvenoj realnosti, a narodnjaci su smatrali da književnik treba prikazati moralni aspekt čovjeka kakav bi trebao biti u idealnome svjetlu, a ne onakav kakav on jest.⁴⁸

Prema Šicelovu mišljenju Janko Ibler Desiderius i Jakša Čedomil (1868. – 1928.) najbolji su kritičari hrvatske književnosti onoga vremena. Oni su prvenstveno promatrali koliko određeno djelo koristi hrvatskome društvu u trenutku rješavanja nacionalnih i društvenih pitanja Hrvatske, osamdesetih i devedesetih godina. Sukladno tome, u svome kritičkome prosuđivanju, nastoje se služiti metodama zapadnoeuropske i ruske književnosti pa tako u naše časopise sve češće dopiru imena stranih kritičara. Iako tvore sustave shvaćanja literature s obzirom na njezinu funkciju u društvu te uspoređuju našu književnost s ostalim književnim pravcima u svijetu, kritičari se i dalje vode tezom koliko je pojedino djelo korisno hrvatskome društvu u tome trenutku.⁴⁹ Najznačajniji su plodovi beletrističkoga stvaralaštva u realizmu urodili nastajanjem brojnih proznih vrsta: novela, pripovijedaka i romana dok su poezija i drama manje zastupljene.⁵⁰ Zapravo, to nije ništa neuobičajeno, s obzirom na to da su pisci tim dvama oblicima najbolje mogli opisati ondašnje povijesne i društvene situacije, koristeći kao motiv nečiji intimni problem ili pak

⁴⁶ ibidem, str. 89.

⁴⁷ loc. cit.

⁴⁸ ibidem, str. 90.

⁴⁹ ibidem, str. 91.

⁵⁰ Rosseti-Bazdan, Sandra, Dujmović-Markusi, Dragica, op. cit., str. 221.

njegovu društvenu ulogu.⁵¹ S obzirom na to da u „početnoj fazi kritičko-realističkog naraštaja“⁵² pojedinac nije bio u središtu, već društvo i složene društvene situacije, mnogi su književnici te probleme opisivali pišući romane u kojima pozornost posvećuju fabuli, a ne psihologizaciji likova.⁵³

Prva, bitna tematska cjelina vezana je uz tematsku usmjerenost, koja je u ovoj fazi sve manje usredotočena na nacionalnu problematiku, a sve više na socijalnu o kojoj se sve češće piše uz maksimalno izbjegavanje maštanja. Pisci sve češće pronalaze inspiraciju u regijama iz kojih dolaze te o njima pišu u svojim djelima. Doduše, kao što smo naveli, nacionalna tematika nije u potpunosti zanemarena, što dokazuje Ksaver Šandor Gjalski, koji piše roman *U noći* (1887) u kojemu opisuje stranačke sukobe i onovremenu društvenu situaciju. On je također pisao i o aristokraciji. Osim njega javlja se i August Harambašić (1861. – 1911.) koji u svojoj zbirci poezije *Slobodarke* (1883) ističe domoljublje i pravaške parole.⁵⁴

Najpoznatiji autor koji je pisao o krajoliku iz kojega potječe, pripadao *pravašima*, a na početku književne karijere stvarao pod pseudonimom Jenio Sisolski te se susreo sa Šenoinim sugestijama za napisano prozno djelo, bio je Eugen Kumičić (1850. – 1904.). Njegove pripovijetke su govorile o problematici istarskoga sela *Jelkin bosiljak* (1881), *Začuđeni svatovi* (1883.), *Preko mora* (1889.). Napisao je i povijesne romane *Urota zrinsko-frankopanska* (1892-93.), *Kraljica Lepa* (1902.).⁵⁵ „U pripovijetkama i romanima iz zagrebačkoga života *Olga i Lina* (1881), *Gospođa Sabina* (1884.) nastoji slijediti koncept Zolina naturalističkoga romana, opisuje građanske sredine te karakterizira likove iz viših aristokratsko-građanskih slojeva.“⁵⁶ Svoja je djela pisao tražeći inspiraciju u Šenoi, ali i Zoli, stoga ponekad nije imao dovoljno „materijala“ za zolinsku tematiku u Hrvatskoj pa se poslužio maštom kao sredstvom romantičarske inspiracije. U jednome je zasigurno uspio, njegov roman *Gospođa Sabina* najuspješniji je naturalistički roman.⁵⁷

Druga tematska cjelina o kojoj pišu hrvatski realisti, vezana je uz socijalne probleme hrvatskoga društva osamdesetih i devedesetih godina, a ti problemi

⁵¹ Šicel, Miroslav, op. cit., str. 89–90.

⁵² ibidem, str. 92.

⁵³ loc. cit.

⁵⁴ ibidem, str. 92-93.

⁵⁵ Jelčić, Dubravko, op. cit., str. 146-147.

⁵⁶ Šicel, Miroslav, op. cit., str. 94.

⁵⁷ loc. cit.

obuhvaćaju lošu gospodarsku situaciju te strujanje stanovništva iz grada u selo i obrnuto.⁵⁸ Nastanak djela hrvatske književnosti realizma povezan je s regionalnim temeljima svakoga od autora, a jedan od onih koji je u svojim djelima pisao o kraju iz kojega dolazi, bio je i Josip Kozarac (1858. – 1906.) kojemu su društveni i socijalni problemi Slavonije poslužili kao inspiracija. On je u romanima i pripovijestima najčešće obrađivao socijalnu tematiku i probleme slavonskih seljaka što ćemo vidjeti analizirajući pripovijetku *Tena* (1894). Osim *Tene*, napisao je pripovijetke *Biser-Kata* i *Slavonska šuma* te romane *Mrtvi kapital* (1889) i *Među svjetlom i tminom* (1891). Jedan je od prvih pisaca u realizmu koji literarno oživljava ženske likove u svojim djelima: *Donna Ines* (1890), *Mira Kodolićeva* (1895) i *Oprava* (1899).⁵⁹ Uvođenjem ženskih likova nastoji pobliže prikazati život slavonske žene i njezin položaj u patrijarhalnome sustavu, njezinu „stranu“ priče, razmišljanje i osjećaje u takvome načinu života. Uz opisivanje društvenih problema Slavonije, Kozarac progovara i o problemu moralnosti likova što ćemo prvenstveno vidjeti u drugome dijelu rada kada ćemo govoriti o *Teni*.

Ovoga bi pisca najbolje mogli predstaviti citiranom izjavom Antuna Gustava Matoša: „*Većina pisaca živi od literature, a od Kovačića živu literature.*“⁶⁰ Prema ovoj rečenici možemo zaključiti mnogo o Kovačiću i njegovu literarnome radu. Ante Kovačić (1845. – 1889.) je događaje iz svojega života često prenosio na papir, opisivao je zagorski pejzaž i ljude iz svoga rodnoga kraja.⁶¹ Tako u romanima *Baruničina ljubav* iz 1877. godine i *Fiškalu* iz 1882. godine dolazi u sukob sa „strancima i političkom tradicijom Hrvatske“⁶², dok u romanu *U registraturi* iz 1888. godine opisuje zamršene socijalne probleme u ondašnjemu društvu.⁶³ Upravo je u posljednjemu romanu *U registraturi* najbolje prikazao sintezu svega što je do tada zagovarao u literaturi. Kroz vizuru lika Ivica Kičmanovića, u kojega upliće i autobiografsku crtu, Kovačić opisuje društvene situacije na relaciji selo-grad.⁶⁴ Grad prikazuje kao mjesto nemorala, pokvarenosti i zlobe, odnosno Sodomu i Gomoru kako je navedeno u romanu. Najznačajniji lik je fatalna žena Laura koja svojim načinom ponašanja prouzroči više štete nego koristi. Osim ovih dvaju likova u romanu i neki na prvi pogled manje važni likovi, zahvaljujući

⁵⁸ loc. cit.

⁵⁹ ibidem, str. 95.

⁶⁰ loc. cit.

⁶¹ Jelčić, Dubravko, op. cit., str. 149.

⁶² Šicel, Miroslav, op. cit., str. 96.

⁶³ loc. cit.

⁶⁴ Jelčić, Dubravko, op. cit., str. 98.

Kovačićevoj karakterizaciji, također dolaze do izražaja, na primjer lik kumordinara Žorža. Koji je samo jedan od likova kojega je oblikovao na temelju njegovih gesta, govora ili odnosa prema drugim ljudima, naravno, uz malu dozu humora, ironije ili sarkazma.⁶⁵ Šicel smatra da je Kovačić jedini realist koji je znao duboko ući u srž problema pojedine teme, a detaljno je zadirao i u karakterizaciju likova pa se ponekad čini da su oni zapravo živi.⁶⁶ Govoreći o kompoziciji romana, opažamo kako su svi hrvatski novelisti do Šenoe slijedili kronološki tijek radnje, a Kovačić i u ovome segmentu odskaače od norme te uvodi retrospektivni tijek radnje u kojemu se čitatelj može „izgubiti“ ako pažljivo ne prati fabulu.⁶⁷ Zanimljivo je napomenuti Šicelovo opažanje, on tvrdi da Kovačić kao pravaš u svojim proznim tekstovima nije stvorio niti jedan pozitivan ženski književni lik, osim lika vlastite majke. Dubravko Jelčić pak govori da je Kovačić hrvatsku stvarnost bojio samo tamnim bojama te da je on bio jedini satirik hrvatskoga realizma naslijeđenoga od Ante Starčevića.⁶⁸

U trećemu krugu problema, hrvatski su realisti progovorili o propadanju plemstva. Šicel smatra da su samo najbolji uspjeli napisati značajnija djela na tu temu, a jedan od njih je Vjenceslav Novak (1859. – 1905.), najplodniji književnik hrvatskoga realizma koji je tematiku za svoja djela crpio iz vlastita životnoga iskustva. Prvo razdoblje njegova stvaralaštva ispunjeno je temama iz života ljudi rodnoga Senja i Podgore, stoga u pripovijesti *Fiškalova ispovijed* (1886) opisuje njihov život osamdesetih godina.⁶⁹ Prema Šicelovim riječima, Novak u romanu *Pod Nehajem* (1892) teži opisivanju života svih društvenih slojeva pa tako zanemaruje fabulu koja postaje monotona. U drugome razdoblju stvaralaštva, Novak opisuje gradske sredine, a posebno ga fascinira periferija gdje stanuju najsiromašniji. Stoga u svojim pripovijetkama *Nezasitnost i bijeda* (1894), *U glib* (1901), *Iz velegradskog podzemlja* (1905) nastoji prikazati male građane, studente, učenike, intelektualce, poluintelektualce i činovnike.⁷⁰

Najzrelija realistička djela nastaju na prijelazu stoljeća, prema Jelčićevim riječima, roman *Posljednji Stipančići* (1899) je najzrelije Novakovo djelo, kruna njegova

⁶⁵ Šicel, Miroslav, op. cit., str. 98.

⁶⁶ loc. cit.

⁶⁷ ibidem, str. 99.

⁶⁸ Jelčić, Dubravko, op. cit., str. 150.

⁶⁹ Šicel, Miroslav: *Povijest hrvatske književnosti, knjiga II., Realizam*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2005., str. 200–202.

⁷⁰ ibidem, str. 204–205.

spisateljskoga umijeća koje nastaje u doba moderne.⁷¹ Dok Šicel smatra da je „Novakov roman *Posljednji Stipančići*, uz Šenoinu *Seljačku bunu* i Kovačićevu *U registraturi* najbolji roman u hrvatskoj književnosti XIX. stoljeća.“⁷² U tome je romanu osim primarne teme propadanja plemstava, Novak govorio i o političkoj situaciji 19. stoljeća, pitanju buđenja Hrvatskoga narodnoga preporoda te odnosima unutar patrijarhalnoga sustavu unutar jedne senjske obitelji.⁷³ Posljednjim romanom, *Tito Dorčić* (1906) zadirao je u pojedinačne ljudske sudbine likova koji se nisu mogli prilagoditi novoj sredini, progovarao je i o odnosu malograđanske sredine prema umjetniku u *Dva svijeta* (1901). Novak je u sebi imao naglašeni socijalni osjećaj stoga ne čudi što je često pisao o tragedijama mnogih obitelji *Iz velegradskog podzemlja* (1905), *U glib* (1901) te o nesretnim sudbinama pojedinaca koji često ne pronalaze rješenje za svoje probleme.⁷⁴ Vjenceslav Novak bio je jedan od rijetkih književnika koji se nije politički opredjeljivao niti izjašnjavao, sukladno tome, ni u svojim djelima nije obrađivao tu tematiku, već se fokusirao na mentalitet hrvatskoga čovjeka.⁷⁵

Još je jedan vrsni književnik pisao o propadanju plemstva, doduše zagorskoga, riječ je o Ksaveru Šandoru Gjalskomu, odnosno Ljubi Babiću (1854. – 1935.).⁷⁶ Njegov književni opus može se podijeliti u nekoliko segmenata, „pisanje o zagorskim motivima iz života plemenitaša, povijesni romani i pripovijetke koje se bave društvenom problematikom te romani i pripovijesti psihološke problematike.“⁷⁷ U njegovim su se djelima prožimala i dopunjavala racionalna i realistička shvaćanja stvarnosti uz dozu njegove sentimentalno-romantične naravi. U vrijeme njegova pisanja, dolazilo je do promjena u društvenome životu Hrvatske, jedna od značajnijih su trzavice i rasula u plemićkim klasama, stoga je u svojim djelima nastojao zadržati sliku plemstva kakvome je on pamti. Možda je razlog za to bilo i njegovo plemićko podrijetlo.⁷⁸ Gjalski je napisao jednu od antologijskih novela hrvatskoga realizma *Perillustris ac generosus Cintek* u sklopu koje opisuje ljudsko psihičko ponašanje i promjene u ponašanju pri rušenju okoline, odnosno društva. „Romanom *U noći* (1887) opisuje društveni život za vrijeme khuenovske Hrvatske otkrivajući detalje o

⁷¹ Jelčić, Dubravko, op. cit., str. 157.

⁷² Šicel, Miroslav, 2005., op. cit., str. 206.

⁷³ Novak, Vjenceslav: *Posljednji Stipančići*, Katarina Zrinski d.o.o., Varaždin, 2017.

⁷⁴ Šicel, Miroslav, 1997., op. cit., str. 102.

⁷⁵ Šicel, Miroslav, 2005., op. cit., str. 200.

⁷⁶ Jelčić, Dubravko, op. cit., str. 151.

⁷⁷ Šicel, Miroslav, 1997., op. cit., str. 103.

⁷⁸ ibidem, str. 103–104.

njezinom moralnom uništenju.“⁷⁹ Napisao je još nekoliko povijesnih romana i pripovjedaka, a danas kada ga nema, književni kritičari, kroatisti, ali i mnogi drugi koji proučavaju njegova djela ostaju zapanjeni njegovim opisima portreta, skica i krajolika.⁸⁰ Osim navedenih autora u razdoblju realizma stvarao je i Fran Mažuranić (1859. – 1928.). Njegov književni opus vrlo je oskudan s obzirom na to da je boravio svugdje, a najmanje u domovini. Napisao je dvije zbirke, pjesme u prozi i kratke crtice: *Lišće* (1887) i *Od zore do mraka* (1927) koje govore o svrsi ljudskoga postojanja.⁸¹

Sljedeći autor javlja se u trenutku kada u hrvatskoj književnosti kao književna vrsta dominira roman, a on se unatoč tome bavi poezijom. Riječ je o Silviju Strahimiru Kranjčeviću (1865. – 1908.), najznačajnijemu hrvatskome pjesniku realizma. Godine 1885. objavljuje zbirku pjesama *Bugarkinje* u kojoj je i dalje vidljiv utjecaj Šenoe i Harambašića, no Kranjčević pokazuje neke nove tematske interese. Milivoj Šrepel zaključuje kako u Kranjčevićevoj poeziji nema usklađenosti između misli i emocija, ali ima mašte.⁸² Kranjčević piše o domoljublju kao biću, poistovjećuje čovjeka i njegov dom, on domovinu ne definira i ne opisuje već ju osjeća te tako čini znatnu razliku od dotadašnje tradicionalne poezije.⁸³ Napisao je još nekoliko zbirki poezije, *Izabrane pjesme* piše 1898. godine, dok zbirka *Trzaji* nastaje u doba hrvatske moderne, odnosno 1902. godine. Kranjčevićeva posljednja zbirka *Pjesme* objavljena je posthumno 1909. godine.⁸⁴ Kao najuspješniji pjesnik 19. stoljeća svojim je pjesmama hrvatsku poeziju približio tadašnjoj suvremenoj europskoj literaturi pišući o vlastitu narodu i domovini. Ostaje zapamćen kao preteča i začetnik moderne hrvatske poezije.⁸⁵

U hrvatskoj se književnosti od 1890. godine roman povlači pred pripovjednom prozom, a dominaciju preuzima novela sa psihološkom motivacijom, odnosno opisivanje društvenih situacija nije više primarna tema, zamjenjuje ju analiza individualnih književnih likova.⁸⁶ Psihološke pripovijetke ne pišu pisci mlađe generacije, već oni starije, poput Ksavera Šandora Gjalskoga, koji piše pripovijetku

⁷⁹ Jelčić, Dubravko, op. cit., str. 152–153.

⁸⁰ Šicel, Miroslav, 1997., op. cit., str. 104.

⁸¹ ibidem, str. 105.

⁸² Šicel, Miroslav, 2005., op. cit., str. 214.

⁸³ ibidem, str. 215.

⁸⁴ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=33731>, 21. veljače 2020.

⁸⁵ Šicel, Miroslav, 2005., op. cit., str. 225–226.

⁸⁶ Šicel, Miroslav, 1997., op. cit., str. 110.

Janko Borislavić (1887) i Josipa Kozarca koji se javlja s nekoliko pripovijedaka: *Donna Innes* (1890), *Mira Kodolićeva* (1895) i *Oprava* (1899).⁸⁷ „Janko Leskovar objavljuje novele *Misao na vječnost* (1891) i *Katastrofu* (1892) kojima potvrđuje nove modernističke literarne postupke i postanak mladoga modernističkoga naraštaja.“⁸⁸

Na tome prijelazu iz osamdesetih u devedesete godine dominira lirski i psihološki aspekt stoga to razdoblje možemo nazvati poetskim ili psihološkim realizmom za razliku od prethodnoga, kritičkoga razdoblja, koje dominira osamdesetim godinama.⁸⁹ Književno razdoblje realizma javlja se u našoj književnosti paralelno s francuskim naturalizmom, stoga ne čudi, kao što smo već govorili, da neki naši književnici u časopise uvode djela ruskih i francuskih književnika poput Turgenjeva i Zole. Unatoč tome, možemo zaključiti da hrvatski realizam nije utemeljen na filozofskim koncepcijama kao što je to slučaj u ostalim književnostima već na „razlučivanjima teoretičara i kritičara o korisnosti određenoga književnoga smjera za naš narodni život.“⁹⁰ Ipak, dok su Kumičić i Gjalski pokušali stupiti u korak s europskim književnostima i uvesti neke nove ideje, Novak, Kovačić i Kozarac okrenuli su se prošlosti i uzore pronalazili u našim književnicima. Šicel smatra da postoji jedna slaba strana književnosti hrvatskoga realizma, a to je zanemarivanje izraza i stila do čega dolazi zbog autorova fokusiranja samo na temu djela, stoga se u brojnim djelima pojavljuje lik intriganta koji pokreće radnju. Realizam kao stilsko razdoblje možemo promatrati već od Šenoe, a zreli plodovi realističke književnosti protežu se i u razdoblje moderne i djela Vjenceslava Novaka u 20. stoljeću.⁹¹ U realizmu se naslućuje i pojava simbolizma, a povezujemo ju s Gjalskim i njegovim lirskim crticama, no ne možemo zanemariti ni Ivu Vojnovića i pripovijetku *Geranium* iz 1880. godine te Rikarda Jorgovanića i novele *Stela Raïva* i *Ljubav na odru*. Razdoblje realizma možda nije cjelovito po stilsko-formacijskoj karakteristici, no ono je ipak realistično na kritičarsko-programskome i tematskome planu.⁹² Nakon osvrta na povijesnu i društvenu situaciju ovih dvaju književnih razdoblja, u nastavku ćemo govoriti o predodžbi lika žene i njezinu položaju u društvu 19. stoljeća.

⁸⁷ ibidem, 111.

⁸⁸ loc. cit.

⁸⁹ loc. cit.

⁹⁰ ibidem, str. 112.

⁹¹ ibidem, str. 112–113.

⁹² ibidem, str. 114.

3. Slika i položaj žene u zapadnoeuropskoj i hrvatskoj kulturi 19. stoljeća

Krešimir Nemec u svojem članku *Slika žene u hrvatskoj književnosti 19. stoljeća* napominje kako se u spolnom diskursu 19. stoljeća „identitet žene izvodio iz muškoga identiteta kao temeljnoga, neupitnog i primarnog polazišta.“⁹³ Nemec objašnjava da su predodžbu žene u hrvatskoj književnosti 19. stoljeća kreirali muškarci, stoga je ta slika često jednostrana, jednostavna i diskriminirajuća za ženski rod.⁹⁴ Žene su oduvijek bile u drugome planu, smatrane su manje vrijednima u tjelesnome, ali i u duhovnome smislu. Takav položaj potvrđuje i europski društveni život 19. stoljeća. Zašto je to tako objašnjava falocentrični poredak koji je dominirao devetnaestim stoljećem.⁹⁵ Uzrok takvoga ženskoga položaja je patrijarhalni sustav. Žene u sklopu ovoga sustava pripadaju privatnoj sferi, odnosno njihovo je „mjesto“ u kući, dok su muškarci visokopozicionirani i zauzimaju vodeće položaje u „ekonomiji, industriji i religiji.“⁹⁶ U 19. stoljeću promiče se **kult kuće i obitelji** u kojemu ženi pripada uloga supruge, majke i domaćice.⁹⁷ Žene u to vrijeme nisu imale društvene kontakte i financijski su ovisile o muškarcima, stoga možemo reći da je u ono vrijeme prevladavala intelektualna i tjelesna superiornost muškaraca nad ženama.⁹⁸

U takvome patrijarhalnome društvu kao ideali ženskosti javljaju se pobožnost, čistoća, umiljatost, nježnost, ljubaznost, skromnost, poniznost, pokornost i samozatajnost. Prema idealu čistoće, žena je u brak morala ući kao djevica, ako to nije bila, smatrala se posrnutom i palom, nedostojnom ljubavi i poštovanja. Njezina je zadaća posvećenost Bogu i suprugu, živjeti za druge (a ne za sebe), održavati kuću i ognjište, brinuti se o djeci.⁹⁹

Osim toga, u patrijarhatu se prirodnom vidi hijerarhijska razlika među spolovima koja nalaže da muškarci imaju i potpuno pravo odlučivati o ženinu izboru života. Brak je u

⁹³ Župan, Dinko: *Mentalni korzet, Spolna politika obrazovanja žena u Banskoj Hrvatskoj (1868 – 1918)*, Zebra, Vinkovci, Osijek – Slavonski Brod, 2013., str. 25.

⁹⁴ Nemec, Krešimir: *Čuvarica ognjišta, svetica, vamp. Slika žene u hrvatskoj književnosti 19. stoljeća u Zborniku zagrebačke slavističke škole*, Zagreb, 2002., str. 100.

⁹⁵ Šego, Jasna: *O ženama u „Viencu“ i o liku učiteljice u trima književnim tekstovima 19. stoljeća*, str. 142.

⁹⁶ loc. cit.

⁹⁷ loc. cit.

⁹⁸ loc. cit.

⁹⁹ loc. cit.

tome savezu neravnopravan jer je nalagao da se žena treba „svidjeti muškarcu, uveseljavati ga i olakšati mu život, stoga je žena svedena na tijelo i šutnju.“¹⁰⁰

Takvu sliku nastoji preoblikovati „prva dama narodnog preporoda“, Dragojla Jarnević, koja u svom *Dnevniku* prikazuje drugačiju sliku ženskoga lika u kojoj se naglasak stavlja na samosvjesnost.¹⁰¹ Dragojla Jarnević pokazuje revolt prema društvenim normama, odbija biti supruga i majka te nastoji „investirati“ u sebe, odnosno živjeti od svoje pameti.¹⁰² U okvirima hrvatske književnosti, Jarnević je prva žena koja uočava važnost novca, ne samo kao „pokretačke snage, nego i kao temelja kućne ekonomije.“¹⁰³ Ona o patrijarhalnome sustavu i odgoju u sklopu istoga piše iz vlastita iskustva, odnosno pozicije ženskoga djeteta u obitelji. Shodno tome u *Dnevniku* opisuje nepravdu te navodi kako su njezinoj braći ispunjene sve želje jer su muškarci, a samim time i miljenici, dok je nju obitelj prezirala radi toga što se nije udala i ispunila jedinu „važnu ulogu“ koju je imala, onu majčinsku. Jarnević je napravila iskorak i postala dijelom javnoga svijeta, iako je on tada bio predviđen samo za muškarce. To što je rođena u vrijeme kada žene nisu imale mnogo izbora i kada im je „život ukalupljen“ nije ju sputavalo jer se izdvajala iz „kalupa anđela u kući“. Jarnević je pisala i surađivala u časopisima te progovarala o problemu položaja književnika, ali i niske obrazovanosti hrvatskoga stanovništva iz pozicije jedne žene odgajane u patrijarhalnome sustavu.¹⁰⁴ Svojim je *Dnevnikom* napravila značajan pomak, a pobunom stvorila drugačiju sliku žene od one koja onovremeno bila nametnuta kao normirana.

3.1. Pojava emancipacijskih ideja i žensko pitanje

Iako u 19. stoljeću u Zapadnoj Europi dolazi do promjena vezanih uz žensko pitanje, a u Engleskoj se u drugoj polovici 19. stoljeća promiče ideja o „novoj ženi“, ideja o ženskoj ravnopravnosti ipak podrazumijeva i sve prethodno rečeno, odnosno kult obitelji i doma.¹⁰⁵ Dakle, emancipacija ne podrazumijeva odbacivanje tadašnjih

¹⁰⁰ loc. cit.

¹⁰¹ Nemec, Krešimir, op. cit., str. 100.

¹⁰² Nemec, Krešimir: *Putovi pored znakova (portreti, poetike, identiteti)*, Ljevak, Zagreb, 2006., str. 235.

¹⁰³ loc. cit.

¹⁰⁴ ibidem, str. 240–253.

¹⁰⁵ Šego, Jasna: op. cit., str. 142.

ženskih uloga, nego se želi ukinuti negativan pogled na njih i utvrditi ravnopravnost s muškarcima te pokazati da žene mogu i imaju pravo birati kako će im izgledati budućnost.

Jasna Šego u svojem članku „*O ženama u Viencu i o liku učiteljice u trima književnim tekstovima 19. stoljeća*“ objašnjava da žene toga vala ukidaju društvene, političke i ekonomske diskriminacije utemeljene na spolu, a zagovaraju usklađivanje prava sa sposobnostima pojedinca neovisno o spolu. Zahvaljujući mogućnosti obrazovanja, žene šire svoje vidike, postaju osviještene i svjesne svojih mogućnosti.¹⁰⁶ Šego izdvaja misli Johna Stuarta Milla koji u svome spisu *Podređenost žena* (1861) zagovara individualnu slobodu i društvene promjene. Mill smatra da je izvor nejednakosti muškarca i žene zapravo pravo jačega, odnosno muškarca, kako je do tada vrijedilo.¹⁰⁷ Stoga Mill podupire žene koje žele postići nešto više od onoga što im je do tada bilo nametnuto, tvrdi da će se žene ostvariti u profesijama i poslovima koji im do tada nisu bili dostupni te oštro osuđuje društvo koje nameće nadmoć muškarca nad ženom i svaki oblik nasilja. Osim toga, zastupa ideju da bi se autoritet trebao stjecati vrlinom, a ne spolom.¹⁰⁸ „Protivi se spolnom povezivanju s određenim poslovima, čašću i društvenim položajem.“¹⁰⁹

Žene u 19. stoljeću u razvijenijim europskim zemljama počinju raditi u tvornicama te tako prestaju biti financijski ovisne o roditelju ili suprugu, stoga sudjeluju i u „nacionalnim i revolucionarnim strujama svoga vremena.“¹¹⁰

Tek nekoliko desetljeća nakon pojave novih ideja u razvijenim europskim zemljama, one nailaze plodno tlo u Hrvatskoj. Posljedice krize iz 1873. godine osjećat će se još dva desetljeća. Društvo je tada još uvijek bilo tradicionalno i patrijarhalno te takva situacija krajem 19. stoljeća nije išla u prilog razvoju ženskoga pokreta.¹¹¹

U onodobnoj Hrvatskoj žene nisu smjele pohađati gimnazije već takozvane djevojačke škole u kojima su odgajane da postanu dobre majke, supruge i domaćice. To se vidi i iz književnosti toga razdoblja u kojima se žene obično potiče na razvoj

¹⁰⁶ loc. cit.

¹⁰⁷ loc. cit.

¹⁰⁸ ibidem, str. 143.

¹⁰⁹ loc. cit.

¹¹⁰ loc. cit.

¹¹¹ ibidem, str. 144.

nacionalne svijesti.¹¹² S druge strane, pravo žena na obrazovanje u tadašnjem razdoblju jedno je od gorućih pitanja o kojima se raspravljalo. Kako pitanje obrazovanja ne bi ostalo samo na obećanjima, književnik, Ivan Perkovac pokrenuo je ciklus predavanja za žene u Narodnome domu 15. listopada 1869. godine na temu *O zvanju i rodoljublju žena*. Nakon toga održano je još nekoliko predavanja koja nažalost nisu zaživjela jer je bilo mnogo supruga i očeva koji su svojim suprugama i kćerima branili odlazak na takve poučne skupove.¹¹³

Jasna Šego u svojem članku „*O ženama u „Viencu“ i o liku učiteljice u trima književnim tekstovima 19. stoljeća*“ citira riječi Ide Ojdašek Gojenak te iznosi da je „proces sekularizacije školstva u Hrvatskoj započeo je šezdesetih godina 19. stoljeća, ali mu je osnovni biljeg dala Mažuranićeva reforma zakonom iz 1874. godine.“¹¹⁴ Do tada je obrazovanje djevojaka bilo na niskome stupnju. U nastavku ćemo citirati riječi Ide Ojdašek Gojenak iz Šegina članka u kojemu govori o niskoj obrazovnoj stopi žena naspram muškaraca. Tako uočavamo da je prema „popisu iz 1869. godine u Hrvatskoj 11% žena starijih od 6 godina pismeno, a 86% potpuno nepismeno. Dok je 23% pismenih muškaraca, a njih 74% nepismenih.“¹¹⁵

Uzroci onovremenoga visokoga stupnja nepismenosti i neobrazovanja bili su velike udaljenosti škole i mjesta stanovanja (naselja), skućene učionice u kojima je mogao boraviti samo određen broj učenika te slabije financijske mogućnosti u seoskim i radničkim obiteljima. Tri godine kasnije, 1872. u Hrvatskoj postoji 17 srednjoškolskih institucija u kojima su odgajani muškarci. Tek je nekolicina žena iz građanskih obitelji koje su imale financijskih sredstava, odlazila u austrijske internate ili imala poduke stranih profesora.¹¹⁶

3.2. Značaj Ivana Filipovića, Ivana Perkovca i Augusta Šenoe za obrazovanje žena

Što povezuje Ivana Filipovića, već spomenutoga Ivana Perkovca i Augusta Šenou? Ti su muškarci i danas upamćeni kao prve osobe suprotnoga spola koje su

¹¹² loc. cit.

¹¹³ ibidem, str. 144–145.

¹¹⁴ loc. cit.

¹¹⁵ loc. cit.

¹¹⁶ loc. cit.

se u Hrvatskoj zalagale za promjene u položaju i obrazovanju žena. U nastavku ćemo se osvrnuti na njihovo djelovanje i korake koje su poduzeli po tome pitanju.

Ivan Filipović o tome problemu progovara pišući članke u *Nevenu*, *Narodnim novinama* i *Viencu*. On ističe da nepostojanje školovanja hrvatskih seoskih i gradskih djevojaka šteti hrvatskome narodnome pokretu. Smatrao je da praznovjerne seoske majke ne mogu pravilno odgajati svoju djecu te da germanizirane građanke nepoznavanjem hrvatske kulture kočje širenje nacionalne ideje. Iako se zalagao za pravo žena na sveučilišno obrazovanje, Filipović smatra da žene ne mogu značajnije napredovati u znanstvenome smislu, stoga ih i dalje primarno svrstava u okvir supruge i majke.¹¹⁷

Njegov se imenjak Ivan Perkovac također zalagao za ravnopravnost među spolovima, obrazovanje žena i poboljšanje položaja učiteljica. Perkovac smatra da „vezanje“ žene za obitelj i dom ne odgovara modernim društvenim potrebama, stoga podupire obrazovanje žena prema njihovim mogućnostima.¹¹⁸ Među prvima se usprotivio nejednakosti plaća učitelja i učiteljica i ograničavanja prava na brak zaposlenim učiteljicama. U 19. broju prvoga godišta *Vienaca* iz 1869. godine, Perković govori da žene trebaju zadržati ženstvenost, odnosno nježnost i blagost, ali i samostalnost te da im se ne smije uskratiti sloboda. Ne slaže se s idejom kulta kućnoga anđela već zagovara osamostaljivanje „ljepše polovice“ i udaju u skladu s izborom njihova srca, a ne iz materijalnih razloga.¹¹⁹

Posljednji pisac koji se zalagao za školovanje žena je August Šenoa. Po uzoru na viđeno u Češkoj početkom šezdesetih godina, kao i Filipović, ističe negativne strane slaboga ženskoga odgoja. Zalagao se za otvaranje viših djevojačkih škola u kojima bi predavali sveučilišni profesori.¹²⁰

No nisu svi bili oduševljeni poticanjem obrazovanja žena. Mnogi smatraju da je to prijetnja podjeli uloga na muške i ženske. Vladajući i ostatak javnosti u tome vide pozitivne strane, neke od njih su prenošenje moralnih i intelektualnih vrijednosti na djecu koja osvješčuju odnos prema radu i domoljublju. Godine 1868. otvorena je prva Viša djevojačka škola u Zagrebu čiji je cilj bio pripremiti žene za ulogu domaćice i

¹¹⁷ loc. cit.

¹¹⁸ ibidem, str. 146.

¹¹⁹ loc. cit.

¹²⁰ loc. cit.

majke, nešto kasnije u 19. stoljeću se otvaraju obrtničke i strukovne škole, a osnovnoškolsko obrazovanje bilo je obavezno i trajalo je pet godina.¹²¹

Danas, kada se osvrnemo na situaciju ravnopravnosti spolova, možemo reći da je od posebnoga značaja to što su hrvatski autori i intelektualci prednjačili i zastupali prava žena, kada država nije poduzimala ništa po tome pitanju. Oni, potaknuti stanjem u Europi i svijetu, gdje su žene već imale jednak status s muškarcima, pomažu ženama koje se nisu uspjele izboriti za svoja prava, iako su postojale ženske organizacije. Književnici ovoga razdoblja u ženama prepoznaju potencijal u pojedinim sferama društva i života te o ovome problemu pišu u časopisima, posebno u *Vijencu* za vrijeme Šenoina uredništva i proznim djelima kako bi podigli svijest, odbacili stereotipe o ženama i muško-ženskim odnosima te tu svijest prenijeti na čitateljsku publiku. Književnici su uočili važnost ženskoga obrazovanja jer su one tako svoje znanje mogle prenositi na svoju djecu zbog toga što su do tada svakodnevno boravile i brinule se o njima. Upravo su Šenoa i Perkovac u svoja djela utkali likove seljaka i učiteljica. Šenoa je poznat po tome što je nastojao prikazati maloga seljaka kao osobu koja nije manje vrijednosti niti zaostala već je čista, pravedna i neiskvarena s istim mogućnostima za napredovanje u nešto povoljnijim uvjetima, dok se Perkovac zalagao je ravnopravnost spolova i u svojim djelima opisivao probleme učiteljica u školstvu i svakodnevicu. O malim ljudima i učiteljicama ćemo govoriti u analizi pripovjedaka i romana.

3.3. Značaj Marije Jambrišak za obrazovanje žena

Osim navedenih muškaraca za prava žena borila se i Marija Jambrišak. Ona je smatrala da samo obrazovana žena može biti dobra supruga i majka te tako snažno utjecati na obitelj.¹²² Uočavala je problem neudanih žena i zalagala se za njihovo obrazovanje kako bi mogle dostojanstveno živjeti izvan braka. Napisala je tri sveska „*Znamenite žene iz priče i poviesti*“.¹²³ Godine 1880. za vrijeme Šenoina uredničkoga rada publicira raspravu *Žene prema društvu te razno jim djelovanje*. Središnja misao te njezine rasprave bila je da su žene temeljni kamen društva. U svim svojim raspravama progovara iz pozicije osviještene žene, ističući muškarčevu sklonost

¹²¹ ibidem, str. 147.

¹²² ibidem, str. 148.

¹²³ ibidem, str. 149.

hedonizmu i dominaciji te ženinu poziciju objekta, patnju, trpljenje i mirenje s takvom sudbinom.“¹²⁴ Jambrišakova je prva žena koja je uz pomoć učiteljica ženske gimnazije u Zagrebu, uputila molbu Senatu Zagrebačkoga sveučilišta s ciljem da im omogući izvanredno pohađanje predavanja na Filozofskome fakultetu. Molba im je odobrena, a one su 1895. godine postale prvim studenticama Zagrebačkoga Sveučilišta.¹²⁵

4. TIPOLOGIJA ŽENSKIH LITERARNIH LIKOVA U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI 19. STOLJEĆA

Za analizu likova iz odabranih romana koristit ćemo se tipologijom ženskih likova Krešimira Nemeca, a u kojoj on prikazuje četiri tipa ženskih likova koji se javljaju u hrvatskoj književnosti 19. stoljeća:

- a) prvome tipu pripada žena opisana kao kućni anđeo, svetica, progonjena nevinost
- b) u drugi tip ubrajamo fatalnu ženu poznatiju kao *femme fatale* (fatalnu ženu)
- c) trećemu tipu pripada produhovljena, boležljiva i krhka žena, poznatija pod nazivom *femme fragile*. Nastala je kao produkt dekadentnoga kulta ljepote krajem 19. i početkom 20. stoljeća.¹²⁶
- d) četvrtomu i posljednjem tipu pripada žena koja je na putu prema samosvijesti, „subverzirana žena koja raskida s patrijarhalnim, moralnim i klasnim ogradama“.¹²⁷

U nastavku ćemo posebno navesti i objasniti karakteristike svakoga tipa ženskih likova iz Nemecove tipologije te se osvrnuti na njegove zaključke o ženskim likovima koji se javljaju u stranoj književnosti, ali imaju iste ili slične osobine kao likovi iz njegove tipologije.

¹²⁴ ibidem, str. 148.

¹²⁵ loc. cit.

¹²⁶ Nemeć, Krešimir, 2002., op. cit., str. 101.

¹²⁷ loc. cit.

4.1. KUĆNI ANĐEO, SVETICA, PROGONJENA NEVINOST

Prema Nemecovoj klasifikaciji tipova ženskih likova, prvoj skupini pripadaju žene koje nose naziv *kućni anđeli*. Ti ženski likovi odgovaraju idealnoj slici žene promatrane iz muške perspektive, stoga ne čudi što muškarci tim ženama pripisuju obilježja anđeoskoga, svetoga, netjelesnoga i produhovljenoga. Inačice ženskih likova s tim osobinama pronalazimo i ranije u književnosti, a najpoznatiji su i najočitiji primjeri idealizacije ženskih likova Danteova *Beatrice* i Petrarčina *Laura*.¹²⁸

Kućnoga anđela i sveticu možemo lako opisati i okarakterizirati, no koje su karakteristike ženskoga lika kojega opisujemo kao *progonjenu nevinost*? Lik progonjene nevinosti u 18. stoljeću doseže konačnu literarnu fiksaciju u likovima Richardsonove *Pamele* i *Clarisse*, u Laclosovoj *Cécile (Opasne veze)* i u Goetheovoj *Gretchen (Faust)*. Uz te ženske likove povezujemo nevinost, čistoću, moralnu postojanost, krepost, vjernost, skromnost, stidljivost, nježnost i dobrotu. Drugim riječima, Nemec zaključuje da ti ženski likovi žive u skladu s kršćanskim moralnim pravilima. U novijoj hrvatskoj književnosti, Adolfo Veber Tkalčević u noveli *Nadala Bakarka (Vijenac, 1870)* uvodi prvi istoimeni lik koji je prikaz progonjene nevinosti. Nadala je prava pučka heroina koja i u najtežim životnim trenutcima nastoji sačuvati svoju čast čak i po cijenu odbacivanja supruga koji je posumnjao u njezinu krepost. Ipak, Nemec smatra da je najznačajniji paradigmatski lik progonjene nevinosti *Dora Krupićeva* iz Šenoina romana *Zlatarovo zlato*. Njezina joj tragična sudbina donosi status žene-žrtve jer je zbog svoje dobrote i plemenitosti upadala u nevolje.¹²⁹ Po uzoru na njezin lik nastaju sljedeći ženski likovi u hrvatskoj književnosti: *Jelka* u Kumičićevu *Jelkinu bosiljku*, *Marija* u *Začuđenim svatovima*, *Anica* u Kovačićevu romanu *U registraturi*, *Anka* u Kozarčevim *Mrtvim kapitalima*, *Evica* u Novakovu romanu *Pavao Šegota*, *Anica* u Vojnovićevoj drami *Ekvinocijo*.¹³⁰ Svim navedenim ženskim likovima karakteristično je što su opisane kao „čedne i povučene domaće djevojke koje se zaljubljuju u poštene i plemenite domaće mladiće, dok su im

¹²⁸ loc. cit.

¹²⁹ loc. cit.

¹³⁰ loc. cit.

suparnice opake strankinje ili pak žene nepoznata podrijetla: Laura, Marijeta Quirini, Lina, Sofija Grefštein, Nela Laporte, Barbara Celjska.“¹³¹

Prema Nemecovu mišljenju, likove kućnoga anđela i progonjene nevinosti povezuje to što su **statični likovi** koji su predmet nečije žudnje ili žrtve spleta, stoga se njihova krhkost, ranjivost i pasivnost odražava u svakoj situaciji. Nemec ističe da tim likovima nedostaje živosti: „one su čistoća bez života, dobro koje odbija.“¹³² Također, smatra da su one zastupnice službena morala iza kojih se često skriva i sam pisac pa ne čudi što zbog toga djeluju blijedo, papirnato, beskrvno, a ponekad i dosadno.¹³³

4.2. FEMME FATALE

Drugome tipu lika pripadaju žene koje su svojim osobinama suprotnost tipovima kućnog anđela i progonjene nevinosti. Riječ je o liku fatalne žene, snažnijim, moćnijim te literarno impresivnijim ženama.¹³⁴ Ženske likove sa sličnim osobinama susrećemo već „u najstarijim mitovima i sagama. Ondje se hrabri junaci susreću s tajanstvenim, raskošnim, senzualnim, ali i opasnim zavodnicama koje ih stavljaju pred kobnu kušnju i redovito odvođe u propast.“¹³⁵ Samo neki od tih likova su Lilit, Kirka, Meduza, Undina te Sirene.¹³⁶ U svim se narodima tijekom godina oblikovao model žene koja posjeduje sve negativne navike, poroke i strasti te kao takva postaje predmet muških fantazija i požude. Osim u mitovima i sagama, osobine fatalnih žena pripisuju se i nekim poznatim povijesnim ženama koje su kasnije postale literarni uzori¹³⁷ Kleopatra, Lucrezia Borgia, Maria Stuart te Barbara Celjska.¹³⁸ S druge strane, obično se ističe kako je popularnost toga lika narasla u razdoblju romantizma postavši tako „signaturom romantičarske osjećajnosti“.¹³⁹ Književnici su tada shvatili da užas i bol mogu biti izvor ljepote, strasti i naslade pa razvijaju kult *pale ljepote*.¹⁴⁰ „Concetto 17. stoljeća zamijenjen je romantičarskom osjećajnošću. Ponovno

¹³¹ ibidem, str. 101–102.

¹³² ibidem, str. 102.

¹³³ ibidem, str. 101–102.

¹³⁴ loc. cit.

¹³⁵ ibidem, str. 102.

¹³⁶ loc. cit.

¹³⁷ loc. cit.

¹³⁸ loc. cit.

¹³⁹ loc. cit.

¹⁴⁰ loc. cit.

oživljavaju likovi opasnih zavodnica, kurtizana, „animir-dama“, tajanstvenih lijepih prosjakinja, zamamnih crnkinja i kreolkinja.“¹⁴¹ Nemec u članku *Femme fatale u hrvatskom romanu 19. stoljeća* navodi da se žene pojavljuju i u obliku kraljica i velikih grješnica.¹⁴² U razdoblju romantizma *femme fatale* dobiva detaljniju fizičku, karakternu i intelektualnu oznaku. Prema Krešimiru Nemecu, postoji nekoliko odlika pomoću kojih možemo razlikovati lik *fatalne žene* od ostalih triju tipova ženskih likova. U nastavku ćemo objasniti svaku od njih posebno.

4.2.1. Karakteristike prema kojima možemo prepoznati lik fatalne žene

a) Prvu karakteristiku fatalne žene promatrač uočava već na prvi pogled, a to je njezina očaravajuća ljepota. Sve su fatalne žene neodoljivo lijepe i misteriozne te podjednako opasne. Njezin lik čini spoj gracioznosti i opasnosti te želje za uništenjem.¹⁴³

b) Osim svega do sada navedenoga ona posjeduje i zanimljiva duhovna svojstva. Fatalne žene odlikuju se oštrom inteligencijom, one su samosvjesne te stručnjakinje su u manipuliranju, prvenstveno muškarcima pa i okolinom, ponekad prikriveno uz upotrebu humora. Svojom inteligencijom često uspostavljaju nadmoć nad muškarcima koji postaju njihove „marionete“, a da toga nisu ni svjesni. Te žene pojavljuju se na uglednim lokacijama, dakle u salonima i na zabavama u društvu visokopozicioniranih ljudi.¹⁴⁴

c) Uz ovaj lik povezane su sve muške erotske fantazije, što zbog fizičke ljepote, a što zbog dojma koji ostavljaju na muškarce. Često su opisane kao razvratne, nemoralne i pohotne žene koje šire „posebnu“ energiju. „Ono što *femme fatale* daje fascinantnu moć nije ona sama, već upravo mjesto što zauzima u muškoj fantaziji.“¹⁴⁵ Različitost dvaju likova, *fatalne žene* i *anđela u kući* vrlo je izražajna kada su u suodnosu jer su osobine jednoga lika krajnja suprotnost drugoga. Tako na liniji dobra i zla, fatalna žena prema osobinama koje posjeduje, pripada krajnjoj liniji zla, ponekad njezina zloba seže toliko daleko da ju povezuju sa zmijama i Sotonom, dok se s druge strane

¹⁴¹ Nemec, Krešimir: *Tragom tradicije, Femme fatale u hrvatskom romanu 19. stoljeća – Geneza i funkcija motiva*, Matica hrvatska, Zagreb, 1995., str. 61.

¹⁴² loc. cit.

¹⁴³ Nemec, Krešimir, 2002., op. cit., str. 102.

¹⁴⁴ ibidem, str. 102–103.

¹⁴⁵ Nemec, Krešimir, 1995., op. cit., str. 62.

ljestvice nalazi kućni anđeo, odnosno idealizirana patrijarhalna žena koja se uspoređuje s anđelima i sveticama.¹⁴⁶ Fatalne žene često su bile predmet ogovaranja i tabua jer su svojim postupcima odudarale od uobičajene „slike“ moralnih žena, kroz njihov se lik progovaralo o „zabranjenim“ i nemoralnim temama (silovanje, preljub, krađa, ubojstvo, incest) te su stoga povezivane s demonskim i destruktivnim.¹⁴⁷

d) Likovima fatalnih žena oduvijek su se pripisivala iracionalna svojstva kojih se nisu riješile ni danas. Smatralo se da te žene nagovješćuju smrt, nesreću, ali i propast te sadistički muče svoje protivnike, a upravo zbog toga su opisivane kao osobe koje posjeduju oznake demonizma, dijaboličnosti i vampirizma. Sukladno tim osobinama se i ponašaju prema svojim žrtvama, a takvo njihovo ponašanje posljedica je trauma i kompleksa iz mladosti. Često su uspoređivane i sa zmijama, vješticama i ostalim zlim bićima.¹⁴⁸

Kao što smo ranije naveli, u 19. je stoljeću lik *femme fatale* doživio svoj „procvat“, stoga ne čudi što nije bilo romana u kojemu se nije pojavila fatalna žena. Kako uočava Stanko Lasić, jedan od najpoznatijih takvih romana je Šenoino *Zlatarovo zlato* u kojemu ulogu fatalne žene nosi *Klara Grubar Ungnad*.¹⁴⁹ Važno je napomenuti da svi autori u imaju sličan vanjski opis fatalne žene.

„Pripovjedač već pri prvom susretu glavnog junaka i fatalne žene ne propušta priliku da ne podcrta relaciju žrtva – krvnik.“¹⁵⁰ Nemec napominje da su sve fatalne žene pri prvome susretu opisane kao životinje koje promatraju svoj plijen. Najčešće se uspoređuju sa zmijom jer je ona u kršćanskoj ikonografiji povezana sa sotonom i s prvim grijehom Adama i Eve.¹⁵¹ No možemo ju usporediti i s crnom udovicom, paukom koji proždire mužjaka, fatalne su žene destruktivne i pogubne za muškarce u svojoj okolini. „Najviši stupanj metamorfoze lika, odnosno njegove identifikacije s demonskim i dijaboličnim, nalazimo u snovima glavnih junaka, gdje fatalne žene poprimaju oblike stravičnih prikaza.“¹⁵² Najbolji je primjer prikazan u Kumičićevu romanu *Olga i Lina* gdje se Alfredu u snu pojavljuje Lina u obliku sablasti. „Opis je

¹⁴⁶ Nemec, Krešimir, 2002., op. cit., str. 103.

¹⁴⁷ loc. cit.

¹⁴⁸ loc. cit.

¹⁴⁹ Nemec, Krešimir, 1995., op. cit., str. 64.

¹⁵⁰ Nemec, Krešimir, 2002., op. cit., str. 104.

¹⁵¹ loc. cit.

¹⁵² Nemec, Krešimir, 1995., op. cit., str. 69.

začinjen metaforikom tjelesnog rasapa koja izaziva pravi estetski šok. To su ujedno i krajnje granice „estetike ružnoće“ u hrvatskom romanu 19. stoljeća.“¹⁵³

Fatalna žena je u ovim romanima okarakterizirana kao osoba koja nema stalno mjesto boravka, odnosno prikazana je kao lutalica, nestalna žena, nesposobna za dom i smireni obiteljski život, dakle suprotnost su ženama u patrijarhalnome sustavu.¹⁵⁴ Ove žene odbacuju puritanski model, one svojim stilom života iskušavaju granice „individualne slobode i emancipirane ženske samosvijesti u našoj tadašnjoj literaturi.“¹⁵⁵ Prema modelu crno-bijele karakterizacije likova, uz fatalne žene povezuju se sve negativnosti i poroci. Već smo naveli da je ona opisana kao razaračica brakova, kradljivica i ubojica.¹⁵⁶ U romanima 20. stoljeća fatalna žena gubi elemente izvanljudskoga i nadrealnoga, ali zadržava karakteristike deformirane ljudskosti i dalje ostaje predmet muške požude.¹⁵⁷ Motiv fatalne žene u hrvatskome romanu 19. stoljeća dobiva narativnu funkciju, ona ubrzava fabulu.

Beskrajno tašta, ambiciozna, pohlepna, željna vlasti, novca, ljubavi – fatalna se žena preobražava u ono što Peter Brooks naziva „stroj želje“: njezina prisutnost u tekstu „stvora i odražava narativni tok kroz kretanje želje, projicirajući sebe na svijet kroz scenarij želje, zamišljene i ostvarene.“¹⁵⁸

U nastavku ćemo objasniti funkcije fatalne žene u tvorbi zapleta.

a) Ona ometa, odnosno onemogućuje sreću dvoje mladih i pozitivnih likova. Stoga možemo reći da se na aktancijalnoj razini pojavljuje na mjestu oponenta. Ona je suparnica dobroj i plemenitoj djevojci ili ženi jer se zaljubljuje u njezina mladića, odnosno supruga te tako ispunjava svoj naum.

b) Fatalna žena u hrvatskome romanu 19. stoljeća pojavljuje se u funkciji glavnoga lika, odnosno protagonistice. Ona diktira svakom fabularnom promjenom, njezin Eros uvjetuje svaki zaplet, a često si podređuje sve ostale aktere romana i određuje sudbinu svakoga od njih.

¹⁵³ loc. cit.

¹⁵⁴ ibidem, str. 70.

¹⁵⁵ loc. cit.

¹⁵⁶ ibidem, str. 71.

¹⁵⁷ loc. cit.

¹⁵⁸ Nemec, Krešimir, 1995., op. cit., str. 72.; (citirano od Petera Brooksa, *Reading for the Plot, Design and Intention in Narrative*, Oxford, 1984, str. 39.)

c) U slučaju kada nije subjekt djela, fatalna se žena pojavljuje u „zglobovima“ pripovjednoga teksta, odnosno na mjestima gdje se, kako kaže Roland Barthes, otvara ili zatvara alternativa važna za nastavak priče.

d) Fatalna se žena ponekad pojavljuje i kao *deus ex machina*. Često razrješava zamršene čvorove radnje.

e) Ponekad je žrtva vlastitih intriga. „Naime, ona doista djeluje kao „gospodar igre“ i „opasni manipulator“, ali samo dok je pred nama kao sublimirani objekt. Kada se pak taj objekt subjektivizira, kad smo premješteni u njegovu perspektivu, on se sâm pokazuje kao žrtva vlastite igre.¹⁵⁹

Važno je napomenuti da niti jednoj fatalnoj ženi nije suđeno da svoje naume i želje do kraja ispuni, niti joj je strastvena ljubav uzvrćena. Budući da je ovaj lik postao jako popularan u književnosti, pojavljuje se i u mnogim Krležinim djelima iz 20. stoljeća Marijana (*Vučjak*), barunice Castelli (*Gospoda Glembajevi*), Bobočke (*Povratak Filipa Latinovicza*) ili Ane Borongay (*Zastave*).¹⁶⁰

4.3. FEMME FRAGILE

Trećemu tipu pripada krhka, produhovljena, boležljiva žena *femme fragile*, modificiranija inačica kućnoga anđela, odnosno progonjene nevinosti.¹⁶¹ U književnosti se oduvijek pisalo o nježnim ženskim likovima, stoga možemo zaključiti da je postojanje lika *progonjene nevinosti* staro jednako kao i čovječanstvo. Motiv nježne djevojke obnovio je Richardson u 18. stoljeću i od tada ovaj ženski lik susrećemo u djelima svih književnosti do danas.¹⁶² Osim njega, o ženama je pisao i Edgar Allan Poe, doduše s novim karakteristikama, njegovi likovi posjeduju „eteričnu žensku ljepotu koja rano umire, brzo (biološki) propada, ima težak hod, velike sjajne oči i prozirnost sablasti.“¹⁶³ Ipak, lik je doživio potpuni procvat tek krajem 19. stoljeća. „Lik *femme fragile* postao je popularan s razvojem esteticizma i dekadentnim kultom. Proslavio ga je Maurice Maeterlinck svojom poetskom dramom *Princeza Maleine* (1889), slijedio ga je D' Annunzio u romanu *Djevice s hridina* (1895), a potom je lik

¹⁵⁹ Žižek, Slavoj: *Postmodernizam i objekt*, časopis Republika, broj. 10-12, Zagreb, 1985., str. 133.

¹⁶⁰ Nemec, Krešimir, 2002., op. cit., str. 104.

¹⁶¹ ibidem, str. 105.

¹⁶² Buzov, Dragan: „*Progonjena nevinost*“ i *femme fragile*, časopis Republika, LII godište, broj 5-6, lipanj 1996.; str. 94.

¹⁶³ ibidem, str. 94–95.

postao jednim od zaštitnih znakova *fin de siècle*.¹⁶⁴ Nemec ističe da lik *femme fragile* posjeduje sljedeća fizička i duhovna svojstva: „krhkost, nježnost, boležljivost, eteričnost, aristokratsku produhovljenost, umornost, potisnutu seksualnost, nemir i živčano rastrojstvo, bezvoljnost, nedostatak životne energije, ostentativna udaljenost od pragmatičkog svijeta“¹⁶⁵ pa ne iznenađuje što više djeluje kao estetski objekt, a ne kao osoba od „krvi i mesa“, dakle, lišena je dublje psihološke karakterizacije.¹⁶⁶ Unatoč tome, ljepota toga lika uspoređuje se s Madonom ranorenesansnih talijanskih slikara te s prikazima žene u engleskih slikara preraphaelita.¹⁶⁷

U nastavku ćemo prikazati razradu Nemecova članka o tipovima ženskih likova (*progonjene nevinosti* i *femme fragile*) iz vizure Dragana Buzova. On primjećuje da su se u europskim književnostima češće pisale studije o ženskim likovima (*femme fatale* i *femme fragile*), dok je u hrvatskoj književnosti o ovim dvama tipovima ženskih likova počeo pisati Krešimir Nemec u svojoj studiji *Femme fatale u hrvatskom romanu 19. stoljeća*.¹⁶⁸ Buzov navodi da Mario Praz, talijanski anglist u svojem djelu *La morte, la carne e il diavolo nella letteratura romantica* psihološki rasvjetljuje aspekte fatalne žene analizirajući i ilustrirajući primjere iz engleske, francuske i talijanske književnosti. No, to što se više govorilo o fatalnim ženama, smatra, nimalo ne umanjuje vrijednost lika *femme fragile*, koja je po svojim osobinama čista suprotnost liku *femme fatale* pa je zbog toga često zanemarena. Glavna je značajka ovoga lika tjelesna krhkost, dok joj je dobrota glavna vrlina. Važno je spomenuti da je Mario Praz u svojoj knjizi naveo da je lik „progonjene nevinosti“ prethodio liku *femme fragile*.¹⁶⁹

4.3.1. Obilježja prema kojima prepoznajemo lik *femme fragile*

Jedno od glavnih vanjskih obilježja lika *femme fragile* jest njezina bolest, najčešće je riječ o upali pluća ili sušici, no važno je napomenuti da njome nije narušen njezin fizički izgled, štoviše time se naglašava „ugaslost njezina pogleda i slaboća njezine gracilnosti.“¹⁷⁰ Stoga je *femme fragile* uvijek opisana je kao nježna,

¹⁶⁴ Nemec, Krešimir, 2002., op. cit., str. 105.

¹⁶⁵ loc. cit.

¹⁶⁶ loc. cit.

¹⁶⁷ loc. cit.

¹⁶⁸ Buzov, Dragan, op. cit., str. 93.

¹⁶⁹ loc. cit.

¹⁷⁰ ibidem, str. 95.

krhka, slaba, klonula, neotporna, izrazito mršava i blijeda djevojka umornoga pogleda.¹⁷¹

Njezina se put uspoređuje sa svilom, slonovom kosti, a odlikuje se mliječnom prozirnošću alabastra, uglavnom je izraz boležljive mlitavosti i morbidnosti. Glas joj je prigušen i mučan te je također pokazatelj njezine bolesti. Oči su joj odraz njezine dekadentne krhkosti, one fasciniraju promatrača i dominiraju njezinim blijedim licem. To su često mistične oči, oči koje više ne vide ovaj svijet ili ga promatraju iz daljine. Njezine duge zlatne kose često izgledaju kao težak teret na njezinim krhkim ramenima.¹⁷²

Bolest ovoga krhkoga lika nikada nije opisana negativno jer autori smatraju da ona donosi nešto više, bolji oblik života kroz koji žena postaje produhovljena, stoga je bolest prikazana uljepšano.¹⁷³

4.3.2. Preduvjeti za lik *femme fragile*

Za razliku od Nemeca, koji se najviše bazira na liku *femme fatale*, Buzov detaljnije opisuje preduvjete i obilježja prema kojima ćemo *femme fragile* razlikovati od ostalih triju tipova ženskih likova. Stoga ćemo u nastavku detaljnije govoriti o preduvjetima.

Dakle, *femme fragile*:

a) **potječe iz aristokratske obitelji**; lik *femme fragile* najčešće pronalazimo u aristokratskim obiteljima jer su autori onoga vremena smatrali da je „stoljetni proces selekcije i oplemenjivanja kroz degeneraciju došao do vrhunca baš u vrijeme mijene stoljeća. Stoga je krhkost ovoga lika bila najljepši izraz umornoga i na propast osuđenoga plemstva.“¹⁷⁴ Važno je napomenuti da ovaj lik živi na aristokratski način čak i ako ne potječe iz aristokratskih krugova.¹⁷⁵

¹⁷¹ loc. cit.

¹⁷² loc. cit.

¹⁷³ loc. cit.

¹⁷⁴ loc. cit.

¹⁷⁵ loc. cit.

b) Sljedeći preduvjet je **novac, odnosno bogatstvo**; krhka je žena najčešće Engleskinja zbog velikoga bogatstva engleske aristokracije, ali i zbog njezine povezanosti s već spomenutim engleskim prarafaelitima.¹⁷⁶

Femme fragile je produkt dekadentnoga kulta ljepote koji je svoj najjači oblik dosegao na promjeni stoljeća. „Ona je izraz kasnoromantičarskoga senzibiliteta i sentimentalnosti dekadenta koji su imali potrebu za idealiziranjem i patosom smrti i tako stvorili tip boležljive i profinjene aristokratkinje koja skoro uvijek prerano umire, čime je podcrtana efemernost lika.“¹⁷⁷ Aristokratkinja *femme fragile* odraz je negiranja svijeta onakvoga kakav on jest, što upućuje na odbojnost sadašnjošću, nasuprot tome ona služi kao pojačivač naglašavanja umjetnoga koje se suprotstavlja prirodnome.¹⁷⁸

4.3.3. Obilježja prema kojima možemo prepoznati lik *femme fragile*

1. Povezuje se uz bijelu boju

Bjelina je jedna od odlika *fin-de-siènclea*.¹⁷⁹ Prema hrvatskomu leksikonu *fin de siècle* označava: „franc.: kraj stoljeća, bolečivo raspoloženje kao opća pojava dekadentnoga eur. društva potkraj 19. st., i odraz toga raspoloženja u književnosti i lik. umjetnosti; naziv prema naslovu komedije F. de Jouvenota i H. Micarda (1888).“¹⁸⁰ Ova je boja simbol djevičanske čistoće, djetinje nevinosti, idealnosti, a dekadenti su joj pridodali značenje udaljenosti od života i osuđenosti na smrt. Bjelina *femme fragile* udaljuje od stvarnoga života i estetizira njezinu posebnost, stoga nije čudno što ju često uspoređuju s Madonom o čemu smo ranije govorili.¹⁸¹

2. Okružena je cvijećem

Još jedna razlika između dvaju značajnih ženskih likova u 19. stoljeću jesu predmeti uz koje ih povezuju, *femme fatale* zamišljamo kao ženu koja posjeduje mnogo nakita, prvenstveno zlata, dok je *femme fragile* „skromnija“, ona je okružena cvijećem. Upravo je cvijeće (ljiljan, ruža, narcis) simbol prolaznosti njezine cvatuće ljepote. Lik

¹⁷⁶ loc. cit.

¹⁷⁷ ibidem, str. 95–96.

¹⁷⁸ ibidem, str. 96.

¹⁷⁹ loc. cit.

¹⁸⁰ <https://www.hrleksikon.info/definicija/fin-de-siecle.html>, 25. siječnja 2020.

¹⁸¹ Buzov, Dragan, op. cit., str. 96.

femme fragile često aludira na umjetnička djela engleskih preraphaelita. Njezin je lik na platnu prikazan po uzoru na Madone ranih talijanskih slikara. Lice joj je ovalno uz patnički, blijedi izraz lica, oči su joj velike često nazvane „govorećim“, a duša beskonačno duboka.¹⁸² Prikazana je kao žena bez psihološke karakterizacije. „Njezin je 'cilj' postojanje zbog optičkog dojma, ona nikada ne postaje dinamični aktant, a na kraju ju neminovno čeka smrt.“¹⁸³ Nije neobično ni to da se u njezinu liku utjelovljuje kult duše jer je duša najvrjednija dragocjenost, a čežnja za dušom najbolje se iskazuje kroz bestjelesnost femme fragile.¹⁸⁴

3. Potisnuta seksualnost

„*Femme fatale* i *femme fragile* su plod vladajućeg seksualnog morala. Naime, kroz lik *femme fatale* prikazana je izuzetna seksualnost pretvorena u perversiju, dok je eterična aseksualnost *femme fragile* izraz potiskivanja seksualnosti koja vodi u neurozu, koju je propisivao građanski moral.“¹⁸⁵ „Femme fragile je žena koja je voljena, koja daje ljubav, ali ne i poljupce. Ona je muza koja zbog toga što je daleko od svake seksualnosti uzdiže muškarca.“¹⁸⁶ Povezuju ju i s motivom *femme enfant*, odnosno izrazom žena-dijete u značenju čistoće i nevinosti. Engleski su kasni romantičari smatrali da nema ništa loše u iskazivanju ljubavi prema mrtvim djevojčicama jer ta ljubav nije ugrožena ispunjenjem i ona ne može biti oskvrnuta seksualnošću.¹⁸⁷ „Femme fragile često nastupa kao „femme inconnue“ ili kao „umrla voljena. Takvim ljubavnim misticizmom se na veoma subliman način ženska tjelesnost otuđuje od svijeta.“¹⁸⁸ Često je žrtva propasti naslijeđene od progonjene nevinosti. „Njezina krhkost i prevelika osjetljivost čine je idealnom žrtvom amoralnog i perverznog dekadenta – pogotovo „dandy-a“ esteta – koji nastupa kao rafinirani sadistički „pijanica duša“. Njega privlače morbidnost, boležljivost koje zloupotrebljava da bi zadovoljio svoju okrutnost i erotične želje.“¹⁸⁹

U našoj je hrvatskoj književnosti prvi ovaj lik uveo Janko Leskovar u romanu *Sjene ljubavi* (1898). U njegovu je romanu lik Ljerke Taverničeve prikazan kao čedan,

¹⁸² loc. cit.

¹⁸³ loc. cit.

¹⁸⁴ loc. cit.

¹⁸⁵ loc. cit.

¹⁸⁶ ibidem, str. 96–97.

¹⁸⁷ ibidem, str. 97.

¹⁸⁸ loc. cit.

¹⁸⁹ loc. cit.

zakopčan do grla. Ljerka shvaća da postoji duboka provalija između ideala u koji je vjerovala i zbilje koju je živjela.¹⁹⁰ Ipak, najznačajniji je lik Lucije iz Novakova romana *Posljednji Stipančići* (1899) o kojoj ćemo govoriti u analizi lika *femme fragile*.

4.4. ŽENA NA PUTU PREMA SAMOSVIJESTI, SUBVERZIVNA ŽENA KOJA RASKIDA S PATRIJARHALNIM, MORALNIM I KLASNIM OGRADAMA

Posljednjoj skupini pripadaju žene koje su na putu prema samosvijesti, počecima emancipacije. Krajem 19. stoljeća žene postaju svjesne svojih mogućnosti. Žele se probiti iz podčinjenoga položaja u društvu i postići nešto više. Sve se više govori o „ženskome pitanju“ pa tako ne čudi što sukladno tomu nastaje pokret za oslobađanje žena. U Hrvatskoj je u to vrijeme nastajao prvi feministički val koji djelovanjem Marije Jurić Zagorke doseže svoj vrhunac, a kasnije istim putem nastavlja i Zofka Kveder.¹⁹¹ „Sukladno promjenama u društvu, dolazi do promjene u literaturi, tako je nova senzibilnost moderne donijela više slobode i u raspravama o metafizici spolova.“¹⁹² U rasprave se sve više upliću muškarci. Jedan od njih je Milivoj Dežman Ivanov koji u recenziji knjige *Misterij žene*, autorice Zofke Kveder piše sljedeće: „Žena ne smije svoju narav, različnu od muške, zatajiti, svoje naravne osjećaje ugušiti i umjetno u svojoj duši stvarati neki fiktivni svijet. Žene mora da si izvojshte pravo samoodlučivanja, slobodni razvitak svojih osjećaja, pravo na samostalnu egzistenciju. Sloboda individua – to je deviza – no taj individuum nije bio zamišljen kao produkt hyperkulture, nego kao naravni razvitak slobodnog ženstva. Tim je stanovište prema muškom spolu bilo iz temelja promijenjeno.“¹⁹³

Novonastalu situaciju komentira i Antun Gustav Matoš u prvome ženskome obiteljskome listu *Domaće ognjište* (1900. – 1901.). On govori da se žena o kojoj su prije sanjali pjesnici budi i utjelovljuje svoj ideal hrvatske kulture te bodri klonuloga Hrvata. Također tvrdi da to nije samo fraza i da ne trebaju prezirati to buđenje slabijega spola.¹⁹⁴ No, postoje i muškarci koji se ne žele pomiriti s nastalom

¹⁹⁰ Nemec, Krešimir, 2002., op. cit., str. 105.

¹⁹¹ Ibidem, str. 106.

¹⁹² loc. cit.

¹⁹³ ibidem, str. 106–107.

¹⁹⁴ ibidem, str. 107.

situacijom pa pišu negativne komentare. Jedan je od njih Stjepan Parmačević koji govori da se borba između spolova mora završiti i da je gubitnik ženski spol. Unatoč kritikama, Gjena Vojnović pod pseudonimom Kristijana Solvejgs u pripovijesti *Crveno ruho* (Vijenac, 1894) donosi inkarnaciju ženske slobode. Osim nje i Jagoda Truhelka u svojem romanu *Plein air* (Nada, 1897) prikazuje samosvjesnu ženu koja se protivi puritanskome načinu života. Stoga ne čudi što je cilj Truhelkinih romana pobuna protiv „muškoga poretka“ i hijerarhije vrijednosti. Na kraju možemo zaključiti da se samosvjesne žene spominju samo u djelima koje pišu žene.¹⁹⁵

5. ANALIZA ŽENSKIH LIKOVA IZ ODABRANIH ROMANA PREMA KLASIFIKACIJI KREŠIMIRA NEMECA

5.1. KUĆNI ANĐEO, SVETICA, PROGONJENA NEVINOST

5.1.1. AUGUST ŠENOA, ZLATAROVO ZLATO – DORA KRUPIĆEVA

Zlatarovo zlato (roman iz prošlosti zagrebačke) prvi je hrvatski povijesni roman, objavljivan u *Vijencu* tijekom 1871. godine. Kada smo govorili o Šenoinu dobu, spomenuli smo da je svojim djelima namijenio odgojnu i prosvjetiteljsku ulogu, neupitno je da je to htio postići pišući i ovaj povijesni roman. U uvodnome dijelu romana Šenoa objašnjava čitateljima da je inspiraciju za pisanje pronašao u građi iz zagrebačkoga gradskoga arhiva, a tema o kojoj govori roman je opis društvenoga i političkoga života te sukob Zagrepčana i hrvatskoga podbana Stjepka Gregorijanca. Sukobili su se radi Medvedgrada i okolnih sela. Radnja romana odvija se od 1574. do 1592. godine, a to je vrijeme kada zagrebački stalež jača, no tada dolazi i do seljačkih buna, ali i do turskih osvajanja i naseljavanja na naše prostore.¹⁹⁶ Roman stoga prati dvije paralelne fabule, ljubavnu i povijesnu. Naziv romana *Zlatarovo zlato* je metaforički, naime, Šenoa tako naziva Doru, kći zlatara Krupića koja je glavni predmet naše analize o čemu ćemo reći nešto više u nastavku.

Dragan Buzov u svojem članku *Progonjena nevinost i femme fragile* napominje da lik Dore Krupićeve ne pripada okvirima *femme fragile* jer ne sadrži sve

¹⁹⁵ loc. cit.

¹⁹⁶ Šicel, Miroslav; Jelčić, Dubravko: *Ključ za književno djelo, 1. Kolo, 2. Knjiga; Zlatarovo zlato i Prosjak Luka i dr.*, školska knjiga, Zagreb, 1993., str. 14–15.

karakteristike toga lika, ali zbog svoje naglašene svetosti pripada tipu progonjene nevinosti.¹⁹⁷

U nastavku ćemo navesti citate u kojima smo prepoznali odlike lika progonjene nevinosti i objasniti svaku zasebno.

1. „Svetost“

Već na prvim stranicama romana upoznajemo Dorin lik, koji Šenoa od početka romana idealizira te ju opisuje kao **svetu** što jest jedna od karakteristika lika progonjene nevinosti; ona je prema crno-bijeloj karakterizaciji likova uvijek pozitivan lik te ju prema obilježju dobrote možemo povezati sa sveticom.

*Kad je nedjeljom i svetkom, iduć od rane mise preko Markova trga kući svojoj, premetala drobne nožice, obuvane crvenim šiljastim postolicama, kad joj se lijepa glavica njihala pod kitnom partom, a bujne joj se crne plete spuštale niz plavetni, janječim krinom ošiveni zobun, kad je ručicama držala na prsima veliki, srebrom okovani molitvenik, stidno gledajući pred sebe, da nisi mogao spaziti munjevita oka od drugih svilolikih trepavica, bio bi rekao svatko: **eto, svetica sašla sa oltara među svijet da milim pojavom razveseli snuždene ljude**. ... Al nije se Dora dičila samo **lijepim licem, već i ljepšom dušom**.*¹⁹⁸

*Jerko o Dorinoj ljepoti: „Baš vas briga za mene!«, nasmija se mrki mladić kroz suze, »vama je do Dore, i pravo je, jer je lijepa, oh bože, lijepa kao kakva **svetica**».*¹⁹⁹

Često se svetost (na primjer u srednjemu vijeku) povezuje s vanjskim, fizičkim izgledom kao preslikom čistoće duše. Tako su sveti likovi, konkretno sveticae opisivane lijepima izvana kao i iznutra te se veličalo njihovo djevičanstvo.

2. Usporedba s anđelom

Motiv anđela povezujemo s prethodnim motivom sveticae, a glavne karakteristike tih dvaju likova jesu bezgrešnost, čistoća i dobrota. U kršćanskoj su vjeri anđeli

¹⁹⁷ Buzov, Dragan, op. cit., str. 97.

¹⁹⁸ Šenoa, August: *Zlatarovo zlato*, Večernjakova biblioteka, knjiga 5., Zagreb, 2004., str. 11.

¹⁹⁹ ibidem, str. 111.

prikazani u dugim, bijelim haljinama, oni predstavljaju „Božje glasnike i izvršitelje Božje volje na zemlji među ljudima“.²⁰⁰

Dora se zaljubljuje u svojega spasitelja Pavla Gregorijanca koji ju je opisao ovim riječima: „*Raja mi, lijepa je – živa prilika spavajućeg **anđela***“.²⁰¹

Dok Dora govori Magdi:

*Al kad zaklopim oči, ah, kumo draga, voljko mi je i milo kao da me ziblju anđeli božji, mirno mi protječe žilama topla krvca – mirno, lako lagacko kuca srce, a kroz drijem smiješi mi se lice.*²⁰²

Magda joj odgovori: „Umiri se, dijete, vrućica je. Da, vrućica koju svaki od nas tek jednom za svoga vijeka oćuti – ljubav.“²⁰³

*Dora srvana od teškoga straha ležaše bez svijesti **blijeda** – reć bi mrtva. Nadnese se mladić nad njezino lice i nijem je motrio ljepotu djevojku. »**Anđele** slatki!«, šapnu tužnim licem, »kolika se nevolja oborila na te slabašnu djevicu!“²⁰⁴*

3. Bjelina

Motiv bjeline povezuje se s prethodnim motivima anđela i svetosti. Bjelina je jedan od segmenata ženske ljepote u književnosti još od srednjega vijeka, odnosno tada je bila najpopularnija (petrarkizam je tu imao glavnu ulogu) i od tada se često koristi kao prikaz ljepote. Stoga Krešimir Nemec u svojoj klasifikaciji ženskih likova navodi da se lik progonjene nevinosti povezuje s **bijelom bojom**, a taj epitet nasljeđuje i *femme fragile*. Bjelina je simbol nevinosti i čistoće, a Dora je bila utjelovljenje toga primjećuje Dragan Buzov.²⁰⁵ Još jedna odlika lika progonjene nevinosti je **stidljivost**.²⁰⁶

***Bijele** joj ruke padoše u krilo, suza joj se izvi na oko i **blagim podsmijehom osmjehnu se na mladića** kao što se smiješi zvijezda kroz tanani oblak.*²⁰⁷

²⁰⁰ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=2683>; 10. travnja 2020.

²⁰¹ Šenoa, August, op. cit., str. 37.

²⁰² ibidem, str. 38.

²⁰³ ibidem, str. 39.

²⁰⁴ ibidem, str. 132.

²⁰⁵ Buzov, Dragan, op. cit., str. 98.

²⁰⁶ Nemec, Krešimir, 2002., op. cit., str. 101.

²⁰⁷ Šenoa, August, op. cit., str. 57.

*Glavu joj zastirala šarena marama. Od lica se malo vidjelo. Djevojka bijaše **blijeda kao snijeg**. Samo oko očiju vidjeli se crveni tragovi suza, a lijepe ove oči, inače žive i sjajne, ukočile se bile, bez sjaja, bez života piljeći pred sebe. Djevojka prekrstila ruke na krilu i sjedila tako mirna i nijema uz staroga Pavla, samo kadšto kao da se je kakvu jadu dosjetila uzdahnu i snova joj skočiše suze na oči.²⁰⁸*

Primjećujemo da je August Šenoa pri opisivanju Dorina lika često ispreplitao karakteristike svetice i anđela, kako bi još više naglasio njezinu čistoću.

*Na pragu pojavi se **blijeda kao anđeo** od mramora – Dora. Al mahom je nesta....²⁰⁹*

Poznato je da bijela boja oduvijek simbolizira čistoću, nevinost i neokaljanost. Stoga Šenoa upotrebom motiva bijele haljine još više želi naglasiti Dorinu duhovnu nevinost.

*Tu se pojavi od zlatarove kuće ženska u **bijelu noćnu halju odjevena**. Letjela je kao strijela, drhtala kao šiba. Bose sitne nožice propadale u snijeg, bujna kosa padala je niz ramena, a krvavi žar zubaља otkrivao je užas na licu mladice.²¹⁰*

4. Simbolika cvijeća

Zbog svoje jednostavnosti, ovaj ženski lik ne teži materijalnim stvarima pa je najčešće okružen cvijećem, a ono u kršćanstvu ima poseban značaj. Podsjetit ćemo da kućni anđeo živi po kršćanskim načelima, a ondje bijela ruža simbolizira „čudorednu čistoću“. ²¹¹ U ovome slučaju Šenoa motivom cvijeća koje je često sinonim ljepote te elementom prirode u kojoj se Dora nalazi, želi naglasiti njezinu prirodnu ljepotu. Buzov pak napominje da cvijeće označava prolaznu ljepotu ovih milih djevoja. ²¹²

²⁰⁸ ibidem., str. 128.

²⁰⁹ https://lektire.skole.hr/system/files/pdf/2018/senoa_zlatarovo-zlatoe.pdf?file=1&type=node&id=117&force=; str. 47.

²¹⁰ Šenoa, August, op. cit., str. 202.

²¹¹ <https://filozofskoteoloski.wordpress.com/2018/09/09/simbolika-cvijeca-u-krscanstvu/>; 12. travnja 2020.

²¹² Buzov, Dragan, op. cit., str. 96.

*Vidjela se u vrtu kraj Pavlova dvora. Sunce je sjalo, cvijeće cvalo, a ptice pjevale su u sav glas. Po vrtu vijale se **bijele** stazice, obrubljene gustim busenom. Tu je šetala i **cvijeće** brala. Ah, gle, evo najljepše **ruže**! Da je ubere! I posegnu rukom.*²¹³

5. Čistoća

Najjasniji prikaz Dore Krupićeve kao lika progonjene nevinosti dobit ćemo prikazemo li njezin i Pavlov ljubavni odnos. Dragan Buzov objašnjava da su čistoća, svetost i moralnost ovoga lika u tome što ona oplemenjuje svojega muškarca, lišena je seksualnosti²¹⁴ i promiskuitetnosti za razliku od *femme fatale* Klare Grubarove. Goran Zovko susret ovih dvaju dobrih i pozitivnih likova uspoređuje s konceptom srednjovjekovnih viteških udvaranja jer Pavao Doru spašava od nasrtanja konja.²¹⁵

No, zanimljivo je i Šenoino viđenje Dore kao *vjerne djevice*, naime, dobrota ženskih likova metaforički je usko povezana s njihovom seksualnosti, odnosno čistoćom i nevinosti, dok se o muškarčevoj nevinosti ne govori. Ne smijemo zaboraviti kako je upravo u srednjem vijeku žena promatrana dvojako, kao djevica ili kao bludnica. Stoga je Krupić užasnut saznanjem o ljubavnoj vezi s Pavlom Gregorijancem ne samo zbog toga što nisu istoga društvenoga staleža, već i zbog toga što se boji da ona ne ostane nevina i zasnjuje obitelj s mladićem iz „druge klase“.

Pavao priznaje Dori da je i on zaljubljen u nju:

*...moj život si ti, moje zdravlje si ti. Ne govori, oj ne govori, dok ne izrekнем šta mi srce davi. Od onoga dana kadno te sumrtvu iznijeh ispod bijesnoga kopita, kadno te izniješe ove ruke pod očinski krov, odjekuje mi srce tvojim imenom, zrcali se u mojoj duši milo ti lice! Na pomolu smrti, sred ljuta boja, u groznoj vrućici kadno me je palila rana – samo tebe je spominjala moja pamet. Noćni sanak, jutarnji osvanak bijaše Dora. Ne sudi me što ti **vjernoј djevici** govorim van reda i običaja. Gle, čelo mi gori, mozak mi kuca, a krv mi ključa kao*

²¹³ Šenoa, August, op. cit., str. 221.

²¹⁴ Buzov, Dragan, op. cit., str. 98.

²¹⁵ Zovko, Goran: *Klara Grubarova iz Šenoina romana Zlatarovo zlato 1871.*, Hum: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, Vol. 11 No. 16, 2016., izvor Hrčak: <https://hrcak.srce.hr/185998>, str. 71. (5.)

*žeženo gvožđe. Ne dozivaj hladne pameti, neka srce budi srcu. Doro, izbavih ti život, reci, djevojko, riječcu, reci da sam ti srcu drag!*²¹⁶

Sukladno prethodno rečenome, Pavao Dorinu ocu govori da je ona i dalje nevina, unatoč svim zlim glasovima te da je njihova ljubav iskrena i čista bez obzira na to kakvim ga građani smatraju radi njegova prezimena Gregorijanec.

*...Bog mi je svjedok, **čista je ova djevojka od mene kao što božje sunce, i pozvat ću sve i svakoga na račun, koji i posmjehom posumnja o tom što vam rekoh, i ubit ću svakoga bio plemić bio građanin koji zlobnim jezikom smije dirnuti u ovu časnu djevicu.***²¹⁷

Da su Pavlove namjere prema Dori čiste i iskrene, opažamo u sljedećemu citatu kada Pavle govori svećeniku da ga je Dorina dobrota promijenila. Prema tome možemo zaključiti da lik kućnoga anđela svojim pozitivnim osobinama indirektno utječe na druge osobe, ona ih nesvjesno čini boljima i plemenitijima.

*Da, građanska djevojka, kume! Pamtiš li me kakav bijah prije? Divljak, silovit besposlica. Šta je meni bio zakon, šta vjera? Trice. **Landah po svijetu kao izgubljena ovca. Ali netom spazih Doru! Kao da je sunce sinulo u mojoj duši! Vidio sam jasno kakav moram biti, a kakav ne biti. Nestade bijesa i grijeha, a u mome srcu pojavi se sveti, blagi mir i vjera u boga, u ljubav. Kao da me je nadahnuo sveti duh, skočih na noge junačke i podignuh sablju da lijevam krvcu za dom, za svetu vjeru kršćansku. Sad sam bolji, sad sam kroći, sad sam čovjek, a sve – sve to učini blaga, skromna građanska djevojka. Njoj da se ne odužim? Oj, sveti oče, usliši me!***²¹⁸

Kao što smo napomenuli, Šenoa paralelno pripovijeda dvije priče, društveno-političku i ljubavnu. Shodno tome, dolazi do očinskoga negodovanja radi „miješanja“ dvaju staleža plemstva i građanstva što potvrđuju sljedeći citati. Upravo to uplitanje, nametanje ideala i „upravljanje“ Dorom prikazuje progonjenost iz sintagme *progonjena nevinost*.

²¹⁶ Šenoa, August, op. cit., str. 63.

²¹⁷ ibidem, str. 143.

²¹⁸ ibidem, str. 233.

Pavlov otac se protivi sinovoj ljubavi s građankom Dorom, on smatra da se plemići ne smiju miješati s običnim pukom.

Ja snujem i radim da nam rod bude velik i jak, a ti glavinjaš bez smisla – mjesečnjak si. Nije l' te stid mazati se prostim smetom? Ti prvorodenik slavnoga plemena, a onamo cura bez imena. ... Dok se ja zakvačio sa purgarskom bokčarijom, moj sinko gladi i nina zagrebačku djevojčuru. Lijepo ćeš si oplemeniti rod! Pa šta od toga? Zlatarska kopilad nosit će lice po svijetu. Fuj! Sramote!²¹⁹

Istog je mišljenja i Dorin otac. Žestoko je osporavao glasine da njegova kći jedinica, njegovo zlato ljubi Gregorijančeva sina Pavla.

Doro! – Doro! – ti?', šapnu starac kao mahnit, a znoj mu skoči na čelo. 'O Isuse bože – što sam ti skrivio?²²⁰

Stoga joj se obraća sljedećom rečenicom: „Šuti, izrode ženski, ne budi svetice iz groba. Otale!“²²¹ Ovaj je citat zapravo paradoks, iako je bila poznata kao svetica, otac joj govori da ne budi svetice. Doduše on popušta i prihvaća ljubav dvoje mladih kada mu Pavle dokaže da ima iskrene namjere i čisto srce, no ljubav im nije bila suđena.

Značajan je trenutak Dorina umiranja, kad ona, kao i sve jednolične, jednostavne i dobre žene u liku progonjene nevinosti umiru od ruke podle manipulatorice, fatalne žene. Doduše u ovome romanu Dora ne umire izravno od Klarine ruke već posredstvom Grge Čokolina kojemu fatalna žena donosi prah s kojim će na kvaran način usmrтитi dobru, naivnu i nevinu djevojku Doru.

Dora pođe k prozoru da pogleda, ali u taj par nasu neznanik prašak u vodu. ... »Voda ti ne valja, mutna je, mlaka. Kušaj sama!« »Da ne valja? Začudo! Malo prije je donijeh.« »Nu, kušaj sama!« »De, da vidim!« Dora uhvati vrč, primaknu ga ustima i posrknu. »Pravo veliš, gorka je. Čudno!«²²²

²¹⁹ ibidem, str. 70–71.

²²⁰ ibidem, str. 92.

²²¹ loc. cit.

²²² ibidem, str. 259.

Dora je žrtva društva jer je do kraja života ostala vjerna sebi, vođena kršćanskim načelima, a Šenoa to posebno naglašava spominjući Isusa Krista u trenutku njezina umiranja.

Od straha prekrsti se Dora. Da nije opsjena nečastivoga? Oslobodi nas bože! Neki je nemir uhvati. Stala hodati po sobi. Ruke joj se stvorile ledom, a glava gorjela kao žeženo gvožđe. »Bože moj! Šta je to?«, uhvati se djevojka za čelo. Pred očima joj sijevalo, na prsa kao da se je svalila gora, a grlo kao da je stezala zmija. Djevojka stala teturati, glavinjati, hvatati rukama zrakom. »Oče! Pavle! Zraka!«, vrisnu, padnu, dahnu i izdahnu. »Doro! Doro moja!«, zavapi svana glasno grlo i u kuću pade usopljen, zamrljan kapetan Pavao. »Evo me zla – Isuse Kriste!«, viknu kao da mu se je nož zarinuo u srce, »je l' to paklena varka? Doro! Dorice!«, uhvati mrtvu djevojku za ruku, »mrtva, mrtva! Oh, proklet ja!« I kao mahnit pade mladac kraj djevojke.²²³

Unatoč staleškim razlikama i okolini, Pavle i Dora su imali poseban odnos. Naime, on je nju promatrao kao Boga, dojmila ga se njezina dobrotu, plemenitost i nevinost, tvrdio je da ga je učinila boljim čovjekom, stoga Šenoa u trenutku njihova tjelesnog rastanka upotrebom oksimorona živi mrtvac prikazuje veličinu i snagu njegove ljubavi prema umrloj voljenoj.

„Ti si to? Moja ljubav, moja sreća, moj život. A sada mrtva, sada prah, sada ništa. U ovim ostancima obumriješe sve moje želje, moje nade. U grob ćeš, Doro, ponijeti moj život, a ja ću ostati – živ mrtvac!“ I spusti usne na hladno čelo i poljubi djevicu zadnji put.²²⁴

Šenoa je pišući roman *Zlatarovo zlato*, nastojao realno prikazati sliku građanstva u srednjemu vijeku uz socijalnu dimenziju. Zlatarova kći, Dora je građanka, a gradski su neprijatelji u ovome povijesnome romanu bili aristokrati. Ona umire kao *femme fragile*, zahvaljujući statičnosti kao odlici ovoga tipa ženskih likova dakle, ona ne poduzima ništa jer je podložna spletkama okoline, a te spletke društvene prirode proizašle su iz sukoba Zagrepčana s Gregorijancem, stoga je Dora žrtva društva i završava tragično.

²²³ ibidem, str. 260.

²²⁴ ibidem, str. 264.

5.1.2. ANTE KOVAČIĆ, U REGISTRATURI – ANICA

Primjer lika progonjene nevinosti prepoznamo u Kovačićevu romanu *U registraturi* u liku seoske djevojčice Anice. Ova seoska djevojčica kao četrnaestogodišnjakinja odlazi u grad u službu, no zalazeći u crkvu, upada u „ralje“ stare svodnice koja joj pokazuje kako je grad zaista Sodoma i Gomora, za razliku od sela u kojemu je bezbrižno odrastala. Anica pripada liku progonjene nevinosti te posjeduje nekoliko zajedničkih karakteristika s likom Dore Krupićeve. U nastavku ćemo analizirati citate u kojima prepoznamo te karakteristike.

1. Usporedba s anđelom, bjelina i cvijeće

Kako bi dočarao čistoću, ljepotu i nevinost djevojke Anice, Kovačić u jednome ulomku isprepliće nekoliko karakteristika značajnih za lik *progonjene nevinosti*. Tako svodnica susreće Anicu u crkvi te ju uspoređuje s anđelom koji simbolizira svetost i bezgrešnosti. U ovome kontekstu svetosti i crkve, Kovačić navodi i motiv cvijeća, za razliku od Šenoe koji spominje ruže, on Anicu uspoređuje s ljiljanom koji simbolizira krepost i čistoću te se u kršćanstvu povezuje s Djevicom Marijom.²²⁵ Shodno tome, Aničinu nevinost naglašava upotrebom pridjeva *bijeli* i *snježni* (netaknuti) ljiljan.

*Divna si, jagodo moja, divna!... Ta okrivit će me da sam živoga anđelka skinula i ukrala negdje s oltara... Ljiljan, ljiljan, bijeli, snježni ljiljan koji još nikada ne tače ljudska pogana ruka! Aj, službica, službica! Skupo li će stajati tvoja službica, mala moja, za to se brinem ja, tvoja štitnica, tvoja dobrotvorka, pouzdaj se samo u mene, karanfile moj! Hi... hi... hi! – cereće stara bez kraja i konca, oblijećući svoju štićenicu.*²²⁶

Aničina unutarnja dobrota odrazila se na njezinu vanjštinu, odnosno fizički izgled pa je tako ova krepka, seoska djevojčica plijenila pažnju gradskih dječaka.

²²⁵ <https://filozofskoteoloski.wordpress.com/2018/09/09/simbolika-cvijeca-u-krscanstvu/>; 14. travnja 2020.

²²⁶ Kovačić Ante: *U registraturi*, školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 430.

A muškarci staju, okreću se za njom, gledaju, a onda u trk za staricom i djevojčedom, stružući cipelama tim glatkim ulicama i fićukajući nekakve divljačke i strastvene melodije.²²⁷

Tragičnost njezina lika opažamo u dijelu romana kada ju starica podvodi. Naime, Anica se tada od pohotnoga starca pokušava obraniti lijepim riječima u čemu je naglašena njezina naivnost jer se ranije nije susretala sa zlim, oholim i nemoralnim ljudima. Važno je napomenuti kako je iz tih „ralja“ spašava njezin nesuđeni suprug i susjed Ivica Kičmanović.

Prema Nemecovim riječima, likovi progonjene nevinosti žive u skladu s kršćanskim moralnim načelima, pisci naglašavaju njihov moral, dobrotu, čistoću i empatiju uspoređujući ih sa sveticama i anđelima, stoga nije neobično što one uvijek završavaju tragično jer se zbog svojih karakteristika ne mogu suprotstaviti svojim suparnicama, a zbog te nemogućnosti pokazuju statičnost svojega lika. Prema crno-bijeloj karakterizaciji likova, one su uvijek na strani dobra i moralnoga, stoga pripadaju pozitivnim likovima. Posebnost ovih likova je i u njihovoj jednostavnosti, one su onakve kakve jesu bez glume i pretvaranja, nježne, plahe i dobroćudne za razliku od fatalnih žena u čiju „mrežu“ upadaju i završavaju tragično. Doduše Dora se nikada izravno nije susrela niti mogla suprotstaviti Klari za razliku od Anice koja se Lauri približila kako bi saznala njezine namjere s Ivicom. Stoga možemo reći kako je Anica nešto „življi“ lik progonjene nevinosti, malo je dinamičnija, slobodnija i kompletnija, no to je rezultat toga što je Kovačić svoj roman napisao nakon Šenoinog pa je uspio doraditi ovaj tip ženskoga lika. Ipak, obje umiru kao žrtve „ljutih“ suparnica, fatalnih žena o kojima ćemo govoriti u nastavku.

5.2. FEMME FATALE (FATALNA ŽENA)

5.2.1. JOSIP KOZARAC – TENA

Helena Sablić – Tomić u svojem članku *Ženski likovi s prijelaza stoljeća* govori da je ženski lik u novelistici na prijelazu stoljeća oblikovan dvjema strategijama: *realističkom* i *modernističkom*. Realističko oblikovanje usmjereno je na

²²⁷ ibidem, str. 431.

opis prostora u kojemu žena prebiva i njezinu funkciju u tome prostoru, dok je modernističko oblikovanje usmjereno na detaljniju strukturu ženskoga lika, na njezine probleme i želje.²²⁸ Slavonac, Josip Kozarac, kao i mnogi drugi autori novela, ne nastoji ženski lik prikazati kao prijetecu fatalnu ženu i zavodnicu, kako je ona najčešće prikazana u romanima 19. stoljeća, već kao individuu koja svojom psihološkom i socijalnom pozicijom pokazuje odmak od realističkoga razdoblja prema modernističkome oblikovanju lika.²²⁹ Autorica članka ženske je likove u novelama obradila s obzirom na kategoriju realizirane osobnosti, a pozornost ćemo obratiti na Kozarčevu *Tenu*. „S obzirom na to je li ženska individualnost u novelama narativno osviještena kao prostor samorealiziranja ili je potisnuta u skladu s društvenim normama koje propisuje zajednica. Možemo izdvojiti dva osnovna tipa ženskih likova: a) Mitski tipovi: 1. arhetip žene, majke, udovice

2. arhetip ljubavnice.

b) Individualni tip“²³⁰

Tena iz istoimene pripovijetke Josipa Kozarca pripada drugome tipu, odnosno arhetipu ljubavnice. Kozarac je ovom pripovijesti opisao psihičko stanje glavnoga ženskoga lika Tene kroz dvije etape, razvijanje ženstvenosti i prokletstvo koje donosi ljepota.²³¹ Kozarac nastoji bez imalo uljepšavanja prikazati slavonski pejzaž, ali i lošu ekonomsku situaciju koja pogoduje strancima koji dolaze u Hrvatsku s ciljem profitiranja nakon sječe slavonskih hrastova.²³² Prije nego što se osvrnemo na analizu novele *Tena*, prikazat ćemo ulomak u kojem nas Kozarac, već na prvoj stranici upoznaje s glavnim likom Tenom. Sljedeći odlomak opisuje Tenini fizički izgled u pubertetu.

U šesnaestoj svojoj godini bila je uzrasla i tanka kao da je iz vode iskočila, i činilo se da će biti i preveć visoka, pa su joj drugarice već počele prišivati kojekakva nelijepa imena. Lice joj je bilo ponešto mrko, sa onom neizrazitom

²²⁸ Tomić-Sablić, Helena: *Ženski likovi s prijelaza stoljeća* (na primjeru novela Josipa Kozarca, Živka Bertića, Joze Ivakića i Josipa Kosora), <https://hrcak.srce.hr/73924>; str. 112.

²²⁹ ibidem, str. 113.

²³⁰ ibidem, str. 114–115.

²³¹ Zovko, Goran: *Dvostruki identitet Kozarčeve Tene (1894)*, časopis Kultura komuniciranja broj 4., 2015., str. 235.; <https://ff.sum.ba/sites/default/files/casopisi/Kultura%20Komuniciranja%20br%204.pdf>, preuzeto 1. svibnja 2020.

²³² Kozarac, Josip: *Tena*, Katarina Zrinski d.o.o., Varaždin, 2017.

*bojom kadano se još nije moglo znati hoće li biti blijeda crnka ili rumenobijela. Takova nerazvijena, nije se u pravi čas nikomu osobito sviđala; no tko ju je pomnije promotrio, vidio je da joj je lice pravilno u svakom potezu, nos ravan i sitan, čelo sličnu srpu, istom se počelo u gornjoj polovici bjelasati, donji dio lica pružio se ponešto u duljinu i tek se počeo zaobljivati, ni jedna kost, ni jedna crta nije mutila nježnog, pravilnog sklada cijelog oblića. No lice samo još mrtvo, bez oživljujućega daha; samo mrke sjajne oči kao da su prerano sazorile, popust mirisa u poluzelene voćke, te odavale da će one pravilne crte dok se ispune, dok se izravnaју i ožive bojom prve mladosti, stvoriti ljepotu kakvom narav zna uresiti samo rijetke žene. Tko ju je vidio zaraženu od žege ili posla, taj je bez dugog razmišljanja rekao da će biti ljepotica; a tko ju je opet zatekao ozeblu i pomodrijelu, taj ju je sažalnim okom pogledao kao da gleda tešku bolesnicu. Nije bila od onih preranih ljepota nego od onih koje se pokasno razvijaju ali tim savršenije.*²³³

U vrijeme pisanja Kozarčeve *Tene* u Slavoniji je dolazilo do ekonomskih i društvenih promjena, jedna od tih promjena dovela je do raspadanja seoskih zadruga, a jednoj je bio i Tenin otac Jerko, koji nakon kraha postaje alkoholičar i rasipnik. Glavnu ulogu u do tada patrijarhalnome sustavu preuzima Tenina majka, koja prije svoje smrti želi osigurati bolju budućnost Teni pa joj je za muža odabire dobrostojećega Jozu Matijevića, no Tena ne pristaje na brak. Za vrijeme majčina života Tena nije morala ništa raditi niti se brinuti ni o čemu, a nakon smrti njezine majke na površinu izvire Tenin karakter. Naime, u trenutku kada je shvatila da je sama svoja gospodarica osjetila je ugodu.

*Tena nije puno plakala za njom, jedno već zato, jer nije bila plačljive naravi, a drugo, jer joj je sada bilo u srcu kao čilom konju, koji se oteo i odletio na prostrane njive i poljane u zlatnu slobodu...*²³⁴

U to su vrijeme, točnije 1878. godine u Slavoniju došli Česi. U kuću Jerka Pavletića smještaju vodnika Jaroslava Beraneka u kojega se Tena zaljubljuje na prvi pogled, ali i on posustaje pred njezinom ljepotom.

²³³ ibidem, str. 35.

²³⁴ ibidem, str. 38.

5. 2. 2. Odlike Tenina lika u funkciji fatalne žene

Već na prvoj stranici novele uočavamo da je opis Tenina lika usmjeren na njezin fizički izgled, prvenstveno lice, a to je upravo i jedna od odlika prema kojima možemo prepoznati fatalnu ženu.

a) Fizički izgled – lijepa i misteriozna

*Kad je nastupila sedamnaestu godinu, poče se raspupavati, i to tako naglo da je svaki dan drugačija, **svaki dan ljepša bivala**. ...u visinu nije više rasla nego se samo zaokruživala dokle god joj nije punoća s visinom u potpuni sklad došla.*²³⁵

*U taj čas razmjestiše se austro-ugarske čete po cijeloj Posavini, da u zgodan čas pređu Bosnu. U Jerkovoju kući smjestiše vodnika Jaroslava Beraneka. Mladomu tomu čovjeku **malo nije pamet stala, kada je ugledao Tenu**. Misao, slična onoj, da je ljubimac bogova, što baš njega smjestiše u tu kuću, bila je prva koja mu je sinula glavom. Kao vojnik prošao je kroz mnoge gradove i sela, mnogoj je djevojci zavrtio mozgom, u mnoge je krasne oči zavirio, **ali na divotu, kao što je Tena, nije naišao. Tena, ta bajna djeвица, opčarala ga u prvi mah**, i srce mu silno kucalo od radosti, jer je bio uvjeren, da je dražesna Tena nedužno djevojčce, nježna ružica, kojom će okititi on svoje puste čežnje. Srce bi mu zaigralo, kada bi pomislio, da će on prvi srkati med sa njezinih rumenih usana, da će on prvi objubiti ono milo lišće. Da, presretan bijaše, što je uprav njega zapala ta sreća!*²³⁶

Tenina zaljubljenost najviše je došla do izražaja kada Jaroslav odlazi iz sela. Njihova je ljubav bila iskrena, platonska, nevina i čista kao i Tenine namjere, stoga nakon njegova odlaska ona pada u depresiju i nosi crnu maramu kao znak da još misli na Beraneka. Nakon njegova odlaska, Tena počinje mijenjati svoju ćud, polako postaje druga djevojka koja više neće cijeniti moralna načela.

Sada nastaje graja, jauk i naricanje. I Tena je naricala; suza nije imala, ali crljene, nabreknute oči, blijedo lice, ukočen, tumarajući pogled kao u luđaka,

²³⁵ loc. cit.

²³⁶ ibidem, str. 39.

sve su to bili svjedoci, da joj se srce kida iz dubine. Prvi dan bila je kao obumrla; niti je jela, niti govorila. Istom drugi dan trgnu se životom: cijelo popodne probavila u selu, a u noći, pred polazak, kad je on već spavao, prekrsti ga ona triput, i sveže mu sitnu sliku Majke Božje i još nekakav smotak oko vrata. I dok je on spavao, ona je molila nad njim molitve, kakovih ne ima u nikojem molitveniku, već molitve kakove smišlja ljubeća, uzdrmana duša. Poslije te molitve kao da joj je olakšalo, minula je ona prva besvjesna bol, te ona vedrog pogleda očekivala čas rastanka.²³⁷

Teninom je ljepotom bio očaran i šumski trgovac, zastupnik pariške tvrtke, Leon Jungmann porijeklom Alzašanin.²³⁸

*No njemu oko zapelo o onu veličajnu djevojku s crnom maramom na glavi, koja uz sve nutkanje te jeseni još zašla u kolo, nego samo postrance promatrala ples. Crna marama, kao snijeg bijele skute i oplećak, oči kao dvije munje, bljetkasto rumeno lice, jedva vidljiv porazan posmijeh, koji je tek lebdio na usnama ni ne dirnuv se veleborne tišine sjajnoga lica. Takova je stajala do kola, kada ju je Leon prvi puta vidio.*²³⁹

b) Fatalna žena odlikuje se oštrom inteligencijom, stručnjakinja je u manipuliranju te je pohlepna za novcem i nakitom, najčešće zlatom

Kada je stupila u Leonove odaje, Tena osjeti čari bogatstva za kojima čezne. Upravo u ovome dijelu pripovijetke jasno vidimo buđenje Tenine druge osobnosti, opažamo trenutak Tenine preobrazbe u lik *femme fatale*, odnosno prema podjeli Helene Sablić –Tomić u arhetip **žene-ljubavnice**.²⁴⁰ Sljedeći nam citati uz sve navedeno, pokazuju jedan od motiva po kojemu možemo prepoznati lik fatalne žene, a to je **pohlepa za novcem i nakitom, najčešće zlatom**.

Kad je stupila pred Leona, zasramila se, da nije znala ni ustiju otvoriti, tek pod silu nastojala, da se nasmiješi; no kada je pogledala sav onaj neviđeni sjaj Jungmanovih soba, kada je čula, kako joj laska i udvara, kako ju nježno

²³⁷ ibidem, str. 41–42.

²³⁸ ibidem, str. 43.

²³⁹ ibidem, str. 43–44.

²⁴⁰ Tomić-Sablić, Helena, op. cit., str. 116.

*nutka sa ovim i onim, ona se brzo razabrala i osokolila. Ženska narav ubrzo nadjačala prvu sramežljivost, te ona u koji čas bila kao u svome.*²⁴¹

*One sjajne slike sa divnim golim ženama, ona ogromna zrcala na svakom zidu, ona niska, široka, željezna postelja naslikana svakojakim cvijećem sa bijelim mirisavim jastucima i plavim svilnim pokrivačem, sve ju to zadržalo. Čas po čas, te se njoj već pričinjalo kao **da je sve to samo za nju stvoreno**, da je ona, njezino tijelo jedan dio te raskoši i sjaja.*²⁴²

Krešimir Nemec u svojem članku, kao što smo već napomenuli, iznosi da se fatalne žene pojavljuju u uglednim društvima, prostorima koji obiluju raskoši i sjajem te zlatom i nakitom. Sljedeći citat prikazuje da je Leon primijetio kako je Tena od neiskvarene djevojke postala „iskvarena“ žena koja gleda samo svoju korist, no njemu to nije smetalo jer ni on prema njoj nije imao emocije.

*On je vidio kako se njezina oporost i sramežljivost sve pomalo gubi, kako novi predmeti nova čuvstva u njoj rađaju. To su bili časovi u kojih **mnoga žena pada i kleca pred silom i sjajem bogatstva**. On je dobro opazio da se ona **više divi tom sjaju, negoli njemu samu; on je tek u drugom redu dolazio, tek kao podsjetnik svega toga, ali je i znao da drugačije ne može ni biti ondje gdje se ljubav kupuje.***²⁴³

Tenina samosvjesnost

Kada je Leon otišao u Podravinu, Tena mu za tri dana šalje pismo u kojemu opisuje svoju tugu za njim, no kada je pogledala sve Leonove **darove i pobrojala novac** nestala je tuga. U sljedećem citatu, prepoznamo odliku **samosvijesti**. Svjesna svoje ljepote, Tena smišlja način kako će preživjeti kada ostane bez Leonovih poklona i novca. Tada se je sjetila da u selu ima još muškaraca koji su očarani njezinim izgledom i koju ju žele.

Njoj neće biti teško naći ljubovnika, ta čitavo se selo za njom obazire, ona bi mogla, kojega bi htjela. Ali koga bi? Sirotan, koji i sam ništa nema, koji joj ne bi mogao niti što davati, niti što kupovati, što će joj takav!

²⁴¹ Kozarac, Josip, op. cit., str. 45.

²⁴² ibidem, str. 45–46.

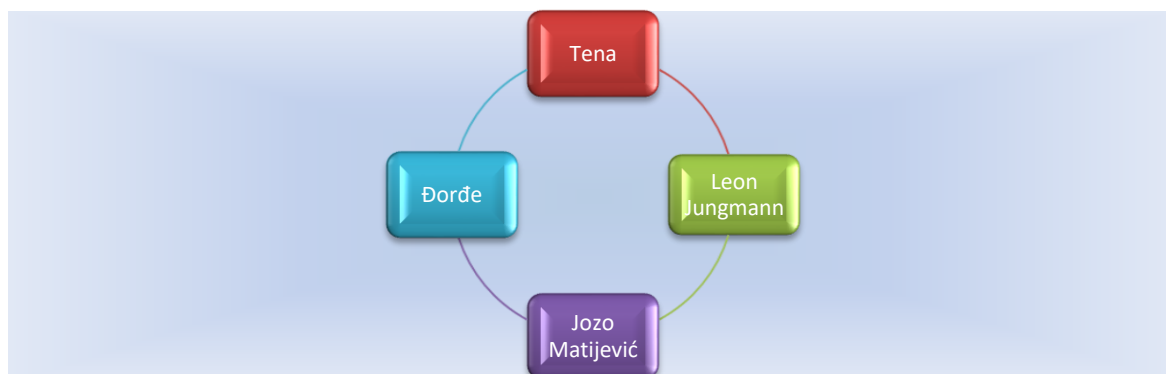
²⁴³ ibidem, str. 46.

*Nehotice se pogledala u zrcalo, nehotice skinula maramu s vrata i razgalila pune topline odišuće grudi. I opet se nasmiješila samoj sebi; **omamljiva vlastitom ljepotom, ogleda se sa svih strana kao da se je zaljubila u svoju rođenu ružičnu put... I promatrajući tako svoje bujno tijelo bila je posve zadovoljna i sretna, i sada je istom pojmla, zašto se momci za njom požudno ogledavaju, zašto je Leon toliko puta upiljio oči u njezine čare, zašto je griskao i cjelivao jedri vrat pohlepno i strastveno.***²⁴⁴

Tenina manipulacija muškarcima

Na ovome shematskome prikazu vidimo sve muškarce kojima je Tena svjesno, ali „neizravno“ manipulirala koristeći svoje tijelo kako bi si omogućila bolju egzistenciju.

Shematski prikaz 1.

U nastavku ćemo se osvrnuti na ulomke koji prikazuju naznake Tenine manipulacije muškarcima, no prije toga ćemo navesti što o ženskoj manipulaciji misle Freud, Helena Sablić Tomić i Andrea Zlata. Freud je u svojim djelima „*Predavanja za uvod u psihoanalizu*“, *Tri rasprave o teoriji seksualnosti* te *Autobiografiji* istaknuo kako je promiskuitetno ponašanje uvjetovano ljudskim zabranama i unutrašnjim sukobima koje pojedinac vodi sa samim sobom, dok Helena Sablić Tomić i Andrea Zlata ističu

²⁴⁴ ibidem, str. 59.

žensko tijelo kao omamljujuće sredstvo preko kojeg žena ostvaruje svoje ciljeve, ali i postiže tjelesne užitke prepuštajući se ulozi zavodljive žene.“²⁴⁵

Tena je svjesna da svojim atributima, **fizičkim izgledom** može manipulirati muškarcima te ju nakon Beranekova odlaska više nije zanimala ljubav. Stoga se može pretpostaviti da je u sljedećem citatu riječ o manipulaciji jer joj je stalo samo do novca pa pomoću fizičkoga izgleda zavodi Đorđa koji troši novac na nju, a ona se time naslađuje pred Romima.

*Na Stjepanski sajam dobio Đorđe preko dvadeset forinta za korita, i sav novac potroši na Tenu. ... I dok su oni tako vikali i prijetili se šakama, stajala Tena na prozoru, pa im sve usprkos redom pokazivala, što joj je Đorđe na sajmu nakupovao.*²⁴⁶

c) Predmet je muške erotske fantazije, nemoralna, pohotna i predmet ogovaranja

Nemoralnost

U sljedećemu citatu primjećujemo Tenino kršenje biblijskih načela, odnosno nemoralnost.

*Da, ali ona zapovijed Božja veli, 'ne poželi tuđega druga', a tko poželi, taj poćini grijeh, - tako je učila, dok još nije ni razumjela smisla toj zapovijedi. ...zar da toga prava ne ima i sirota žena, koja ne ima baš ništa, doli svoje ljepote? Zar da ona ne smije oteti – makar i tuđe – a da uzdrži samu sebe?*²⁴⁷

Predmet je muških erotskih fantazija

Odnos Joze Matijevića i Tene bio je isti kao i Leonov i Tenin. U prvoj je situaciji Leon bio svjestan Tenina siromaštva, znao je da će lijepa djevojka kao ona iskoristiti svoje attribute kako bi „preživjela“, a on je imao ono što joj je bilo potrebno, a to su novac, nakit i odjeća. Njihov se odnos zasnivao na uzajamnome zadovoljstvu.

²⁴⁵ Zovko, Goran, op. cit., str. 237.;

<https://ff.sum.ba/sites/default/files/casopisi/Kultura%20Komuniciranja%20br%204.pdf>, preuzeto 1. svibnja 2020.

²⁴⁶ Kozarac, Josip, op. cit., str. 66.

²⁴⁷ ibidem, str. 61.

*Ono što je njega s njome vezalo, nije bila prava ljubav, nego putena **pohlepa za onim lijepim tijelom**, ono sebično čuvstvo, da to tijelo njemu pripada, ono sveđerno podgrijavanje strasti s njene strane.*²⁴⁸

Dok je Tena maštala i uživala u luksuzu, Đorđe je maštao o njoj. On je kao i Leon bio očaran njezinim fizičkim izgledom, iako je Đorđe imao suprugu, no to ga nije spriječilo da se upusti u tjelesnu vezu s njom.

*Đorđe je mahnitao za njom; fanatizmom istočnjaka snivao on samo o njoj: ona je njemu bila „slađa nego mana nebeska“. On je znao svaki njezin korak, on ju je izdaleka pratio, kada je išla k Leonu, i pratio ju kada se je vraćala odanle; on je radi nje dan na dan tukao svoju ženu, malu ciganku Marušku, a ona opet kraj svih udaraca neugasivom ljubavlju ginula za njime, za lijepim svojim Đorđem.*²⁴⁹

*On je taj dan počeo već smišljati da je se riješi; no kada ju je sada nakon tri dana vidio ljepšu nego ikada, zamamljivu, svježu, kao da ju je sada prvi put ugledao, zaboravio je na sve, te je željno srkao poljupce sa divnog joj zamamljivog lica, kao što ju nije ni prve večeri ljubio... Pričinilo mu se dapače, da ga više ljubi, da je sretnija negoli prije.*²⁵⁰

Predmet je ogovaranja

Fatalna žena često je predmet ogovaranja, naime zbog demoniziranih svojstava koja joj se često pripisuju društvo ju ne prihvaća. No, u ovo pripovijetci Tena je predmet ogovaranja jer se upliće u Đorđev brak. Ovu značajku u pripovijetci vidimo u sljedećemu citatu:

*Nije prošla nijedna mlada nedjelja a da nisu ciganke oko njega bajale i oko Tenine kuće vraćale, ne bi li ih ikako zamrazili i razdvojili; ali uzalud, ljubav je bila jača, Tena je bila ljepša od Maruške.*²⁵¹

Nakon navođenja i objašnjenja karakteristika, u nastavku ćemo govoriti o funkcijama *fatalne žene* u tvorbi zapleta.

²⁴⁸ ibidem, str. 68.

²⁴⁹ ibidem, str. 51.

²⁵⁰ ibidem, str. 54.

²⁵¹ ibidem, str. 66.

5. 2. 3. Funkcije koje fatalna žena ispunjava u tvorbi zapleta

U ovoj pripovijetci fatalna žena ispunjava tri od pet funkcija prema klasifikaciji Krešimira Nemec, a te funkcije su sljedeće:

a) ometa sreću dvoje mladih, suparnica je dobroj i plemenitoj djevojci jer se zaljubljuje u njezina muškarca

Tenina prepredenost, hladnokrvnost i bezosjećajnost izviru na površinu kada nakon Jaroslava i platonske ljubavi, sve muškarce bira po profitu. U ovome slučaju Tena se ne zaljubljuje ni u jednoga od njih, već samo nalazi način kako će preživjeti, a da ne mora raditi, odnosno da ne bude kao njezina majka.

*Ni žene se ne brinu za kuću, pa gdje bi ona, djevojka? To je samo njezina mati bila tako luda, pa je zato i otišla prije reda u grob!...*²⁵²

Na primjeru ove pripovijetke opažamo da Tena ne ometa sreću samo jednoga zaljubljenoga para, već dvaju bračnih parova. Nakon što je „analizirala“ sve muškarce u selu, shvati da su Joza Matijević i Đorđe najbolji odabir za vezu iz koristi jer su gospodari svojih kuća. Tako za Jozu pomisli:

Kuća mu je dosta imućna, a žena Ivka prilično ružna, jer se usprkos oženio, samo da pokaže Teni da može i bez nje djevojku dobiti.

Te za Đorđa: ***Ciganin je, ali ima novaca... A ti će novci odsada biti moji, a Maruška, mala ciganka, neka puca od jada! Jest, tako će to biti – Joza i Đorđe! Joza će me hraniti, a Đorđe će mi novaca davati!***²⁵³

*Od toga dana obistinilo se ono, što je ona u svojoj duši osnovala. Joza i Đorđe mirno su dijelili njezinu ljubav među se, jer je ona tako htjela; ona kao da je bila njihova sestra, koju su braća milovala i milošte joj donášala.*²⁵⁴

b) protagonistica je radnje, sebi podređuje sve ostale likove, diktira fabulom

Tena u ovoj noveli održava tok radnje, ona je protagonistica koja si podređuje sve ostale likove, tako i Jozinu ženu Ivku koja je svjesna da nema pravo glasa jer bi u

²⁵² ibidem, str. 58.

²⁵³ ibidem, str. 59.

²⁵⁴ ibidem, str. 63.

suprotnome mogla biti izbačena iz kuće pa tako trpi Tenin boravak pod istim krovom. U nastavku ćemo navesti primjer u kojima možemo prepoznati Tenino upravljanje životima ostalih likova iz pripovijetke.

Tena – Ivka:

Jozina žena Ivka nije se mnogo protivila odnošaju svoga muža s Tenom; taj odnošaj nije joj doduše bio po čudi, ali to nije ništa novoga u selu bilo, jer je malone svaka žena imala svoju inoću. Bolje da se drži i s Tenom negoli s kakovom sto puta gorom. ...a znala je i to, da se ne može s Tenom ni izdaleka sporediti što se tiče ljepote.²⁵⁵

*Tena je bivala većinom kod Ivke, tamo je i jela i pila, a kući smo rijetko zalazila. Ona je bila pravi gazda u Jozinom domu, jer kako je ona htjela, onako je moralo biti. Ivka, akoprem teška, morala ju je dvoriti, morala ju pitati, što bi kuhala danas, a što sutra. Joza je posve zanemario ženu, on ju je zvao svakojakim ružnim imenima, te je Ivka morala upravo moliti Tenu, da ju brani od Joze, morala ju moliti, da sklone Jozu, da i njoj kupi rubac ili inu potreštinu.*²⁵⁶

Tena – Đorđe:

*Đorđe je mahnitao za njom; fanatizmom istočnjaka snivao on samo o njoj: ona je njemu bila „slađa nego mana nebeska“. On je znao svaki njezin korak, on ju je izdaleka pratio, kada je išla k Leonu, i pratio ju kada se je vraćala odanle; on je radi nje dan za dan tukao svoju ženu, malu ciganku Marušku, a ona opet kraj svih udaraca neugasivom ljubavlju ginula za njime, za lijepim svojim Đorđem.*²⁵⁷

c) žrtva je vlastitih intriga

Unatoč svim spletkama koje je uspjela provesti u djela, Tenina zloba, zavist i manipulacija vraćaju se na kraju pripovijetke i uzimaju joj ono što joj je bilo najdragocjenije. Naime, Maruška i stara ciganka kuju plan kako da je se riješe iz

²⁵⁵ loc. cit.

²⁵⁶ ibidem, str. 63–64.

²⁵⁷ ibidem, str. 51.

svojih života. Jednoga dana ciganka pozove Tenu i uruči joj poklon koji joj je stara susjeda donijela iz Bosne. Riječ je o marami zaraženoj vodenim kozicama.

*Evo ti zlatna moja, golubice moja, Maruška ti kupila, u svoj Bosnoj ne ima takove marame, ne ima takovog zobunčića, obuci ga, golubice moja, da te vidi ciganka stara pa makar na odmah tu umrla – govorila je Teni ciganka.*²⁵⁸

Tena željna pažnje, uživa u laskanju stare ciganke, a ni ne sluti da je to posljednji trenutak u kojemu je njezino lice lijepo i zdravo.

*Sutradan potuži se Tena Ivki, da ju boli glava, i da joj se čini kao da će dobiti groznicu. Drugi i treći dan bilo joj mučno i zbilja dobila groznicu, te koliko se i otimala, nije se mogla oteti postelji. Četvrti dan pokazaše joj se po licu i čelu crljene, okrugle piknje. Peti dan već nije bilo dvojbe, da je dobila kozice. Zgrozila se, upropastila se, kada je prvi puta čula tu riječ. To divno lice izrovať će kozice, izrovať na sve vijeke! Od najljepše postat ću najgrđa; kao što su do sada upirali u nju oči radi ljepote, tako će sada pokazivati na nju radi grdobe. Hoće li ju ovakovu još voliti Joza i Đorđe, hoće li ju ovakovu nagrđenu itko htjeti oženiti? **Zar će morati raditi i služiti a da preživi?**...*²⁵⁹

*Proplakala je kao nikada, otkako se je rodila; uzela zrcalo i gledala se cio dan, da se još jednom nagleđe svoje rođene ljepote. Da barem može tu sliku zaustaviti u zrcalu, da može onima, koji joj se budu rugali, pokazati, kakova je negda bila.*²⁶⁰

Kao i sve fatalne žene u hrvatskoj književnosti 19. stoljeća, ni Tena nije pošteđena kazne za sve počinjene grijehe i razvratan način života. Upravo je njezina moralna slabost vodi prema kazni koju ne može izbjeći. Njezina je kazna *gubljenje ljepote* po kojoj je bila poznata, a *ožiljak* na njezinu licu znamen, koji će ju zauvijek podsjećati na moralni pad i pohlepu. Teni, kao ni ostalim fatalnim ženama nije suđena istinska ljubav, niti svoje naume do kraja realiziraju. Takve se žene svjesno upuštaju u svoje naume i na kraju odgovaraju za svoje postupke. U ovome slučaju otimanje supruga dobrim i poštenim suprugama koje su manje lijepe te manipuliranje muškarcima. Jedna, a možda i najvažnija funkcija fatalne žene u tvorbi zapleta je što je na kraju

²⁵⁸ ibidem, str. 69.

²⁵⁹ ibidem, str. 69–70.

²⁶⁰ ibidem, str. 70.

ipak žrtva vlastitih intriga. U ovoj noveli Tena ipak pronalazi ljubav u vodniku Beraneku. On se na kraju pripovijetke vraća u selo i kupuje kuću Tenina oca Jerka za 200 forinti te ga Kozarac predstavlja kao pozitivan primjer stranca koji se je vratio u Slavoniju. Iako na prvi pogled nije prepoznao Tenu, zamišljao ju je kao ljepoticu koju je napustio prije dvije godine, zaljubljuje se u nju ponovno svjestan toga da više nije ona ljepotica koju su svi željeli i imali, no nije ni on onaj stari, on je ostao bez ruke. U tome trenutku Tena shvati da je sve ono što se događalo u te dvije godine njihove razdvojenosti bila laž i preplavi ju sjećanje na onaj dan kada su se rastali.

Osim primarne priče o pohotnici Teni, dublje značenje Kozarčeve pripovijetke vezano je uz regionalizam. Naime, u povijesnome-teorijskome ulomku smo govorili da su pisci realizma regionalno orijentirani te u svojim djelima progovaraju o krajevima iz kojih potječu i društvenim problemima s kojima se susreću u tome razdoblju. Tako je Kozarac, rođeni Vinkovčanin pisao o rodnoj Slavoniji. U to je vrijeme vladao Khuen Hedervary, a u Hrvatskoj dolazi do društvenih i ekonomskih promjena, jedna od njih je propadanje seoskih zadruga, stoga je Kozarac u pripovijetku utkao lik seljaka Jerka koji se kao većina Slavonaca teško nosi s tim problemom. Glavna protagonistica Tena suočava se s lošom ekonomskom situacijom i moralno tone sve dublje, iako se uz pomoć ljubavnika financijski uzdiže iz „pepela“.

Kao što smo napomenuli, osim ljubavne priče, pripovijetka ima i dublje značenje. Na početku pripovijetke, Kozarac opisuje društvenu situaciju za vrijeme prodora austrijske vojske u Bosnu i Hercegovinu te uvodi lik Austro-Ugarskoga vojnika Jaroslava Beraneka, a kasnije kroz lik trgovca drvom Leona Jungmanna opisuje otuđivanje prirodnih bogatstava do tada bogate Slavonije. Shodno toj metafori, seoska ljepotica Tena predstavlja ljepotu Slavonije do prodora stranaca u Hrvatsku. Tena je prikazana kao naivna, moralno pala djevojka koja zapravo predstavlja naivne Slavonce koji vjeruju u bolju budućnost koju im stranci „pružaju“ zaposlenjem u šumama, no ta budućnost završava kada ti isti trgovci odlaze iz Slavonije nakon što su se okoristili prirodnim bogatstvima. Stranci su u pripovijetci čeznuli za Teninom ljepotom (Slavonijom) jer „kod kuće“ tako nešto nisu imali.

O Svima svetima pričeli dolaziti šumski trgovci, da izrade preko zime one lijepe hrastove, diku i ures Slavonije, koje su na dražbi kupili. Među trgovcima, koji

*šumom trguju, bilo Bečana, Bavaraca, Engleza i Francuza. Zastupnik jedne pariške tvrtke bio je Leon Jungmann, rođeni Alzašanin.*²⁶¹

Svjesno su manipulirali „jadnim“ seljacima koji su jedini izlaz vidjeli u prodaji zemlje i prirodnih bogatstava. Stoga je kraj ove analize najbolje završiti citatom koji prikazuje dublji smisao ove pripovijetke.

*On je nju volio toliko, koliko i zemlju, u kojoj je sada živio: on nije došao u Slavoniju, da ostane navijek u njoj, da bude članom te zemlje, da s njom diše i uzdiše, ne, on je došao, da se okoristi onim što je u njoj lijepoga, i vrijednoga, on je došao, da se obogati u toj zemlji, a kada se obogati, onda da rekne: zbogom ostaj, lijepa zemljo, ja te više ne trebam, ja idem u svoj kraj, u svoj rod, da potrošim ono, što sam u tebi ubrao!... To isto je njemu i Tena bila...*²⁶²

5.2.4. ANTE KOVAČIĆ, U REGISTRATURI – LAURA

Ovaj je roman pisan u nastavcima, od 14. siječnja do 29. prosinca 1888. godine. Objavljivao je u časopisu *Vijenac*, a prikazuje situaciju društva u vrijeme vladavine bana Khuena-Héderváryja. Kao što smo već spomenuli u poglavlju o razdoblju realizma, Ante Kovačić djelovao je u sklopu Stranke prava Ante Starčevića.²⁶³ Ovaj Kovačićev roman posjeduje nekoliko različitih stilskih obilježja: realistički sloj je vidljiv u dijelu kada Kovačić progovara o društvenim problemima, naturalistički sloj opažamo pri motivaciji Laurina lika, odnosno njezinih postupaka koji su biološki nasljeđeni od Mecene, dok su modernistička obilježja vidljiva u netipičnome odstupanju od kronološkoga tijeka radnje te u subjektivnome odnosu prema vremenu.²⁶⁴

Roman *U registraturi* opisuje životni put seoskoga dječaka Ivica Kičmanovića. Na samome početku romana opisuje se registratorova soba, a nešto kasnije Ivičino djetinjstvo. Ovaj siromašni đak, rođen je u malome Zagorskome selu u obitelji mužikaša Jožice i njegove žene s kojom je imao četvero djece: Martu, Doricu, Matu i Ivicu. Njegovo je djetinjstvo bilo bezbrižno, družio se s djecom susjeda Kanonika s

²⁶¹ ibidem, str. 43.

²⁶² ibidem, str. 51.

²⁶³ Kovačić Ante, op. cit., str. 5.

²⁶⁴ Rosseti-Bazdan, Sandra, Dujmović-Markusi, Dragica, op. cit., str. 179.

kojim je njegov otac često upadao u sukobe. Kada je Ivica krenuo u školu, učitelj je primijetio da je ovaj seljak izrazito inteligentan te ga uz župnikovu pomoć šalju u grad na daljnje obrazovanje. Susjed Kanonik uvijek je bio zavidan, a tako je bilo i kada je čuo da Ivica odlazi u grad na školovanje. On je Ivičinu ocu rekao jednu od ključnih rečenica ovoga romana koja je obilježila Ivičin život: „*Oni će ti dijete pokvariti, udvospoliti. Neće biti ni muško ni žensko; ni gospodin ni seljak.*“²⁶⁵ Uz pomoć rođaka Jurića, kasnije u romanu nazvanoga kumordinara Žorža Ivica dolazi u Mecenin dom. Ivica je tada shvatio da ljudi na selu žive skromnije, a gostionici je prvi put probao pivo i kavu.

Usporedno s opisivanjem Ivičina djetinjstva i dolaska u Mecenin dom, ubacuje se i „epizoda“ Laurinog i Ivičinog susreta na stubama. Ovim ćemo citatom započeti analizu lika fatalne žene Laure. Zašto je Laura *femme fatale*? Na ovo ćemo pitanje odgovoriti u nastavku pod naslovom *Odlike Laurina lika kao fatalne žene* prema funkcijama Krešimira Nemeca. Svaku ćemo odliku potkrijepiti citatom i objašnjenjem istoga.

5. 2. 5. Odlike Laurina lika kao fatalne žene

a) fatalna žena je lijepa, misteriozna i opasna, spoj gracioznosti i želje za uništenjem

Nema dvojbe da Laura ispunjava sve navedeno, kako bi potvrdili rečeno, prikazat ćemo citate u kojima smo prepoznali te odlike. Laurinu ljepotu opažamo već pri prvome susretu ljubavnika. Naime, susreli su se u Meceninu vrtu dok je Ivica čitao spise, koji su mu ispali iz ruku kada je čuo da je netko ušao u vrt. Kada se okrenuo, ugodno se iznenadio viđenim što dokazuje sljedeći citat.

Ja se negdje zažarih poput makova cvijeta... Dobro sam znao da je ona nova šticeinica i rođakinja u Meceninu domu... Noćas je htjedoh silom vidjeti i malo da ne nagraisah; a sada je evo iznenada sinula poput sunca na jutarnjem nebu... **Divna i obla uda njezina tijela** tako se lagano sagibahu za listićima mojih izderanih knjiga, a onda se posadi na klupčicu: – Podajte mi knjige ovamo! – Ja ih pružim, još više smeten nego prije, a ona me sada istom

²⁶⁵ Kovačić Ante, op. cit., str. 64.

pogleda tako pronicavo **svojim velikim plavim očima** i stade po stranama ulagati listove u knjige. Ne upitavši me ni za ime, slažući listove, ukori me dražesnim podsmijehom: – Oj, oj, neuredna li đaka! Dragoviću moj! E, to je prvi pojav genijalnosti... Mladu mu dušu zaokupljahu druge misli i drugi snovi negoli je red i mar za školske knjige... Nije li tako? – pogladi me ona po rukama i opet upre one velike oči u mene. Bijaše ta nova štíćenica krasno biće! Ako joj je šesnaest godina, ipak nije prevalila sedamnaeste. Potegnem knjige k sebi i progundam: – Vi ste nova štíćenica i rođakinja našega dobrotvora?

– **Ja sam Laura G.** – odsiječe ona nekako trpko. – *A vi? Đak. Dakako, to svjedoči taj kup knjiga.*²⁶⁶

„... – **Ivica! Ivica!** Eh, tada smo braća. Ja sestra, a ti brat! Oboje sirotani! – I ona me uhvati za ruke i tako me milo gledala, nu **ja tome pogledu nijesam mogao odoljeti**, već ponikoh nikom.

„– Da, nama će biti lijepo i ugodno! – uskliknem ja, i mi se uhvatismo za ruke i dugo se tako držasmo, ne progovorivši ni jedno ni drugo... **Ja oćutjeh da postajem neko drugo, novo biće. Duša mi se zanišla daleko, daleko preko brda i dolina tamo u naše seljačke bregove i lugove.** ...Ona bijaše udubljena u misli, **a lišće vidjelo joj se nevino, tako svježe i nježno...** I u taj tren zavrti mi neki otajni crv u srcu i ja se naglo prenem iz svoga slatkoga snatrenja, trgnem rukama i izvinem ih iz njezinih. Promrmljam teško, kano da sam zahripio: – Lauro, sestro, jao meni, jednoga samo da nije... štíćenica i rođakinja toga staroga Mecene!... Rođakinja! **Ona skoči, problijedi u licu i posivi, a ustašca joj stade stezati neka užasna trzavica...** Zbogom! – odsiječe kratko. – Vi ne razumijete mene – vi ne znate ništa, gospodićicu moj! Zbogom! Učite... učite.²⁶⁷

„A ona je tako **mila i lijepa** da je čovjeku posve drukčije u njezinoj blizini!“²⁶⁸

²⁶⁶ ibidem, str. 173–174.

²⁶⁷ ibidem, str. 174–175.

²⁶⁸ https://lektire.skole.hr/system/files/pdf/kovacica_uregistraturi.pdf?file=1&type=node&id=15&force=; str. 82.

Ovaj ulomak prikazuje Ivičinu očaranost Laurinom fizičkom ljepotom. Već nakon prvoga susreta postaje svjestan da se nešto novo u njemu događa od kada ju je ugledao. Opisuje ju kao nevinu i nježnu, doduše ona se prema njemu tako i postavila sve do trenutka kada ju je upitao je li ona Mecenina rođakinja.

U nastavku se osvrćemo na izjavu Ivičina oca koja je dokaz da su i ostali muškarci očarani Laurinom ljepotom. Pri odlasku iz Meceninih dvora, Ivičin otac ugleda Lauru koja se je došla pozdraviti s njegovim sinom. „*Lijepa je kao svetica na oltaru.*“²⁶⁹

U prethodnom citatu ljepota Laurina lika uspoređuje s ljepotom svetica. S ovim smo se motivom susreli kada smo govorili o likovima *progonjene nevinosti* i *femme fragile*. U razradi članka Krešimira Nemeca koji opisuje tipove ženskih likova bilo je spomena i o ljepoti fatalne žene. Naime, ona je često prikazana i poznata kao ljepotica koja prema navedenim citatima „ostavlja bez daha“ sve u svojoj okolini, no u ovome dijelu uspoređuje se sa sveticom. Zašto je to tako, spominjali smo također kod lika progonjene nevinosti kada smo govorili da se ljepota svetica prikazivala i kao odraz njihove čiste duše. Paradoksalno je stoga što oni koji ju ne poznaju mogu govoriti o njoj kao „svetici“ na temelju fizičkoga izgleda, no kasnije kada se uvjere da posjeduje demonska svojstva opisuju ju kao zmiju pod krinkom anđela.

Možemo reći kako su svi likovi romana zadivljeni njezinom ljepotom. Tako su joj se osim muškaraca divile i žene u selu. Laura je bila svjesna ljepote koju je naslijedila od bake preljubnice, a ni majka nije zaostajala u ljepoti te je stoga bila predmet Mecenine požude koja je rezultirala silovanjem.

b) ona posjeduje oštru inteligenciju, samosvjesna je i stručnjakinja u manipuliranju

Laurino manipuliranje Ivicom

Već pri prvome susretu Laura cilja na Ivičino sažaljenje „igranjem na kartu“ bratsko-sestrinskoga odnosa kako bi pridobila njegovu pozornost i suosjećanje, a u jednome ga trenutku i poljubi što ostavlja jači dojam njezine težnje za prisilnom pozornosti. Sljedeći su citati potvrda Laurine „moći“ nad Ivicom, naime ona poduzima prvi korak i tako pokazuje da je spremna „vladati“ nad muškarcem, iako je gospođica.

²⁶⁹ Kovačić Ante, op. cit., str. 228.

„– Brat i sestra – ponovi ona tiše. Ne pristaješ li? Ej, pa kako će to lijepo biti! – I ona, ne očekujući odgovora, živo me cjelne u usta, u čelo, u oči... **Nikada me još žena nije poljubila, osim moje majke.**“²⁷⁰

Ne zovi me gospodičnom. To je tako ružno. Ja ćutim da smo mi bliski kano da se zajedno rodismo i zajedno othranismo! Meni se tek čini da se negdje na dugo i dugo rastasmo, a evo danas opet nađosmo se zajedno! **Ja sam samotna grana na ovome svijetu. Nemam nigdje baš nikoga! ... – zaliju se naglo suzama njezine oči...** – Pa evo, sada će nam obadvoma biti lijepo i ugodno...²⁷¹

Đak Vanča, kako ga je Mecena zvao, očaran njezinom ljepotom ni ne primjećuje kako ona ponovno manipulira njime skrivajući njihovu ljubavnu vezu.

*Mi se priljubismo jedno uz drugo te bijaše teško razlučiti je li to prijateljstvo ili bratstvo i sestrinstvo. Ili je tinjala ona tiha, bojažljiva, neodređena vatra koja, što dulje traje, sve više usplamćuje dva srodna srca djevojke i mladića... Bijaše naša sreća da nas nitko nije zamijetio...*²⁷²

Laurina manipulacija kumordinarom Žoržom

„Ajte sada vi da bdijete kod milostivoga. Malo prije uzeo je medicinu i naložio da se pritvore vrata spavaonice da može usnuti. Vi ćete stoga u susjednoj sobi pri svijeći čekati i bdjeti dok se milostivi ne probudi, a ja ću se odmoriti.“²⁷³

Kada je kumordinar primijetio da je Mecena preminuo, uplašeno otrči do Laure kako bi ju obavijestio. Laura se pretvara da je iznenađena.

– Kako mrtav? – zinu tobože preplašena Laura. – Vi ste se prevarili, prijatelju. Vama se pričinilo!²⁷⁴

Nakon nekoliko trenutaka začuju pucketanje iz daljine. To pucketanje bila je vatra koja je dolazila iz Mecenine sobe.

Laurina manipulacija Žoržem:

²⁷⁰ ibidem, str. 174.

²⁷¹ ibidem, str. 175.

²⁷² ibidem, str. 180.

²⁷³ ibidem, str. 333.

²⁷⁴ ibidem, str. 335.

Pomognite mi, prijatelju, iznijeti preko stuba onaj stari sanduk pa će vas ostaviti svaki strah. Da ipak spasim odijelo i da ne odem iz ove nesreće gola i bosa.²⁷⁵

Njezin krug marioneta svakim se danom sve više širio, manipulirala je sa svima muškarcima s kojima je bila pa i vlastitim ocem, ali i staricom koja joj je ponudila smještaj u svome domu nakon požara u Meceninoj kući.

Dok se tako vrzla, motala i gurala uzrujana svjetina i amo i tamo, iznijeli su ljudi težak Laurin sanduk iz dvorišta nekamo u četvrtu ulicu. Laura ih je pratila uzdišući tobože sva satrvena i slomljena... Ondje je milostivo primi nekakva starica u svoju kukavnu izbicu, i tu se bolna nasloni na sanduk i ***ridaše očajno lukava glumica tako da i starici, stanarici izbe, potekoše gorke suze, i ona poče tješiti i blažiti tobože jednu djevojku.***²⁷⁶

Fatalna žena se često nalazi u prostorima koji posjeduju vrijedne dekoracije, namještaj i nakit

*„- Pa kako bi vi to, stari, odredili da je na vaše? - upita ga s osmijehom Laura s naslonjača od modra baršuna, urešena naokolo zlatnim resicama.“*²⁷⁷

c) nemoralna je i pohotna te je predmet muške erotske fantazije, ona je također predmet tabua i tračeva

Laurin nemoral

Laurin „ljubavnik“ Miha govori kako je svjestan da je bila svačija ljubavnica te da je opazio kako promatra njegovog prijatelja Ferkonju. U ovome citatu najbolje vidimo Laurinu moralnu crtu, odnosno njezin nemoral i pohotnost, uživanje u zavođenju muškaraca bez imalo srama.

*Slutim da sam ti već dozlogrdio kano i đak, moj susjed Zgubidan Ivica, i ja već vidim gdje ti snuješ i pleteš s novim odabranikom... primjerice... primjerice... s Ferkonjom! **Bila si već tuđa i sada si, i opet ćeš biti.** A da tome bude kraj i*

²⁷⁵ ibidem, str. 338.

²⁷⁶ ibidem, str. 341.

²⁷⁷ https://lektire.skole.hr/system/files/pdf/kovacica_uregistraturi.pdf?file=1&type=node&id=15&force=; str. 184.

*da ti gospodar budem ja, nudim ti još na sve to da se vjenčamo i da mi budeš zakonitom suprugom.*²⁷⁸

d) fatalna žena donosi nesreću, smrt, posjeduje demonizirana svojstva i zmijski pogled, a svoje žrtve sadistički ubija

Odnos žrtva (Ivica) – krvnik (Laura)

Pri ponovnome susretu u vrtu, Ivica opazi njezino „drugo“ lice. Laura mu više ne nalikuje na anđela već na opasnu životinju koja proždire plijen. Opažamo odnos žrtve i krvnika za kojeg Nemec smatra da je jedna od osnovnih karakteristika za prepoznavanje lika fatalne žene.

– Pomirimo se, sestrice moja! – izlanem ja – pomirimo se! ***Ona prasne u bahantičan smijeh.*** U taj tren joj pogledam u oči, i ona mi se pričini posve drugom. ***Njezine mile crte sada se nekud otegoše. Ona lijepa ustašca ne odisahu nježnošću nego mi se prividješe kano da će ugristi... Oči joj žmirucahu kano ptici grabilici za plijenom.*** Mene proburazi iznenada neka zima i prolete me srsi...²⁷⁹

Dakle, Laura je prikazana upravo onako kako je Nemec okarakterizirao fatalnu ženu. Ona je u jednome trenutku svetica, dok je u drugome zmija i grešnica. Gubljenjem ljepote i svetosti mijenja se i njezin fizički izgled.

*I njezin glas je promukao, a iz lica joj udaraše takva surovost, okrutnost i hladnoća da je za ovaj čas bivala ružna i nesnosna kano kakva mitologijska furija.*²⁸⁰

Femme fatale često je uspoređivana sa zmijama, stoga Kovačić opisuje Laurin zmijski pogled

*Ona mi se nasmiješi rajskim, požudnim osmijehom, a u crnim očima usplamsa joj strast i hladnoća, neopisivo milje i ljut prezir, **anđeoska dobrota i zmijska zloba...** sve to u jedan tren... Ah, Laura... ta Laura!...*²⁸¹

²⁷⁸ Kovačić Ante, op. cit., str. 445–456.

²⁷⁹ ibidem, str. 178.

²⁸⁰ ibidem, str. 461.

²⁸¹ ibidem, str. 80.

*Poput mòrē teške i tajne slutnje posvema oboriše đaka Ivicu na rastanku. Laura bijaše nekuda hladna. Na njezinim usnama pomaljao se onaj **zločinski poluprezir**, a iz **očiju lizaše onaj zmijski bljesak** kakva već poznajemo u te glumice kada gođ se u njezinoj glavi roje nove osnove i u duši stvaraju nove odluke...*²⁸²

U sljedećem citatu, Kovačić pomoću metafore tigrovskoga pogleda potkrepljuje motiv pohlepe za zlatom i novcem.

Oči joj bljeskahu kao tigru kad ugrabi svoju žrtvu. Obrazi joj se izmijeniše i zadobiše grabežljiv i grozan lik. Sve je ispraznila, naslagavši hrpu vrećica po podu; a tada pažljivo pozatvarala sve pretince, a onda i pokrovac, istrkla zubima onaj ključić od ostalih, tislula ga u njedra i počela tihim koracima sve to blago prenašati po tami u svoje odaje.²⁸³

Demonizirana svojstva

Ivica piše Lauri pismo u kojemu iznosi da je prepoznao njezina demonizirana svojstva. Ove navode dokazat ćemo u sljedećem citatu.

*...kao arhanđeo zloduha demona iz nebeskoga svjetla u crne ponore pakla... Njezin glas sada bijaše **potresan i užasan: tvoja božica je prosta tatica i zločinka!** Metresa i priležnica - te tatica i zločinka: to su dvije sestre uzdanice!...*²⁸⁴

Sljedeći citat dokazuje da je ljepota fatalne žene proporcionalna s njezinom demoniziranom stranom. Naime, osim što su nestvarno lijepe, fatalne su žene i iznimno hrabre. Tako Laura svoju hrabrost pokazuje kada postaje „harambašica“ Lara. Tada, osim hrabrosti, na površinu izviere sve ono destruktivno što je dugo potiskivala u sebi.

*Šuti, huljo! Ne ćeretaš, jer ćeš ovaj čas znati što je harambaša Lara. **Prosvirat ću ti tanetom i ovo jedno oko što te još vodi po širokome svijetu!** - domahnu mu vitkostruko i bujnostaso čudovište, skine kabanicu, a oko pasa zasja svijetlo oružje; zatim otkopa nekakve zaveze, a s obraza spane kriva*

²⁸² ibidem, str. 385.

²⁸³ ibidem, str. 332.

²⁸⁴ https://lektire.skole.hr/system/files/pdf/kovacica_uregistraturi.pdf?file=1&type=node&id=15&force=; str. 203.

*brada i brk, dok se ženske kose u svoj bujnosti i dragosti prospu po leđima, kano da je pao crni oblak. I zasja velebno žensko lice, puno života, strasti, junaštva i grijeha...*²⁸⁵

Laurina usporedba s grešnicom Mandaljenom

Osim usporedbe sa životinjom, Laura se na kraju romana, pri susretu s Ivicom uspoređuje s grešnicom Mandaljenom, što je još jedan zanimljivi biblijski motiv. Tada Laura, odnosno Lara, harambaša, krvoločnica i nasilnica, pred Ivicom postane pokornica koja ga moli za oprost.

– Oh, čisti, dragi, mili, slatki moj mladiću! Pod tvojim nogama pere pokajničkim suzama sada tvoju obuću **grešnica Mandaljena!** Oj, ti me nećeš turnuti od sebe! Ta Isukrst-bog nije odrinuo one pokorničke grešnice! A ti... a ti... mili moj... i ti nećeš odrinuti od sebe svoje uboge i nevoljene Laure!... Ne, nije utrнула, nije zamrla ljubav u tvom plemenitom i divnom srcu! Sve bijaše opsjena, laž, zloba, kletva! Sve, sve! ²⁸⁶

– I ona mu stade pripovijedati upola istine i upola laži najdivnijom **vještinom glumice** svoje doživljaje.²⁸⁷

Ja ni od koga ne trebam i ne tražim oprostjenja, ni pomilovanja nego samo od tebe! Od tebe, mili moj! Vрати mi svoju žarku ljubav, a ja ću za sve vjekove biti tvojom robinjom! Ljubit ću prah za tvojim stopama! **Gazi po meni, kao po kakvu crvu: samo da sam uza te, samo da s tobom dišem, mislim, govorim i živim! Oh, smiluj se, smiluj!**²⁸⁸

Fatalna žena donosi nesreću svima u okolini

Laura je svim likovima ovoga romana donijela nesreću. Najprije Meceni, biološkom ocu kada ju je starica Huda poslala u grad na službu. Mecena nije mogao ni naslutiti da će postati žrtva vlastite krvi, svoga ploda iz mladosti začetog s nesretnom i ludom

²⁸⁵ ibidem,
https://lektire.skole.hr/system/files/pdf/kovacica_uregistraturi.pdf?file=1&type=node&id=15&force=; str. 228.

²⁸⁶ Kovačić Ante, op. cit., str. 466.

²⁸⁷ loc. cit.

²⁸⁸ ibidem, str. 468.

vilom Doricom. U nastavku izdvajamo ulomak u kojem se opisuje Laurino ponašanje prije no je otrovala Mecenu:

Laura bdijaše neprekidno nad starim bolesnikom, podajući mu lijekove, pa je nastojala da se što rjeđe desi kod Mecene kumordinar Žorž. ...Kad je kumordinar oteturao niz stube u svoju družinsku sobu, bijesnu oči Laurine; ***ona pograbi ljekarsku tekućinu, izlije polovicu i hitro izvadi iz njedara nekakav zamočić od papira, sasu iz njega u tekućinu žutkasti prašak – sve pomiješa pred svijećom i šapnu sama sebi: – Danas treba da je svemu kraj! Još ovo, pa onda....***²⁸⁹

Laura istoči svu tekućinu u srebrnu žlicu, a starac je proguta na tri maha i klone opet u jastuke. ... Laura uhvati starčeve ruke, onda opipa čelo i obraze; onda noge, prisloni uha na prsa. – Gotovo je!!... ***Dovršio si dakle, mekoputče! Tako je i pravo – neka žive mladi koji su za svijet, za njegove slasti i nevolje!***²⁹⁰

Laura je osjećala nadmoć nad Meceninim slabim tijelom te je u njoj provrela osvetnička krv. Trovanjem je ubila nasilnika koji joj se gadio od prvoga trenutka. Nakon što je Mecena preminulo, Laura ispod njegove glave uzima ključeve kojima otvara sve pretince u kući kako bi pronašla novac.

Osim nesreće koju je donijela svim likovima u romanu, ona se sadistički rješava svih osoba koje joj predstavljaju prijetnju pri ostvarenju njezinih nauma. Tako je Laura odredila sudbinu i Justi, Mihinoj supruzi, a nešto kasnije je uz pomoć Ferkonje i Mihi.

*Laura se ushodala u svojoj kapelici kada doču o iznenadnoj smrti Justinoj. Bijaše uzrujana, ali i zadovoljna sama sa sobom. – Bolje mi je osnova pošla za rukom negoli sam i mislila!... Ja daleko preko tri brda... a ona ode! Ta već sam snovala kako da je zagušim kad mi se tako dugo ne ugiblje... A sada... Sada!...*²⁹¹

²⁸⁹ ibidem, str. 331.

²⁹⁰ ibidem, str. 332.

²⁹¹ ibidem, str. 417.

Laura uz Ferkonjinu pomoć zadavi Miha. „Kakav konopac valjda će se naći u kući – siknu Laura kao **zmija**...”²⁹²

Osvetu nije izbjegao ni Fekonja, njezin „suprug“ iz djetinjstva koji ju je napao u šumi. Iako joj je pomogao ubiti Miha, pohotnica Laura prostrijelila ga je pucnjem iz kubure, a zatim gurnula u provaliju kako bi se domogla njegova dijela bogatstva kojega su godinama pljačkali.

Nesreću je zatim donijela Ivici Kičmanoviću, đaku koji je nakon njihova prvoga susreta žurno odlazio u vrt samo da bi ju ugledao, ta mu se želja kasnije obila o glavu. Naime, kasnije je se nije mogao riješiti, ona ga je proganjala kada god je želio nastaviti dalje sa životom. Najgore je završila nedužna Anica, Ivičina supruga, odnosno Ančica kako se spominje u pojedinim dijelovima romana. Laura je osvetoljubivost naslijedila od oca. On se je zarekao da će gizdava vila Dorica biti njegova, iako je udana. Laura je sličnim riječima zaprijetila Ivici, a citate koji to potvrđuju donosimo u nastavku.

*Tvoja je Anica seljačko dijete... Hi... hi... hi! Suviše smiješno. Da ćeš je vjenčati... Ali pamti razbojničkog ženskog harambašu Laru: nikada nijedna neće biti tvojom dok je na ovim ramenima slobodne glave!...*²⁹³

Ne bijaše mi nijedno sredstvo preokrutno, preteško, pa i gnušalo mi se, ali samo za jedan cilj... za tebe! I kada, evo, sve polažem pred tvoje noge i svoju pokorničku okajalu dušu i svoje srce i život svoj, ti me udaraš prezirno nogom, odvraćaš od mene i okrećeš mi leđa. Dobro! Ali pamti! Nikada nijedna druga neće biti tvoja, ni ti njezin! Pamti to! ... Nikada ja još ne počinih tako kruta zločina kao što si ga danas počinio ti! Nosi se!²⁹⁴

Na dan Ivičina i Ančicina vjenčanja vrijeme je bilo tmurno, a ugođaj turoban, ljudi kao da su naslućivali događaj koji će se u tome kraju pamti još dugo. Jer gdje Laura kroči, to ostane zapamćeno zauvijek, stoga je održala obećanje koje je dala Ivici i rastavila ga od voljene djevojke.

²⁹² ibidem, str. 458.

²⁹³ ibidem, str. 468.

²⁹⁴ ibidem, str. 468–469.

– Ej, došla vam je u goste harambaša Lara sa svojom družbom!... Zar je ne pamti đak Ivica? Zar se ne sjeća da mu je zadala riječ... Ha, ha, ha! – zaori silan razbojnički glas. – Dođosmo po mladenku! Nju nam s dobra predajte, pa se neće proliti niti kap krvi!²⁹⁵

Fatalna žena svoje žrtve sadistički ubija

Mlada, neiskvarena djevojka Anica, željela je sretan i miran obiteljski život sa susjedom Ivicom Kičmanovićem, a kada joj se želja ispunila, odnosno na dan svadbe, hajdučica Lara otme ju i nakon tri dana ubije, **odsjekavši joj dojke**.

*Trećega dana nađoše seljaci u obližnjoj šumi unakaženu mladenku Ančicu, mrtvu pod hrastom. Među zločinačkim osakatinama zamijetiše ljudi s užasom da joj je krvoločna ruka **odrubila grudi**... to bijaše djelo harambašice Lare... Na takvi način nakazivala je ona u razbojničkom svom životu ženska tjelesa...*²⁹⁶

Prema Nemecovoj klasifikaciji likova, Laura pripada crnome tipu lika jer je razaračica brakova, ubojica, ali i kradljivica. Osim navedenoga, Nemec ističe da je fatalna žena lutalica bez stalnoga mjesta boravka, nesposobna za obitelj, dakle suprotnost je ženi u patrijarhalnome sustavu.²⁹⁷ Fatalne žene odbacuju puritanski model, one svojim stilom života iskušavaju granice „individualne slobode i emancipirane ženske samosvijesti u našoj tadašnjoj literaturi.“²⁹⁸ Laura nije težila obiteljskome životu jer nikada nije imala sretno djetinjstvo, uvijek je ovisila o milosti drugih, a sve te sitnice iz njezina djetinjstva ostavile su trag na njezino psihičko stanje. Ona nikada nije željela pripadati niti jednome muškarcu te se Ivici ne predstavlja kao Mecenina šticećenica već samo kao Laura G. Težila je individualnom životom u kojemu će napokon biti neovisna. Sve navedeno, potkrijepit ćemo citatima iz romana u kojima se opisuju Laurine prosidbe.

Laura smatra da sada kada ima pravo odlučivanja o budućnosti svoga života, ne mora ovisiti ni o kome kako bi bila sretna, a pogotovo ne o muškarcu. Ona ne

²⁹⁵ ibidem, str. 473.

²⁹⁶ ibidem, str. 475.

²⁹⁷ Nemec, Krešimir, 1995., op. cit., str. 70.

²⁹⁸ loc. cit.

podržava ideju crkvenoga braka, ni bračne zajednice jer s Ivicom živi u „otvorenoj“ izvanbračnoj zajednici i do kraja romana ostaje dosljedna tome stavu. Iako se navodi da su fatalne žene nesposobne za brak, to u ovome slučaju ne možemo tvrditi jer ona nikada nije bila u braku, niti se udavala i razvodila više puta da kažemo kako je nesposobna. No možemo naslutiti da u tome braku ne bi bila vjerna zbog svojega zavodničkoga karaktera.

Ta ja sam ti rekao da se vjenčamo! Ovakav „divlji brak“... ne trpi crkva... to je župnikova dužnost... I nigdje nas ne bi snosili. Dakle, vjenčajmo se!

– **Nikada! Nikada! Nikada!** – kliknu Laura... – **Ja ću živjeti slobodno, slobodno ću te ljubiti i obožavati. Ali u nikakvim, ni crkvenim, ni svjetovnim okovima, pa ovaj tren umrla naša ljubav! Nikada! Pamti! Nikada!**²⁹⁹

Miha zaprijeti Lauri da će ju napustiti ako se ne vjenčaju, no ona i dalje čvrsto stoji iza svojih riječi i odluke da se nikada neće vjenčati.

– Lauro, svega mi je već dosta! Znadeš sama kako je. Dok je još Justa živjela, započela je naša ljubav. ... **Moja je posljednja odluka da se vjenčamo**, a tada da se odselimo natrag u moj zavičaj, u drevni Medonićev dom.³⁰⁰

„**Aj, mani se takvih računa, Miha moj! Ja ti već rekoh da ne držim ništa do blagoslova popovsko i da se ja nikada ni s kim neću vjenčati! Svojih odluka na mijenjam, pa me pusti u miru zauvijek. Jesi li čuo? Jesi li razumio?**“³⁰¹

5. 2. 6. Funkcije fatalne žene u tvorbi zapleta

a) ona ometa, odnosno onemogućuje sreću dvoje mladih i pozitivnih likova

U ovome romanu Laura razara Mihin i Justin te Ivičin i Aničin brak. Kako bi odnosi u romanu bili jasniji, napravili smo shematski prikaz odnosa među likovima.

²⁹⁹ Kovačić Ante, op. cit., str. 384–385.

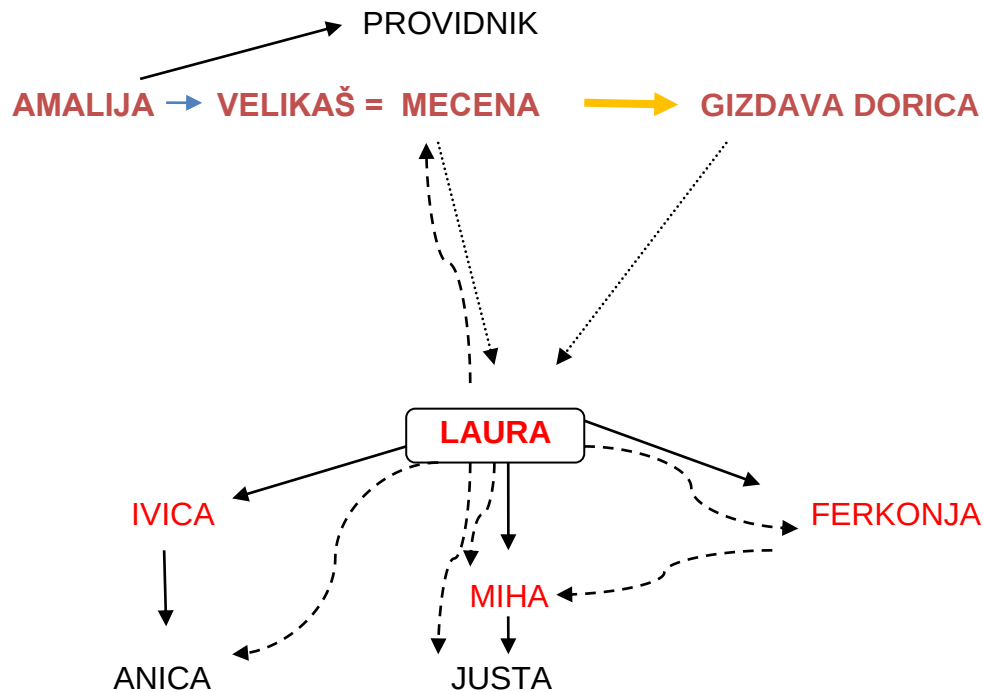
³⁰⁰ ibidem, str. 454.

³⁰¹ loc. cit.

Shematski prikaz 2.

TUMAČ:

→ silovanje, → prevara, → ljubavna veza, - - - - - ubojstvo, krvno srodstvo

b) fatalna žena u hrvatskome romanu 19. stoljeća pojavljuje se u funkciji glavnoga lika, odnosno protagonistice i sebi podređuje sve ostale likove

Laurinu liku podređeni su svi ostali likovi romana. U drugome dijelu romana, kako opaža Maša Grdešić, radnju upotpunjavaju i ostali likovi. Tako upoznajemo Mihu, Justu i Medonića. Laurina pojava osim među likovima, nemir unosi i u strukturu romana. Grdešić napominje da se od njezine pojave radnja rasipa u niz epizoda, ali da su tome pak krivi urednici koji su kratili Kovačićev tekst prije tiskanja te tako ubrzali radnju i prikazali Laurinu pobjedu nad realističkim načelom.³⁰²

Romantički impuls u roman unosi punopravne modernističke elemente: pravi unutarnji monolog, narušavanje kronologije radnje, pomutnju na razini fabula

³⁰² Grdešić, Maša: *Što je Laura? Otkud je ona?: Ženski nered u romanu U registraturi A. Kovačića* u zborniku radova *Poetika pitanja*, Zagreb, 2007., str. 259.

– siže, odnosno destrukciji kompozicije romana, pa je tako hrvatska književnost u ovome razdoblju dobila hibrid triju stilskih formacija.³⁰³

c) fatalna žena ponekad je žrtva vlastitih intriga

Ovo je jedna od najvažnijih funkcija koju ovaj roman ispunjava. Naime, iako Laura dominira cijelim romanom i određuje sudbinu svih likova, podmećući im spletke ili ih usmrti. Na kraju romana, nakon što je ispunila svoju posljednju želju, a to je da Ivica nikada neće imati niti jednu ženu dok je ona živa, ipak sama sebi kroji sudbinu. Nakon svih zlodjela prostrijele je, a upravo je Ivica ključan svjedok na tome suđenju.

5. 2. 7. Laurina smrt

Harambašicu Laru izdala je družba jer se za njezinu „glavu“ nudila novčana nagrada, a u toj službi svatko gleda svoju korist. U sljedećem citatu prepoznamo zanimljiv motiv **mramorna kipa**, naime ovaj motiv susrećemo i kod Novakove Lucije koja prema obilježjima pripada liku *femme fragile*. Usporedba Laurina lika s mramornim kipom metafora je njezine vanjske ljepote koju nije „uništila“ ni zloba koja je izvirala iz njezine zavidne i ohole duše.

*Sudilo je na smrt... Ustrijeliše je... Tu se dogodilo čudo na stratištu... Pukoše smrtonosne cijevi i pogodiše je hici, ali ona stajaše nepomično poput mramorna kipa... Grudi joj bijahu razgaljene, ali ne poteče iz njezina tijela ni jedna kap krvi... Hladnu i ukočenu makoše je s mjesta i sručiše u grob iskopan na njezinu podnožju.*³⁰⁴

Isto kao što je Laura obilježila Ivičinu sudbinu, tako i on na kraju romana zapečaćuje njezinu pred sudom. Prema Heleni Sablić-Tomić i njezinoj klasifikaciji ženskih likova, Laura kao i Tena pripada arhetipu ljubavnice. Ona kroz cijeli roman nastoji pronaći sreću, a kada ju je imala s Ivicom, onda nije pristala na brak. Možemo reći da ju je njegov odgovor nakon njezina odbijanja braka povrijedio, uz saznanje podrijetla te je stoga postala histerična, neracionalna i pohotna. Nije birala sredstva kako bi ostvarila svoje ciljeve, razarala je brakove kako bi osjećala trenutno zadovoljstvo, a kada su muškarci inzistirali na braku ona je čvrsto zastupala svoj stav

³⁰³ loc. cit.

³⁰⁴ Kovačić Ante, op. cit., str. 475.

kako se nikada neće vjenčati te je tako ostala vječita ljubavnica kojoj ljubav nikada nije bila uzvraćena.

Na kraju romana nam ostaje pitanje: *Je li Laura žrtva okoline, a njezini postupci rezultat traume iz djetinjstva i boravka u Meceninu domu?* Odgovor na to pitanje pokušat ćemo dati u sljedećem ulomku.

5. 2. 8. Usporedba dvaju likova fatalnih žena – Tene i Laure

Nakon analize dvaju književnih djela, pripovijetke *Tena* i romana *U registraturi* usporedit ćemo likove dvaju fatalnih žena, Tenu i Lauru. Glavna je razlika dvaju ženskih likova prostor, odnosno okolina u kojoj su odrasle. Laura je gradska djevojka koja je odrasla uz brižnoga „oca“ i skupu odjeću, no uz prijezir okoline, npr. Ferkonja. Dok je Tena djevojka sa sela koja se od djetinjstva suočava s teškim seoskim životom i ocem rasipnikom i bećarom. No s druge strane, Laura nije imala majku koja joj je mogla pružiti ljubav, a Tena je odrasla uz majku koja je činila sve da ju zaštiti i osigura joj bolji život, no ona to nije cijnila pa nekoliko puta iznosi kako ne želi biti „sluga“ kao njezina majka. Bez obzira na to što su odrasle u različitim uvjetima, ove dvije fatalne žene imaju nekoliko sličnosti. Naime, obje su svojom ljepotom plijenile poglede okoline, također su prije „preobrazbe“ čeznule za ljubavlju, no kasnije, kada u njima provrije i raste pohlepa za bogatstvom shodno tome im opada moral. Doduše, Laura postaje nemoralna i pohotna kada primijeti da ju Ivica više ne želi, a Tena nakon Beranekova odlaska iz sela. Obje glavne protagonistice ne biraju sredstva kako bi ostvarile svoj cilj pa tako im ni tuđi brak nije prepreka da ostvare svoje naume i okoriste se, ciljajući na financijsku potporu muškaraca kojih zavode i iskorištavaju. Doduše, Laura je pravi prikaz demonizirane žene jer ne bira sredstva kojim će se riješiti svih koji joj stoje na putu, naime ona je ubojica, razmetnica i pljačkašica. Stoga, iako su po mnogočemu slične, Tena je ipak na sasvim drugome polu na skali dijaboličnosti, njezina proračunatost i zavidnost nisu ni približne svemu što je Laura učinila.

Ipak, na kraju se postavlja pitanje jesu li zapravo, kada malo bolje razmislimo, fatalne žene produkt društva u kojem su živjele? Znamo da im se pripisuju demonska svojstva, uspoređuje ih se s vješticama i zmijama, no možda su one postale takve radi njihove prošlosti. Ne smijemo zaboraviti da se Laurin lik drastično mijenja kada

pronalaži spis u kojemu otkriva kako je plod silovanja te da je zapravo zavela svojega oca Mecenu, kojega je potom otrovala. No, ne možemo ne spomenuti to da je njezina majka Dorica nakon silovanja postala psihički nestabilna. Stoga je saznanje o porijeklu bilo jedan od ključnih čimbenika koji je utjecao za razvoj njezina lika i osobnosti dalje u romanu. Shodno tome, objašnjava se i njezina nesposobnost i odbojnost prema sklapanju braka. Ona nikada nije doživjela iskrenu roditeljsku ljubav pa možemo reći kako je postala površna, hladna i nesposobna tu ljubav prenijeti drugome biću. Još jedan od čimbenika je stalno seljenje i odrastanje u drugim domovima, ali i upoznavanje svodnice koja ju dovodi u Mecenin dom, odnosno posrednice prema vratima pakla njezina života. Kada se osvrnemo na sve navedene čimbenike, moramo priznati da Laura drugačije nije mogla ni završiti jer je na njezin psihički razvoj utjecala prošlost i okolina, a kada je mislila da je našla osobu od povjerenja, Ivicu, vara se jer ju on u pismu vrijeđa i osuđuje način na koji se domogla novca.

Laura, odnosno Lara, harambaša, krvoločnica i nasilnica, pred Ivicom postane pokornica koja ga moli za oprost.

– *Oh, čisti, dragi, mili, slatki moj mladiću! Pod tvojim nogama pere pokajničkim suzama sada tvoju obuću grešnica Mandaljena! Oj, ti me nećeš turnuti od sebe! Ta Isukrst-bog nije odrinuo one pokorničke grešnice! A ti... a ti... mili moj... i ti nećeš odrinuti od sebe svoje uboge i nevoljene Laure!... Ne, nije utrnula, nije zamrla ljubav u tvom plemenitom i divnom srcu! Sve bijaše opsjena, laž, zloba, kletva! Sve, sve!*³⁰⁵

– *I ona mu stade pripovijedati upola istine i upola laži najdivnijom vještinom glumice svoje doživljaje.*³⁰⁶

Ja ni od koga ne trebam i ne tražim oproštenja, ni pomilovanja nego samo od tebe! Od tebe, mili moj! Vрати mi svoju žarku ljubav, a ja ću za sve vjekove biti tvojom robinjom! Ljubit ću prah za tvojim stopama! Gazi po meni, kao po kakvu

³⁰⁵ ibidem, str. 466.

³⁰⁶ loc. cit.

crvu: samo da sam uza te, samo da s tobom dišem, mislim, govorim i živim!
*Oh, smiluj se, smiluj!*³⁰⁷

Laura tada uviđa da se ni u koga ne može pouzdati, iako se pred Ivicom pokajala zbog svojih grijeha, no i to pokajanje je diskutabilno jer ju Kovačić opisuje kao vještu glumicu. Na kraju možemo zaključiti da je ostala vjerna sebi i kako nije dobila ono što želi, napravila je sve da ni drugi ne dobiju ono što žele.

Za razliku od Laure, Tena ne završava toliko tragično, doduše za nju je gubljenje ljepote kraj svijeta, no unatoč svim spletkama, razaranjima brakova i manipuliranjima, njezin je kraj sretan jer se vraća prvoj ljubavi. Usporedbom dvaju likova fatalnih žena, primjećujemo kako je Laura kompleksniji lik od Tene. Ona dominira drugim dijelom romana, pokreće radnju i uvodi zbrku u odnose svih likova. U očima okoline na prvi dojam izgleda kao svetica, no zapravo je često suprotnost pa je stoga prava fatalna žena koja u svojem liku ima ljepotu i želju za uništenjem.

Tena je također dominira pripovijetkom, podređuje si ostale likove, no u znatno manjoj mjeri od Laure jer ne eliminira svoje žrtve i njihove žene, već se spremno nosi s konkurencijom. Stoga Tenu možemo opisati kao klasičnu ljubavnicu koja ne poduzima nikakve radikalne mjere već živi na svoj način dokle god joj je to dopušteno. Laura se za razliku od nje uspoređuje s harambašom, postaje razborita, ljutita i ogorčena krvnica. Njezin je lik doživio veliku promjenu, od svete, kako ju je Ivica opisao kada ju je prvi puta ugledao, do krvnice Lare, ali i od racionalne žene do psihički nestabilne. Unatoč svemu navedenome, Laura je žena koja je od početaka imala mračnu prošlost i mračnu budućnost, ali je ipak ostala zapamćena kao najkompleksniji lik romana hrvatskoga realizma.

5.3. AUGUST ŠENOA , ZLATAROVO ZLATO – KLARA GRUBAROVA

Nemec i Zovko napominju da je Šenoa ovaj povijesni roman gradio na temelju crno-bijele karakterizacije likova, stoga svaki važniji lik ima lika suprotnih osobina. Prema tome, jedan od tih parova čine Dora, lik *progonjene nevinosti* i *fatalna žena* Klara. Na jednome polu (*progonjena nevinost*) nalazi se dobrota, moral i poštenje o

³⁰⁷ ibidem, str. 468.

čemu smo već govorili, a na drugome zloba i proračunatost odnosno osobine *fatalne žene* Klare Grubarove³⁰⁸ o kojoj ćemo reći nešto više u nastavku analize.

5. 3. 1. Obilježja fatalne žene Klare Grubar

a) sve su fatalne žene iz pozicije promatrača opisane kao neodoljivo lijepe i misteriozne

U nastavku izdvajamo citate koji opisuju fizičku ljepotu Klarina lika. Primjećujemo da se pri opisivanju fizičkoga izgleda, osim motiva koji su značajni za fatalnu ženu (*ozbiljan pogled, prevrtljivost*) upotrebljavaju i motivi koje smo prepoznali kod likova *progonjene nevinosti* i *femme fragile* (zlatni uvojci i bjelina).

*Moglo joj je biti dvadeset i više godina. Žena visoka, puna i živa. **Zlatni uvojci** padahu joj niz šiju ispod kape od bijelog bisera. Visoko, glatko čelo odavalo je neobičnu pamet, a ravni, tanki nosić komu se živo micahu ružične nosnice, sivkaste ali neobično sjajne oči, bijahu znakom velike hitrine. A srce, a čuvstvo? Teško je reći. To glatko fino lice čas bi se **zažarilo plamenitim zanosom, čas izrazilo otrovnim rugom, čas složilo u neodoljiv posmijeh, čas okamenilo hladnim mramorom**; samo pune, pootvorene usne, samo nemirno kretanje tijela pokazivalo je da u toj ženskoj glavi žive krvi imade. Tko je vidio puna i poput **mlijeka bijela ramena** štono provirivahu iza bruseljske paučine, tko je gledao kako se puna njedra nadimlju i silom otimlju jarmu plavetne svilene halje, kako se srebrni pojas vije oko tankoga struka, kako se oble sjajne ruke kradu iza dugih rukava, kako se malene nožice u vezenim postolicama nestrpljivo premeću na medvjedjoj koži – tko je to sve vidio, morao je reći – ta žena ugleda svijet za ljubav, ta žena hoće, mora da ljubi.*³⁰⁹

*Širom otvoriše se gradska vrata i spusti se most. Iz grada izađe poniknute glave Klara u **crno** odjevena. Bila je **blijeda**, uzrujana, bila je ljepša no ikad. Ali tek što se je malo od vrata poodmakla bila, poleti pred nju na vatrenu bijelcu ban pod sjajnim oklopom. Klara podignu oko i kada je nešto pri srcu zazeblo. Ban stade, Klara se pokloni.*³¹⁰

³⁰⁸ Zovko, Goran, op. cit., str. 4.

³⁰⁹ Šenoa, August, op. cit., str. 99.

³¹⁰ ibidem, str. 215.

U prethodnome citatu primjećujemo Šenoinu upotrebu kontrastnih boja, crne i bijele kako bi naglasio ljepotu Klarina lica.

b) uz pojavu lika fatalne žene povezuje se motiv manipulacije, ali i samosvjesnost

Izdvojit ćemo nekoliko ulomaka u kojima opažamo njezinu manipulaciju banom Ungnadom. Ona, svjesna svojega fizičkoga izgleda manipulira banom, upotrebom suza i krinke „jadne“ udovice s djetetom, a on zadivljen njezinom ljepotom popušta te se na kraju vjenčaju. Što znači da je ona svaki svoj potez radila promišljeno, gledajući svoju korist.

*»Velemožni gospodine bane!«, započe trnutim glasom, »kocka je pala, pala je za vas. Htjedoh kušati sreću, izdala me. Slaba sam, žena sam, udova sam. Evo se podajem ljutoj sudbini. Zavladajte ovim gradom, ja ću **sa ubogim djetetom u božji svijet**. Kamo? Ne znam. Ali za jednu vas milost molim. **Jedan dan mi dajte da jošte proživim pod ovim krovom, da skupim svoje uboštvo, a zatim – pođoh!**«*

*Moleći dignu **suzne oči** i složi ruke na burnim prsima. Nemalo začudi se ban **krasoti Klarinoj**. Premda surovo i ljuto, zaigra mu srce neobično kadno začu Klarin zvonki glas, kad je gledao kako ta blijeda ljepotica sred hude zime sama svladana pred njim stoji.³¹¹*

c) ona je razvratna, pohotna i predmet muških erotskih fantazija

Uz opis Klarinoga fizičkoga izgleda, Šenoa, odmah na početku, navodi i njezin razvratni karakter.

„A je li ljubila? Za to znala su razna gospoda, samo tupoglavi pokojnik joj nije.“³¹²

Prema navedenome citatu, možemo zaključiti kako je Klara oduvijek bila pohotna i željna pažnje drugih muškaraca. Ona je poželjnost kod muškaraca iskušavala je na razne načine, a jedan od njih bio je kada je ispustila ružu pred generalima Teuffenbachom i Ringmaulom.³¹³ Oni su odmah skočili što joj je dokazalo da je, iako

³¹¹ ibidem, str. 215.

³¹² ibidem, str. 99.

³¹³ Zovko, Goran, op. cit., str. 78.

je udovica i majka i dalje poželjna mlađim muškaracima, taj joj je potez bio nada da će uspjeti zavesti Pavla.

Zovko napominje da njezina strast prema muškarcima prerasta u opsesiju. A njezin razbludni karakter mogla je smiriti jedino ljubav za kojom je toliko čeznula nakon suprugove smrti.³¹⁴ Možemo reći da se Klara bezuspješno vodila motom *ako neće milom, ide silom* pri zavođenju Pavla, no on ju je ignorirao unatoč svim naporima, a nju je to odbijanje još više privlačilo.

*A znate li, Pavle, što je naša budućnost?», započe Klara pridušenim, dršćućim glasom, vrebajućim okom pokročiv prema Pavlu. »Znate li to, Pavle? Zagonetka, je l'? Ali ja, moje srce mora je riješiti. Vi moj, ja vaša pa makar se digao bog.*³¹⁵

Inače ponosna Klara, pokoravala se pred Pavlom i „molila za pozornost“ suznim očima. Ovaj postupak opazili smo i kod Kovačićeve Laure.

Pavle, za tebe vrći ću na kocke i dušu i raj, tebi ću robovati, tebi dati dušu i tijelo! Uslišaj me! Uzmi! Primi me jer ja – ja te ne puštam!« Divljim zanosom, **suznim očima** klonu lijepa žena pred Pavla. **Zlatni uvojci** dodirnuše se njegova lica da ga je srce zazeblo. Tiho! Po sobi guču grlice, diše ljiljan i ruža, a milije od ruže Klarina kosa. Iz kuta šumi pljusak zlatnoga zmaja, kraj Pavla šušti svilena haljina. Nad glavom mu lebde **zlatni anđeli** ljubavi. Nestalni plamen voštanice baca blijedo svjetlo na sjajnu Klarinu put. Izvana cvrčak čudnu cvrkuće pjesmu, a kroz prozor gleda tamno plavetno nebo sa tisuću alem-očiju. Gle, gle na zidu Suzane! Ne pirnu li vjetrić bujnom joj kosom, tananom haljom? Ne prsnu li voda srebrnom pjenom? Ne planu li lotos plamnijim cvatom? A ona divna krasna, ne pregnu li skočiti pred mladca?³¹⁶

d) posjeduje iracionalna svojstva (zvijeri, zmije), sadistički muči svoje protivnike, donosi nesreću svima

Ona je izvor divljenja, ali i prijetnja za svoju okolinu.

³¹⁴ ibidem, str. 74.

³¹⁵ Šenoa, August, op. cit., str. 108.

³¹⁶ ibidem, str. 108–109.

*Za dvije nedjelje pako blagoslovio je samoborski gvardijan savez gospodina bana i baruna Kristofa Ungnada od Sonneka i gospoje Klare Grubarove. Po vjenčanju sretnu Klara u gradu brijača; **ljuto se nasmija i reče mu: »Na tvoje je izišlo. Osveta! U mene je moć. Ja sam banica!«***³¹⁷

*»Konja sedlaj, ne pitaj! Vidiš li o zidu onu malu pušku? **Probit ću ti zrn timerubanju ako ti noge ne budu brže od pameti.**«*³¹⁸

*»On Doru! Tu prostu djevojku bez roda, grliti, ljubiti – o Isusa mi, **satrt ću ih, satrti do kraja!** Ali možda je pusto ljubakanje? Kako da se on ženi – ne – ne – ne – to nije moguće. Lažeš i sto puta lažeš!«*³¹⁹

*»Šutite! Slušajte me! Ima u tom gradu **prelijepa djevojka, Dora**, kći zlatara Krupića. Ja **mrzim tu djevojku**, ja joj želim zlo. Ne pitajte zašto. I kako rekoh nisam sebična. Moj sluga Čokolin može vam kazati da je Dora prelijepa, **a ja ću vas ljubiti većma ako vi budete ljubili Doru.**« »Klaro!« »Ništa više. **Ja ću vas mrziti**, Bernarde, ako je ne budete ljubili. Zbogom!«*³²⁰

Prethodni citat dokaz je Klarine agresivnosti i želje za uklanjanjem onih koji su joj potencijalna prijetnja za ostvarivanje „zacrtanih“ ciljeva. Ona time iskazuje strah da bi netko mogao uzeti ono što ona smatra da je njezino.

*Pavle uspoređuje Klaru sa **zlatnom zmijom**:*

*»Nisam, milosti vaša! Poslaste me da pravim račun. Htjedoše mi račune pomutiti, zlatna zmija vinula mi se oko srca, a ja je uhvatih snažnom desnicom te ju bacih od sebe, sad je račun čist.«*³²¹

Odnos žrtve i krvnika najbolje je prikazan u ovome romanu. Naime, reakcija Klarina lika kada ugleda Pavla može se usporediti sa susretom vuka i janjeta.

„Licem joj zaigra krv, a očima plamen.“³²²

³¹⁷ ibidem, str. 217.

³¹⁸ ibidem, str. 235.

³¹⁹ ibidem, str. 211.

³²⁰ ibidem, str. 246.

³²¹ ibidem, str. 147.

³²² ibidem, str. 102.

Pavle, iako pristojan i dobra srca, kao njegova nesuđena ljubav, vidno uzrujan plane kada u crkvi čuje Klaru kako progovara nad Dorinim mrtvim tijelom. U zanosu bijesa i ljutnje iznosi najiskrenije mišljenje o Klari te ju uspoređuje sa zmijama i Gordonama. Kako bi shvatili značenje njegovih riječi objasniti ćemo tko su Gordone. Najpoznatija od triju Gordona je *Meduza*, naime, one su bile Atenine svećenice. Nakon što Atena saznaje da je Meduza spavala s Posejdom, pretvorila je nju i njezine sestre u čudovišta. Meduza je umjesto „plave“ kose na glavi imala zmije. Svi ljudi koji su ju pogledali bili su pretvoreni u kamen.³²³

*»Nećeš!«, zagrmi Pavao skočiv iza stupa. »Nikada nećeš, **rugobo ženskoga roda!** Evo Pavla Gregorijanca po treći put da se kune milim ovim ostancima da nikad više ženske glave zavoljeti neće, da dođe i anđeo s neba, ma se raspao u prah njegov stari i slavni grb. Evo Gregorijanca po treći put da ti kaže, oj paklena hudobo, da te mrzi, da te prezire, da bjega od tebe kao što se bjega od kuge. Ne diraj u svete ove ostanke, izrode pakla, ne muti kužnim dahom tomu anđelu rajskoga sna. Gledaj, oj, gledaj ovo nevino lice, pa se **kameni kao zlotvor pred likom Gorgone**. Gle, tu počiva moja sreća, moja nada, moj život, a sve to – sve satrlo je **đavolskom himbom** tvoje **opako gujsko srce**.*«³²⁴

Dijaboličnost Klarina lika

*»O!«, ciknu Klara od bijesa. Zdvojno strese glavu i **grčevito rastrgnu niz crna bisera** oko vrata, da su se krupna zrna razletjela po glatkome podu. »Stani, zmijo, stani. Tvoje riječi otrov su mojoj duši, tvoj jezik je zmija koja mi probada srce. On Doru!«, i skoči **ljuta žena** te stade hodati uzdignute glave, **plamtećih lica** po sobi, dok je Čokolin pobirao hladnokrvno zrna od bisera.*«³²⁵

*Žena dođe do mrtve djevojke. Razgrnu koprenu i baklja rasvijetli Klarino lice. Nagnu glavu nad **lešinu**. »Moram da te vidim, **suparnice moja**«, šapnu **zloradim posmijehom** i dignu baklju. »Ti, ti si mi dakle otrovala život, uništila*

³²³ <https://hr.wikipedia.org/wiki/Gorgone>; 18. svibnja 2020.

³²⁴ Šenoa, August, op. cit., str. 265.

³²⁵ ibidem, str. 211.

*sreću? Luđakinjo, evo sad ležiš ovdje preda mnom **pobijedena**. Vrijeme će zacijeliti ranu, a ja ću ipak dobiti Pavla.*»³²⁶

Osim svih navedenih odlika lika fatalne žene, Klara, kao i Laura posjeduje i neizmjernu hrabrost koja se spominje kada pobočnik Melkior Tompa dolazi kod nje kako bi se dogovorili oko vraćanja polovice grada Samobora Ungnadima. Klara napominje kako je ona hrabra, iako nosi suknju te se s obzirom na to spremna boriti da zadrži svoj udio u teritoriju grada Samobora. Odlika fatalne žene je njezina želja za moći i prijestoljem. Zovko navodi da je uzor Klare Grubarove bila Kleopatra, jedna od prvih fatalnih žena, koja je zavela Julija Cezara³²⁷ i generala Marka Antonija.

*Neka vodi g. Ban egzekuciju oružanom rukom, imam i ja praha i olova, imam i ljudi, ako sam i **žena**.*³²⁸

Iako Nemec navodi da su fatalne žene nesposobne za obitelj i smiren obiteljski život, Klara je udovica koja ima četverogodišnju kći te time odstupa od shematiziranosti odlika fatalnih žena. Svjesno manipulira Pavlom predstavljajući mu se kao „jadna“ samohrana majka kako bi pridobila njegovo povjerenje. Prisjetimo se da je na istu „kartu“ igrala i Laura dok je zavodila Ivicu.

5. 3. 2. Funkcije fatalne žene u tvorbi zapleta romana *Zlatarovo zlato*

a) Klara ometa, odnosno onemogućuje sreću dvoje mladih i pozitivnih likova

Dore i Pavla. Nakon što ju Pavle nekoliko puta odbije i suoči s njezinim zlim karakterom, njezin je ego povrijeđen te uz pomoć Grge Čokolina odluči eliminirati Doru iz Pavlova života.

b) pojavljuje se u zglobovima, nije protagonistica

Za razliku od dosadašnjih fatalnih žena koje su bile protagonistice u navedenim književnim djelima, Klara se u ovome romanu pojavljuje u zglobovima, ona je prisutna u radnji, ali nije prisutna stalno, već ponekad unosi nemir i prekida ključne dijelove radnje.

³²⁶ ibidem, str. 265.

³²⁷ Zovko, Goran, op. cit., str. 78.

³²⁸ Šenoa, August, op. cit., str. 213.

c) žrtva je vlastitih intriga

Klarina zloba, pohlepnost i proračunatost kao i kod svake fatalne žene na naplatu dolaze na kraju, nakon spletke i ostvarenja naumljenog. Tako Klara nakon Dorina trovanja i Pavlova klevetanja postaje pokorna i psihički nestabilna na što se žali i njezin suprug baruna Kristof Ungnad od Sonneka.

Kada Klara primijeti da njezine i Pavlove ljubavni nikada neće biti ništa, priznaje mu da je otrovala njegovu zaručnicu jer se zaljubila u njega, a Dora joj je predstavljala prijetnju.

»Da«, reče, »istina je, Pavle! Ja sam dala otrovati Doru otrovom kojemu lijeka ne ima. Ali znadeš li zašto? Jer sam poludjela, pobjesnila za tobom. Ako se griješi namjerom, ja grešnica nisam. Nije mi pamet počinila taj grijeh, srce moje je griješilo. Da mi nije pošlo za rukom uništiti ovu djevojku, da si je grlio kao ženu, ja bih se sama bila otrovala, jer dok sam ja živa, ne bih trpjela da te druga ljubi, i svaku bih otrovala koja te ljubi, ma je ti i ne ljubio. Ljubim te, Pavle, kao boga komu se grešna iznevjerih, a da s tobom mogu dijeliti jedan dan, jednu uru, jedan časak ljubavi, ispila bih čašu otrova do dna. Ako me mrziš, ako me prezireš, Pavle, osveti se!«³²⁹

Nakon što smo analizirali sve fatalne žene, navest ćemo njihove sličnosti i različitosti. Dvije fatalne žene, Laura i Klara upotrebljavaju slične načine zavođenja muškaraca koji su predmet njihove požude. Obje su pred svojim plijenom željele ispasti „žrtve“ kako bi pridobile pozornost i osigurale siguran put do muškarčeva srca. Također, obje su iznimno hrabre i bore se svim sredstvima kako bi ostvarile cilj za kojim su čeznule. Za razliku od Laure, Klara i Tena ostaju žive nakon svog zla kojeg su učinile ljudima u svojoj okolini, no pitanje je kolika je sreća što je Klara ostala živa, kada je postala psihički nestabilna. Nakon usporedbe triju likova fatalnih žena možemo zaključiti kako se njihova zla i demonizirana narav može podijeliti po segmentima. Naime, Tena je na toj ljestvici na dnu, Klara na drugome mjestu jer kod nje nije izraženo sadističko mučenje protivnice kao kod Laure, koja je u hrvatskoj književnosti bila i ostat će zapamćena kao najkompleksnija femme fatale u romanu 19. stoljeća.

³²⁹ ibidem, str. 266.

5. 4. FEMME FRAGILE

5. 4. 1. VJENCESLAV NOVAK, POSLJEDNJI STIPANČIĆI – LUCIJA

S ovim tipom lika susrećemo se u najboljem romanu realizma, Novakovim *Posljednjim Stipančićima* (1899). To je roman koji paralelno prikazuje pristup patrijarhalnome sustavu i propadanje jedne patricijske obitelji u Senju.

5.4.1.1. Motivi prema kojima prepoznamo lik *femme fragile*

a) Već na samome početku romana uočavamo jedan od glavnih motiva koji čini lik *femme fragile*, a to je **motiv bolesti, sušice (tuberkuloze)**. Turobnost i teškoća zdravstvenoga stanja istaknutiji su radi prostora u kojemu se bolesnica nalazi, naime pretrpanost prostora ostavlja dojam „gušenja“ i manjka slobode i kisika.

*U malenoj, niskoj pokućstvom prenatrpanoj sobici zrak je pretopao i težak te ga **slabe Lucijine prsi** udišu s očitom mukom.*³³⁰

Dvadesetdvogodišnja Lucija svjesna je težine svoje bolesti, a dodatno ju obeshrabruje i ljuti očevo patrijarhalno odgoj, stoga se ona miri sa sudbinom i jedini izlaz vidi u smrti.

*- Ne vjerujem nikomu, čujete li, nikomu i ničemu! Recite samo još jednu nesretnicu koja je bjednija od mene, pa se neću tužiti nikada, podnašat ću sve pokorno kako god mi naložite... Moja mladost, moje nade... **sve propada... propada na moje oči: zar ne vidite da mi pomoći nema, da moram umrijeti?***³³¹

b) Motiv **blagoga pogleda** nadovezuje se na motiv bolesti, a simbolizira slabost i iznemoglost kao rezultat dugotrajne borbe sa sušicom. Blagost u pogledu Luciju povezuje i s uzvišenim patnicama. Citat donosimo u nastavku:

³³⁰ Novak, Vjenceslav: *Posljednji Stipančići*, Katarina Zrinski d.o.o. Varaždin, 2017., str. 32.

³³¹ ibidem, str. 44.

*Ono plamenasto rumenilo što joj se bilo stalo naglo zalijevati licem, iščeznulo je i sada lagano, i oči joj poprimile opet svoj ponekad uzvišen izraz **blage mukotrpnosti**.*³³²

c) krhkost, bijela put, tamne oči i kosa

Motiv bijele boje uočili smo kod lika *progonjene nevinosti*, čija je modernija i dorađenija inačica lik *femme fragile*. Bjelina Lucijina lica u ovom je slučaju povezana s tjelesnom slabosti jer se radi o bolesnoj djevojci. Ta je bjelina čini mlađom nego što jest, ali i naglašava sličnost s portretima aristokratkinja koje su najčešće bile *femme fragile*. Kontrast njezinom „monotonom“ licu su tamne, smeđe oči koje pokazuju da u njoj još ima živosti.

*...djevojka naoko mlađa od svoje dobi; njezin **bijeli**, fini, gotovo **prozirni ten slabašnog lica s ozbiljnim tamnosmeđim očima** sjeća na petnaestogodišnje ili šesnaestogodišnje djevojčice što je jučer ostavilo zatvor kakvog strogog ženskog instituta. Pod jasno ocrtanim obrvama i **bujnom tamnom kosom** nalik je to **blijedo i nježno lice** s dugačkim, fino sadjelanim nosom i jasno crvenim usnicama na starinske portrete mladih aristokratkinja, a ne zaostaje joj za takvim portretom ni vrlo tananah pas visokog struka ni malene, jedva zamjetljive djevičanske grudi kao u četrnaestogodišnjeg djevojčeta.*³³³

Luciji se oblije **bijelo** poput papira **lice** laganom rumeni, ali ne podigne očiju s djela.³³⁴

Zanimljivo je istaknuti da u ovome romanu pri tvorbi lika *femme fragile* dolazi do odstupanja u obilježjima vezanim za fizički izgled, odnosno sva obilježja ne moraju biti ispunjena kako bismo određeni lik mogli svrstati u kategoriju *femme fragile*. Tako Lucija za razliku od uobičajenoga motiva zlatne kose, ima tamnu kosu što ukazuje sljedeći citat.

³³² ibidem, str. 35.

³³³ ibidem, str. 31.

³³⁴ ibidem, str. 216.

*Lucija je bila pružena na starom kanapetu s plamenastim rumenilom na suhom licu što je inače uz krasne njezine oči dizalo to bijelo, bolesno lice pod obilnom tamnom kosom do idealne ljepote.*³³⁵

d) motiv cvijeća i anđela (svetosti)

Novak pri opisivanju bolesne Lucije upotrebljava nekoliko motiva kojih smo uočili kod Šenoine i Kovačićeve žene s karakteristikama progonjene nevinosti. Tako motiv anđela označava bezgrešnost, dobrotu i svetost, a motiv bijeloga ljiljana krepost i čistoću, no taj je motiv diskutabilan, a o tome ćemo nešto više reći kod potiskivanja seksualnosti.

*Kad je Valpurga došla k sebi, ugleda ju je rastresene kose, poluzatvorenih očiju s debelim, crnim kolobarima, a lica bijela kao najfiniji papir. Kroz usnice virili joj sitni, zdravi zubi, a oko usta kao da je titrao smiješak sretnoga čovjeka. Pod otvorenom rubačom bijahu se jedva nadigla mala ženska prsa, bijela i nježna kao dva ljiljana. Tako izgleda spavajući anđeo. Ali kraj nje vidjela se krv... Valpurga pomisli: 'Gle, na tom anđelu počinjeno je razbojstvo!' – i ona proplače nad svojom kćerju.*³³⁶

U prethodnome ulomku opisuje se, prema Valpurginim riječima, razbojstvo nad anđelom.

e) motiv potiskivanja seksualnosti

Osim svih navedenih motiva prema kojima u književnim djelima prepoznamo lik *femme fragile*, važno je obratiti pažnju i na potiskivanje seksualnosti koje se javlja kod ovoga tipa ženskih likova. No u ovome primjeru vidimo odudaranje od uobičajene karakteristike *femme fragile*, a to je potisnuta seksualnost. Zanimljivo je to što Lucija ne potiskuje svoju seksualnost, naime u ovome se ulomku, naprotiv govori o oduzimanju Lucijine „časti“ i pobačaju!

Tad zamijeti na krevetu krvav okranjak ponjave. To je tumačila dobrim znakom u Lucijinom bolesnom osjećaju. Kad je htjela da podvrne ponjavu, Lucija stane jače plakati. Prvi čas nije shvatila, gledala je preplašena u krv; no kad je Lucija

³³⁵ ibidem, str. 43.

³³⁶ ibidem, str. 235.

*stala govoriti kao u buncanju o sramoti, ona se snađe. Probljedi, krikne, u srcu je stisne muka, i klone do Lucijinog kreveta.*³³⁷

Lucija je začela s Jurjevim prijateljem Alfredom koji joj tri mjeseca nakon njegova odlaska iz Senja šalje „ljekarije“ za pobačaj. Potaknuta svojim dotadašnjim načinom života, koji za nju nije bio život, popije napitak za pobačaj jer smatra da ni sada, kao ni prije, nema pravo odlučivati o svome životu zbog sustava u kojemu žene „ne vrijede ništa“ jer se moraju pokoravati muškarcima.

5. 4. 3. Patrijarhalni sustav u Stipančićevoj obitelji

Budući da je riječ o europskome konceptu koji je vezan uz aristokraciju, u Hrvatskoj ipak nikada nije bilo toga tipa aristokracije, ne nailazimo na likove krhkih aristokratkinja, ali nailazimo na ove koje odgovaraju drugome preduvjetu, a to je novac. Stipančići su pripadali povlaštenome sloju građanstva – patricijima koji su živjeli u skladu s patrijarhalnim sustavom koji se u jednome dijelu uspoređuje s turskim patrijarhalnim običajima koji su i danas postojani.

Muška djeca su povlaštena

U romanu prepoznamo elemente patrijarhalnoga sustava. Naime, kao što smo ranije spomenuli, dječaci su bili miljenici i u njihovo se obrazovanje ulagalo jer su bili nasljednici. U nastavku vidimo ulomak Stipančićeva pismo sinu Jurju u kojega polaže sve nade njihove loze.

*Naš je rod star, slavan i zaslužan. Mi smo pozvani da se dignemo više nego obični ljudi, to je našem rodu u krvi od davnine kao što i u maloj kakvoj sjemenki zametak ogromnog, uglednog i veličanstvenog stabla. Ti si jedini Stipančić, **na tebi ostaje pleme**. Ja ću te odgojiti i uputiti kojom ćeš stazom poći da se digneš do velikoga ugleda i moći. Malo ih je koji su nama ravni, a ovdje u ovom gnijezdu kramara, krojača i postolara baš nitko!*³³⁸

³³⁷ Ibidem, str. 234.

³³⁸ ibidem, str. 78.

Stipančićev odnos prema Luciji i njezinu odgoju

U ovome citatu opažamo Stipančićevu želju za Lucijinim odgojem u smjeru *anđela u kući*, on je kao i većina muškaraca toga vremena smatrao da je svrha ženina postojanja ostvariti se kao majka i biti dobra domaćica, no to se ipak nije ostvarilo jer ona završava kao *femme fragile*.

Za Lucijin **uzgoj nije otac ni pitao**... On bi tada dokazivao da se od žene ne može više zahtijevati nego da bude dobra domaćica i vjerna supruga koja umije razumjeti svoga muža i tako mu ugoditi.³³⁹

Jednom je Valpurga predložila da Luciju pošalju s Emom Zenker na školovanje u Graz, no Stipančić za to nije htio ni čuti. „- **Bit će dobra kućanica, a to je glavno**“.³⁴⁰

*U takvoj neprekidnoj tišini gojila se uz Valpurgu Lucija, dočim je sin Juraj pripao skroz ocu od onoga dana kada je počeo da uči čitati. ...Stipančić koji je uopće za Luciju malo mario i samo jedno u pogledu njezinoga odgoja odrješito zahtijevao: da ne smije na ulicu gdje bi došla u dodir s gradskom dječurlijom...*³⁴¹

Odnos muškaraca i žena u Stipančićevoj obitelji

Razlika među spolom u Stipančićevoj obitelji najbolje je prikazana u količini i „vrijednosti“ obroka kojih su jeli. Naime, Juraj i Ante jeli su meso, dok su Lucija i Valpurga češće jele juhe, no one su se ipak osjećale „vrjednije“ od sluškinja. U sljedećem citatu doznajemo da je na razvoj takvoga, „hijerarhijskoga“, odnosno patrijarhalnoga sustava utjecao doticaj Hrvata s Turcima.

Domaći život u Stipančićevoj kući bio je uređen – što se ticalo prava i dužnosti muškaraca i ženskih – na način orijentalaca: Valpurga i Lucija osjećale su se naspram Veroniki i drugoj mladoj služavki u toliko odličnijem položaju što su sa Stipančićem i Jurjem sjedile kod stola. Bilo je to po duhu onoga doba, a lako će biti da je na takovu podređenost žene djelovao i doticaj naših ljudi s Turcima kroz duga vremena. Ta je podređenost žene dobila izrazitije lice u Stipančićevoj kući i kroz druge prilike: velika razlika Ante

³³⁹ ibidem, str. 95.

³⁴⁰ ibidem, str. 97.

³⁴¹ ibidem, str. 83.

Stipančića i Valpurga po dobi, njegov osebnostni temperament, a pogotovo umišljena njegova naobrazba napram ženi, koju bi njezino doba odlikovalo priznanjem vanredne „edukacije“ ako bi znala čitati i pisati i ako bi izim materinskog jezika umjela govoriti još kojim jezikom pa ako bi još k tome čitala novele i romane.³⁴²

Valpurga nije smjela pred Stipančićem pomilovati ni poljubiti Jurja jer je on kao „glava kuće“ smatrao da će tako postati „mekan“.³⁴³

Valpurgini razlozi zbog kojih se udala za Antu Stipančića i njezin položaj kućnoga anđela

*Mlada Valpurga nije polazila za Antu iz ljubavi, a nije joj on bio ni odvratan. Imovina njezina oca bila je već propala, no u naručaj Antin dovelo ju je njezino nepoznavanje svijeta. ... Jedva se mogla pokazati izvan njegova društva, ni u crkvu nije išla sama; on bi je tamo pratio noseći joj dragocjeni molitvenik, a kod službe božje stajao bi tri koraka iza nje ne snimajući zaljubljenih očiju sa svježeg puta što je mirisala slatkim zadahom mladosti njezinog netaknutog djetinjeg bića.*³⁴⁴

*Dobročudna od prirode, a odgojena u roditeljskoj kući **odgojem koji je gušio u ženskoj djeci svaku samostalnost**, podvrgla se vrlo lako njegovoj volji i bila u sebi uvjerena da ne može pripadati nego samo njemu, da je svijet svake žene optočen ovako samo mužem koji ju je usrećio otevši je djevojaštvu.*³⁴⁵

*... priviknula se da samo na izjavu njegove volje čeka i ona kao što i ostala služinčad u kući i da se svaka njegova zapovijed vrši sa strahom i žurbom... dočim je njezina sloboda ugasnula malo-pomalo posve, i ona bila u njegovoj kući – slobodna ropkinja.*³⁴⁶

Prema prethodnim citatima, možemo pretpostaviti da se Valpurga udala za dosta starijega Antu Stipančića jer joj je to bilo nametnuto, ali i zbog toga što je njezina

³⁴² ibidem, str. 84.

³⁴³ ibidem, str. 85.

³⁴⁴ ibidem, str. 58.

³⁴⁵ loc. cit.

³⁴⁶ ibidem, str. 58–59.

obitelj bila u lošoj financijskoj situaciji, a ona mlada i bez životnoga iskustva pa se nije protivila udaji.

Raspored sjedenja za stolom

U njihovoj aristokratskoj obitelji postojala su pravila sjedenja za stolom dok objeduju. Stipančić je sjedio na čelu stola, zdesna mu Valpurga, a s lijeva Juraj. Lucija je do svoje šeste godine sjedila u kuhinji s Veronikom. Osim rasporeda sjedenja, postojao je i raspored uzimanja hrane. Prvo bi hranu uzeo Stipančić, zatim bi izgrabio Jurju, a Valpurga bi uzela posljednja.³⁴⁷

Kad je Luciji bilo šest godina, dozvoli otac da smije i ona sjediti za obiteljskim stolom. To je bila velika radost za Valpurgu koja bi u povjerljivom razgovoru s Veronikom znala reći: - **Bože moj, zašto smo mi ženske na svijetu? Eto, sva briga očeva ide na sina, a ova sirotica kao da i nije naše dijete.**³⁴⁸

Odnos brata i sestre u aristokratskim obiteljima i patrijarhalnome sustavu

Juraj i Lucija bili su jako rijetko u kontaktu jer je on većinom boravio uz oca, a ona uz majku i sluškinje. Tako je Juraj već od djetinjstva razvijao negativnu sliku prema ženama te na temelju viđenoga omalovažavao Luciju jer se je smatrao vrjednijim.

*Kada je poljubila ocu veliku i hladnu ruku, posjela ju je majka do sebe; **Juraj ju je omalovažavao smiješkom.***³⁴⁹

Od svega imutka njihove bogate kuće ostala je još samo ta kućica s tom jedinom sobicom, a **sve je drugo otišlo na Lucijinog brata Jurja...**³⁵⁰

Odnos oca i kćeri

Za razliku od njezine majke koja je svjesna toga da je žrtva patrijarhata, ali se o tome ne preispituje već kao što i sama navodi živi kao slobodna ropkinja, Lucija je željna promjena, nezadovoljna i inatna, nakon prvoga odlaska na ples shvaća da postoji drugačiji način života od onoga koji ona živi te se suprotstavlja ocu koji joj brani

³⁴⁷ ibidem, str. 86.

³⁴⁸ Ibidem, str. 88.

³⁴⁹ loc. cit.

³⁵⁰ ibidem, str. 42.

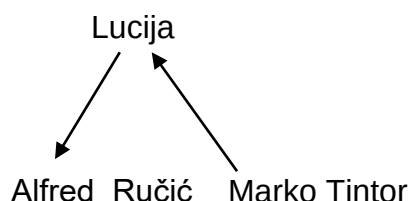
izlaske na ulicu, druženja i čitanje romana. Možemo reći kako Luciji otac postaje ono što je ona do tada njemu bila, a to je samo „**stvar**“.

*A što želi od mene? Ja živim zaboravljena i neugledna kao služavka, a ne onako kako bi se patricijskoj kćeri pristojalo.*³⁵¹

*Zar mi je bio otac kakvi su drugi očevi svojim kćerima? Odgojili ste me ovdje kao u tamnici, a sad da ne smijem ni čitati? Ako sam ženska, imam i ja zdravog razuma da shvaćam svijet, i srce koje mi kaže da ima drugačijega života nego je ovaj što ga ja živim. Ta ja već nijesam dijete! Bratu sve... a meni baš ništa! Zar smo u Turskoj?*³⁵²

Lucijin ljubavni život – otvoreni trokut

Shematski prikaz 3.

Nakon očeve smrti, u rodno mjesto vraća se Juraj, a s njim i njegov prijatelj Alfred (Fedica) koji se Valpurgi i Luciji uvlači pod kožu razgovarajući o „ženskim temama“. Stoga su se Alfred i Lucija svakim danom sve više zbližavali jer je on laskajući našao put do njezina srca. Često ju je uspoređivao s Petrarkinom Laurom, a ona je u tome uživala. Lucija je čitajući ljubavne romane, koje joj je otac branio dok je bio živ, stvorila sliku idealne, viteške ljubavi. Shodno tome, često je maštala i stvorila „krivu“ percepciju Alfreda kao savršenoga ljubavnika. No on je bio puka suprotnost, rastrošan, pohotan i bezosjećajan, stoga nije bio sklon romantičnoj ljubavi i pisanju pisama. Ta joj je pisma, sonete, zapravo pisao Martin Tintor, a donosile su ih Gertruda i Valpurga. Ona su Luciji davala snagu i volju da čeka Alfreda, no on je živio „raskalašenim“ načinom života i nimalo nije obraćao pozornost na Luciju. Stoga možemo reći da je uzalud sanjarila o njegovu povratku jer joj je on poslao „ljekariju“ kojim će pobaciti njegovo dijete. S druge pak strane, u nju je bio zaljubljen Martin

³⁵¹ ibidem, str. 153.

³⁵² ibidem, str. 154–155.

Tintor, mladić koji nije htio biti svećenik zbog vjere u njihovu ljubav, no na njezinoj smrtnoj postelji zaključuje kako je to jedini ispravan postupak jer je ona mrtva.

5. 4. 4. Lucijina smrt

Ulomak u kojemu se opisuje trenutak Lucijina umiranja posjeduje sve elemente lika *femme fragile*. Sljedeći citat referira se na likovne umjetnosti kao mjerilo Lucijine ljepote koje se uspoređuje s bjelinom mramora, a od mramora su antici načinjena najljepša kiparska djela što još jednom potvrđuje ljepotu njezina lika.

*Još nikada nije vidio takvog lica u živa čovjeka. Bio je to kao **umjetnički izdjeljan ideal mlade ženske glave od najbjeljeg mramora kojemu je umjetnik udahom svoje duše dao izraz života.***

Zatim slijedi motiv *bijele boje* koji simbolizira *čistoću i nevinost* te je kontrast njezinoj već spomenutoj tamnoj kosi.

*Tamna kosa padala je s **bijelog uzglavlja** i bogato se rasula preko svilenog pokrivača na kojem su mrtvo počivale **bijele** i malene Lucijine ruke.*

Motivi boležljivosti i umora, odnosno nedostatka životne energije, prepoznajemo u poluotvorenim očima i jedva otvorenim usnama u sljedećemu citatu.

*Sjena **poluotvorenih očiju i mali otvor sitnih usta** dao se jednako pomišljati kao čas gdje se duh oprašta s krasnim svojim tjelesnim oblikom – i kao otajstveni momenat gdje natprirodna sila ulijeva u savršeno a mrtvo djelo umjetnika duh života.³⁵³*

Nakon analize Lucijina lika kao *femme fragile* možemo reći kako je ona najveća žrtva očovoga patrijarhalnoga odgoja koji teži tome da ona bude *anđeo u kući*, no ona na kraju ipak umire kao *femme fragile* unatoč tomu što njezin lik striktno ne sadrži sva obilježja ovoga tipa ženskih likova (smeđa – plava kosa, seksualnost i dinamičnost). Odgajana je u duhu patrijarhata koji se u jednome dijelu uspoređuje s turskim koji se i danas održava. Shodno tome, Luciji je uskraćeno obrazovanje, sloboda, druženje s drugom djecom te čitanje romana. Vrijeme je provodila uz majku i sluškinje što joj je stvorilo još jasniji pogled na žene u patrijarhatu i njezinu

³⁵³ ibidem, str. 261.

budućnost. Unatoč tomu što joj je veći dio života obilježio strogi odgoj, ne liši se suprotstaviti ocu svjesna svojih kvaliteta. Majka ju pokušava „oraspoločiti“ i zaštititi od razočarenja u ljubav, no pišući pisma u Alfredovo ime, još više pridonosi Lucijinu teškome ljubavnome i tjelesnome lomu koji vodi do rastrojstva i rezultira pobačajem. Luciju prozivaju „uzvišenom patnicom“ ili pak „slomljenom kao ljiljan kojemu je oluja pretrgla struk“³⁵⁴ radi njezine moralne čistoće iako je prema kršćanskim načelima učinila nemoralan čin – pobačaj.

5. 5. ŽENA NA PUTU PREMA SAMOSVIJESTI, SUBVERZIVNA ŽENA KOJA RASKIDA S PATRIJARHALNIM, MORALNIM I KLASNIM OGRADAMA

5. 5. 1. AUGUST ŠENOA – BRANKA

Epistolarni roman *Branka* posljednje je Šenoino prozno djelo, napisano po uzoru na pripovijest *Stankovačka učiteljica* Ivana Perkovca, objavljivano u nastavcima 1881. godine u časopisu *Vijenac*.³⁵⁵ Šenoini su se romani granali u dva smjera, on je pisao romane zbivanja, koji su obuhvaćali široke vidike (povijesni i društveni roman) ili romane likova, odnosno karaktera u kojemu se kroz fabulu progovara o određenim životnim etapama pojedinca. Upravo tome drugome tipu romana pripada Šenoina *Branka*, čija se radnja odvija 60-ih godina 19. stoljeća. Šenoa kroz njezinu lik nastoji prikazati odnos sela i grada uz socijalnu motivaciju postupaka.³⁵⁶ Šicel napominje da se kompozicija romana odvija stepenastim načinom bez retardiranja radnje, odnosno događaji su opisani kronološki. Također, govori kako je u ovome romanu uvedena novost vezana uz pripovijedanje, naime, radnja nije svedena samo na pripovjedačevo opisivanje u trećemu licu već je ubačen element pisama, Branka ih šalje svojoj prijateljici Hermini i obrnuto.³⁵⁷ Šenoini su likovi šablonizirani jer su svedeni na etičku i ideologijsku razinu bez naročite psihologizacije.³⁵⁸

Prema Šenoinu opisu Brankina fizičkoga izgleda, opažamo kako je kao i sve prethodno analizirane žene, bila lijepa. Slijedi citat.

³⁵⁴ Nemec, Krešimir, 2002, op. cit., str. 106.

³⁵⁵ Šenoa, August: *Branka*, Predgovor, Naklada Fran, Zagreb, 1999., str. I.

³⁵⁶ ibidem, str. IV.

³⁵⁷ ibidem, str. V.

³⁵⁸ ibidem, str. VI.

*I Branka bijaše gradsko čedo, ali nipošto bljedolik, drhtav stvor, pun migrene i fantastičkih sanja, već djevica krepka, jedra i rumena, glatke crne kose i osobito sjajnih, vrlo pametnih očiju.*³⁵⁹

Šenoina Branka je još jedan dokaz da je u svojim djelima prikazivao ondašnje stanje političkih, društvenih i socijalnih problema maloga čovjeka. U ovome romanu on progovara kroz vizuru građanke i učiteljice Branke Kunović koja shvaća kako ju zagrebački život više ne ispunjava, gadi joj je pokušaj upotrebe drugih jezika u Zagrebu te stoga želi napraviti pomak u svome životu i nešto značajno za svoju okolinu. Ona je idealistkinja kroz čiji lik Šenoa opisuje svoje ideje o značaju obrazovanoga puka i ljubavi prema domoljublju.

*Vidite, smijte se vi ili ne smijte, meni je učiteljsko zvanje ideal moga života, jer uopće ne držim da je lijepo, da je uzvišeno, da je dapače dužnost svakoga krštenog stvora da ne radi samo za sebe nego za opće dobro.*³⁶⁰

Na početku vidimo kako se suočava s aktualnim, ali i sjevremenskim problemom „korupcije“. Naime, ona nije mogla dobiti posao ni u gradu ni na selu jer ju nitko nije mogao „pogurati“ prema željenoj učiteljskoj poziciji, stoga je nesretna. Toj bezvoljnosti pridonijele su i Marićeve spletke nakon što ga je odbila. No speltom okolnosti, uz dakako „podmetnuta leđa“ Herminina oca, ona dobiva posao u selu Jeleševu. Ondje je od prvoga dana prezire školovnica i njezin suprug, učitelj Šilić. Branka se je od prvoga trenutka zagovarala za nacionalno dobro, odnosno oštro i čvrsto prenošenje znanja na učenike, kod kojih je poticala nacionalnu svijest i ljubav prema domovini. Učila ih je kako je njihov jezik najdragocjeniji. Shodno tome, Šenoa je aludirao na ondašnje stanje i prodor mađarizacije i germanizacije u hrvatski jezik.

*... srce me vuče među narod, među djevojke naše, da sijem ondje sjeme plemenitosti, poštenja, ljubavi. Ne pitam toliko kakva će moja sreća biti, samo želim da bar u nekoliko primjera vidim da je moja misao činom postala.*³⁶¹

Branka je brzo prihvaćena od okoline jer je unijela pozitivne promjene u obrazovni sustav, odnosno njezin se pristup razlikovao od Šilićeva tradicionalnoga, dogmatsko-reproduktivnoga sustava. On je bio jedan od onih učitelja koji su tvrdili da je „batina

³⁵⁹ ibidem, str. 1.

³⁶⁰ ibidem, str. 28.

³⁶¹ ibidem, str. 9.

izišla iz raja“, a Branka je zazirala od takvoga pristupa. Njezin pristup pokazao se kvalitetnijim kada su učenici izvedeni pred komisiju. Naime, Šilićevi su učenici zastajkiivali i pokazali krhko znanje, dok su Brankini sve znali. Njezin doprinos malome mjestu proćuo se do Zagreba te su brojne škole željele da im upravo ona bude nova zaposlenica, no ona je bila odlučna u svojim namjerama i nije željela napustiti Jeleševo. Smatrala je da će se situacija vratiti na početak ako napusti svoje ućenike te da će oni opet u školu dolaziti prljavi i nezainteresirani, a naućeno će ostati u kratkotrajnom pamćenju. Iako Branka istiće da je ženin primarni cilj postati supruga i majka, ona je, ipak, smatrala da svaka ženska osoba treba težiti osamostaljenju i postizanju vlastitih ciljeva, odnosno stjecanju znanja koje će joj pomoći u daljnjem životu kada se ostvari kao obiteljska žena.

Ženska neka gleda da se pripravi za život, da može o sebe stajati i ponosito svakoga gledati. To ti je najbolji štiti njenoj kreposti, najbolji ustuk proti nevolji. Znam da je žena na svijetu da se uda. Ali ako je svojska, ako ne nešto naućila pa zna kako se privređuje, bit će, vjeruj, dobra supruga, bolja gospodarica, jer će znati cijeliti rad i brige svoga muža više negoli mnoge pomodne lutke zagrebaćke, koje iz zavoda idu na prvi ples i poslije prvoga plesa pred vjenćani oltar. Takva ženska bit će, vjeruj, i dobra majka, jer će svoju djecu manje maziti negoli druga otmjena nehajnica, koja ne mari za borbu života dok sama ne padne u bijedu. Takva žena bit će i bolja Hrvatica, jer stekav naukom i radom samosvijesti, vidat će bolje rane svoje domovine, biti odvaćnija, pa će i u kolu svoje obitelji raditi za svoj dom, za svoj narod, uzgajat će djecu nekim svetim zanosom, no, bit će prava hrvatska majka, koja će muža bodriti na junaštvo, nipošto zavlacići ga u kukavštinu.³⁶²

Shodno njezinim mislima, izrećenim u prethodnome citatu, osvrnut ćemo se na „preobrazbu“ njezina lika iz subverzivne žene na početku romana u anđela u kući na kraju romana. Ona je svoj posao radila iskreno i svim srcem, nije se osvrtala na kritike niti je sumnjala u svoje postupke, sve što je željela bila je promjena u društvu. Željela je dokazati da su i žene sposobne biti učiteljice te da to što je mlada ne mora znaćiti kako nije inovativna i predana svome poslu. Upravo je radi ćvrste volje i ustrajnosti ostala zapamćena kao jedna od najboljih literarnih primjera učiteljice. Ona

³⁶² ibidem, str. 8.

je zapravo oličenje onoga kakvi mi, budući profesori, moramo biti. Ovaj roman treba biti pouka svim današnjim učiteljima da ne trebaju odustati od svojih prava, zamisli i ciljeva. U zajedništvo i ustrajnost obrazovnog sektora uvjerali smo se gledajući prošlogodišnje prosvjede. Učitelji i profesori prosvjedovali su zbog malih plaća što se u ovome romanu ne spominje, no poveznica je u borbi za dostojanstvo. I oni su, kao i Branka željeli priznanje od okoline, doduše u njezinu je slučaju ono povezano sa rodom i spolom jer se na žene u devetnaestome stoljeću gledalo samo kao materijal za udaju. Upravo radi toga pogleda na ženski rod, Šenoa je kroz lik učiteljice indirektno progovarao i iznosio svoje stavove o položaju žena u obrazovnome sektoru. Ne smijemo zaboraviti da je Šenoa jedan od triju muškaraca koji su prednjačili u borbi za ženska prava u devetnaestome stoljeću i zalagali se za njihovo obrazovanje.

6. SINTEZA

Cilj ovoga diplomskoga rada bio je analizirati ženske likove iz literarnih djela hrvatskoga predrealizma i realizma prema klasifikaciji likova Krešimira Nemeca. Prije analize svakoga lika, trebali smo odrediti kojemu od četiriju tipova ženskih likova pripadaju, dakle, je li riječ o *progonjenoj nevinosti (anđelu u kući)*, *fatalnoj ženi (femme fatale)*, *femme fragile* ili o *subverzivnoj ženi na putu prema samosvijesti*. Za analizu smo odabrali nekoliko romana: *U registraturi*, *Branku*, *Posljednje Stipančiče*, *Zlatarovo zlato* i pripovijetku *Tena*. Prema tome, na kraju donosimo tablicu u kojoj smo plusom označili karakteristike koje posjeduje pojedini lik, a minusom one koje ne posjeduje. Opažamo kako liku progonjene nevinosti pripadaju dva ženska lika, Dora i Anica. Obje su plemenite mlade djevojke kojima je zajednička kobna sudbina, ubile su ih njihove suparnice – krvnice, fatalne žene. Dora je bila gradska djevojka, dok je Anica seoska djevojka koja ujedno pripada socijalno-ekonomskome tematskome krugu jer napušta selo i pokušava se izboriti za bolji život u gradu. Drugome tipu lika pripada fatalna žena odnosno *femme fatale*, u analizi odabranih djela, ovome tipu lika pripadaju Laura, Klara i Tena. Važno je napomenuti kako su sve analizirane žene posjedovale jednu zajedničku karakteristiku – ljepotu. Navedene fatalne žene vrlo vješto dolaze do ciljeva pomoću manipulacije. One najčešće manipuliraju muškarcima, no nije nužno da su u pitanju samo muškarci. Laura i Klara svoje žrtve promatraju opasnim pogledom zbog čega su često uspoređivane sa zmijama i demoniziranim bićima, a nazivane su i zlom koje odbija, odnosno predstavljale su se pod krinkom anđela, a bile su suprotnost tome svetom biću. Klarin lik osim obilježja karakterističnih za opisivanje fizičkoga izgleda fatalne žene posjeduje i motive koje smo prepoznali kod likova *progonjene nevinosti* i *femme fragile*, naime javlja se odstupanje jer fatalna žena ima zlatne uvojke i bijelu put. Tena je za razliku od njih bila malo manje zla, odnosno, možemo reći kako je bila proračunata i samosvjesna, no svoje žrtve nije ubila, već ih je pokušavala pridobiti kako bi se lakše približila njihovim supruzima. Upravo je zbog zavođenja zauzetih muškaraca okolina često zazirala od pojave fatalnih žena jer su upotrebljavale sva sredstva kako bi ostvarile svoje naume, ne računajući na posljedice. Za razliku od Klare, Laura je privremeno živjela na selu, dok je Tena rođena i odrasla ondje. Podsjetit ćemo se jednoga od glavnih obilježja koje Krešimir Nemec vezuje uz lik fatalne žene. On napominje da one nikada ne ostvaruju svoj cilj, odnosno ljubav im nikada nije uzvraćena. Shodno

tome, podsjetit ćemo se Buzovljeve izjave u kojoj tvrdi da niti jedan lik ne mora nužno posjedovati sva svojstva kako bi pripadao određenu tipu, stoga kod Tenina lika primjećujemo to odstupanje. Naime, ona je na kraju pripovijetke lišena ljepote po kojoj je bila poznata, no ljubav joj je ipak uzvrćena. Također, možemo se pozvati i na tipičnu literarnu sudbinu fatalnih žena: ono što im ostaje na kraju nakon učinjenih spletki. Teni (Tereziji) je oduzeta ljepota, no ona je ostala živa, to također možemo reći i za Klaru Grubarevu, ona završava kao psihički nestabilna žena koja „spas“ pronalazi u vjeri, odnosno više ne razlučuje san od jave i živi život kojega zapravo i nije svjesna. Laura je najfatalniji literarni lik romana hrvatskoga realizma, ona je učinila toliko zla svima u svojoj okolini, a najveća kazna joj je saznanje da je plod silovanja i djeteta muškarca kojega je zavodila. Ona kao što je i njezina pokojna majka, postaje psihički nestabilna i na samome kraju, nakon sadističkoga ubojstva lika progonjene nevinosti, Anice i sama završava tragično, ubijena je. Sljedećem tipu pripada Lucija, djevojka u liku *femme fragile*. Ona je podrijetlom iz senjske patricijske obitelji i pripada socijalno-ekonomskome tematskome krugu, odnosno njezina se obitelj suočava s propadanjem plemstva. Lucija je plemenita, mlada djevojka koja cijeloga života trpi radi toga što je odgajana u patrijarhalnome sustavu. Krhka je, plaha i nježna stoga ju se često uspoređuje s anđelom i sveticom, a njezin fizički izgled s ljiljanima i bijelim mramorom. Ona je prava *femme fragile* jer posjeduje motiv bolesti, tuberkuloze, odnosno sušice, no ta bolest ne narušava njezinu ljepotu. Kod njezina lika uočavamo odstupanje od uobičajenih obilježja, ona ima tamnu kosu, a ne „zlatnu“, a nije lišena ni seksualnosti jer ostaje u blaženome stanju, no zbog društva u kojemu je odrasla, Lucija pobaci djeteta jer smatra da žene nemaju pravo odlučivati o svome životu zbog sustava u kojemu „ne vrijede ništa“ jer se moraju pokoravati muškarcima. Upravo zbog takvoga načina života, krajem devetnaestoga stoljeća u književnosti dolazi do pojave subverzivne žene koja teži prema samosvijesti. Takva žena je Branka iz istoimena Šenoina romana. Ona se suočava s podlim ljudima koji joj ruše snove o zaposlenju. Branka je gradska djevojka koja uočava nacionalno političke probleme, nacionalnu otuđenost pojedinaca i pojavu stranaca koji žele razoriti hrvatski jezik. S ovim se problemom susrećemo i u pripovijetci *Tena* i romanima *Zlatarovo zlato* i *Posljednji Stipančići*. Čvrstom voljom ruši stereotipe i dokazuje da mlada djevojka može učiniti pomak u tradicionalnome sustavu obrazovanja. Ona svoje učenike uči patriotizmu i nudi im bolji pogled na svijet. Ipak, Branka na kraju romana završava kao anđeo u kući jer se udaje za grofa Belizara i

kod majčina groba odaje da će postati majkom. Na samome kraju zaključit ćemo kako likovi fatalnih žena, Laure i Klare pripadaju negativnoj strani, odnosno crnim likovima jer su u njima utkana sva dijabolizirana svojstva kao metafora za probleme onovremenoga društva. Čista suprotnost fatalnim ženama, likovi su progonjene nevinosti, Dora i Anica. One su prikazane kao nositeljice dobra, plemenita i svetoga, idealne žene i supruge te pripadaju pozitivnim, odnosno bijelim likovima. Likovi *femme fragile* i *subverzivne žene* nalaze se u „sredini skale“ oni su oličenje moralnoga i poštenoga. No razlikuju se po tome što likovi *femme fragile* nikako ne mogu izbjeći smrt jer su predstavljene kao bolesne djevojke koje uništava sušica, ona uništava njihovo tijelo i duh, no u tome je ljepota njihova lika. Subverzivna žena kao i fatalna, potencijalno teži individualnosti, no na Brankinu primjeru uočavamo kako je ona ipak podložna promjenama, stoga njezin lik prelazi u tip anđela u kući. Ona postaje dobra, poslušna supruga i buduća majka.

Tablica 1.

	Lucija	Dora	Anica	Laura	Tena	Klara	Branka
Progonjena nevinost	-	+	+	-	-	-	-
Fatalna žena	-	-	-	+	+	+	-
Femme fragile	+	-	-	-	-	-	-
Subverzivna žena	-	-	-	-	-	-	+
Prirodna ljepota	+	+	+	+	+	+	+
Manipulacija	-	-	-	+	+	+	-
Opasnost za okolinu	-	-	-	+	+	+	-
Opasan pogled	-	-	-	+	-	+	-
Žrtva	-	+	+	-	-	-	-
Krvnica	-	-	-	+	-	+	-
Plemenitost	+	+	+	-	-	-	+
Selo	-	-	+	-	+	-	+
Grad	+	+	-	+	-	+	+
Smrt kao posljedica bolesti	+	-	-	-	-	-	-
Ubijena je	-	+	+	+	-	-	-
Živi	-	-	-	-	+	+	+

7. ZAKLJUČAK

Nakon detaljnoga predstavljanja razdoblja predrealizma i realizma u povijesno-teorijskom kontekstu i analize odabranih romana, opažamo da u pojedina realistička djela prodiru i značajke romantizma, odnosno ilirizma. Tako se u povijesnim romanima ovih dvaju književnih razdoblja često spominju politički problemi i nacionalizam. Shodno onovremenoj političkoj i povijesnoj situaciji, Vjenceslav Novak u svoj roman *Posljednji Stipančići*, umeće prvu budnicu preporoditelja Ljudevita Gaja iz 1835. godine – *Horvatov sloga i zjedinjenje* poznatija po prvim stihovima *Još Hrvatska ni propala*.³⁶³ Osim obilježja romantizma, u realističkim djelima javlja se i prodor naturalizma, a najočitiji je u likovima Laure iz Kovačićeve romana *U registraturi* i *Tene* iz istoimene Kozarčeve pripovijetke. Te su žene od svojega rođenja obilježene vremenom i sredinom u kojoj su prebivale te to prema naturalističkom mišljenju nikako nisu mogle izbjeći. Ipak, ovo je razdoblje ispunilo svoju primarnu ulogu, a ona je bila prikazivanje stvarnosti onakve kakva ona jest, bez imalo uljepšavanja. Shodno tome opisane su i teme iz svakodnevnoga života, a likovi su često obilježeni svojim socijalnim i društvenim podrijetlom. U književnome razdoblju hrvatskoga realizma najzastupljenija književna vrsta je roman, pisan je „jezikom svakodnevica“ uz upotrebu žargona. U djelima realizma često se tematiziraju povijesni odnosi sa strancima (Josip Kozarac – *Tena*, August Šenoa – *Zlatarovo zlato*), odnos sela i grada (Ante Kovačić – *U registraturi*, August Šenoa – *Branka*) te propadanje plemstva (Vjenceslav Novak – *Posljednji Stipančići*). Uz sva do sada navedena obilježja, važno je napomenuti da je upravo Novakov realistički roman *Posljednji Stipančići* nastao u razdoblju hrvatske moderne.

Osvrćući se na glavnu temu ovoga rada, analizu ženskih likova, opažamo kako su žene oduvijek promatrane i predstavljane iz muškarčeve perspektive te su shodno tome prikazane kao nositeljice moralnih i kršćanskih načela ili kao nositeljice destruktivnoga i negativnoga. Važno je napomenuti da za nositeljice morala nije nužno sukobljavanje s fatalnim ženama, već može biti i sukob s okolinom i neistomišljenicima kao što opažamo na primjeru Šenoine *Branke*, u kojoj se kao primarna tema ističe veličanje i razvijanje nacionalne svijesti. Prema analizi tipova ženskih likova iz odabranih djela, opažamo razvoj ženskoga lika od idealizirane,

³⁶³ <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=6535>, preuzeto 15. svibnja 2020.

patrijarhalne žene do emancipirane koja se bori za vlastita prava. Također, zaključujemo kako su analizirani likovi podložni promjeni tipa lika te da ne moraju biti ispunjena sva obilježja kako bi lik pripadao jednome od četiriju tipova prema klasifikaciji Krešimira Nemeca.

Ipak, treba naglasiti kako postoji razlika između predodžbe žene u književnosti i u stvarnome životu. Iz svega do sada napisanoga vidljivo je kako su žene oduvijek bile podcjenjivane, smatrano je da su rođene za rađanje i proširivanje obitelji, stoga često nisu bile prihvaćane kada su se željele afirmirati u književnosti. Jedna od prvih koja je u tome uspjela bila je Dragojla Jarnević. Ona je odlučila odbaciti okove i dokazati drugima kako je žena sposobna obavljati muške poslove. Upravo je ona ohrabrila druge žene da napuste „okove kućnoga anđela“ i počnu razmišljati o emancipaciji. Doduše, ne smijemo zaboraviti ni doprinos Augusta Šenoe, Ivana Perkovca i Ivana Filipovića koji su prednjačili i zastupali prava žena, potaknuli stanjem u Europi i svijetu.

Danas, kada postoji ravnopravnost među spolovima, ponekad samo na papiru, često susrećemo suprotne situacije, odnosno muškarce koji obavljaju kućanske poslove i brinu o obitelji dok im supruge rade te to više nije „zabranjena“ tema. Isto tako, prisutne su i „fatalne žene“, ali i muškarci koji su spremni, kao i u 19. stoljeću, učiniti sve kako bi postigli svoje ciljeve, a najčešće je riječ o materijalnoj koristi. Unatoč tome što smo daleko odmakli od 19. Stoljeća na žene se i danas gleda kao slabiji spol, a kroz književna djela i likove „indirektno“ ili pomoću pseudonima, progovara se o temama koje su i danas toliko „osjetljive“ da se o njima ne iznosi javno mišljenje, bez obzira na spol.

Na samome kraju zaključujemo kako će u književnosti uvijek biti onih djela kroz koja će se poticati mizoginija i u kojima će žene biti glavne „junakinje“ samo u ljubavnim romanima, ali će zato s druge strane postojati i poznato žensko pismo i poticanje feminizma.

8. LITERATURA

1. Jelčić, Dubravko: *Povijest hrvatske književnosti*, Tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne, P.I.P. Pavičić, Zagreb, 1997.
2. Kovačić, Ante: *U registraturi*, školska knjiga, Zagreb, 2005.
3. Kozarac, Josip: *Tena*, Katarina Zrinski d.o.o., Varaždin, 2017.
4. Nemec, Krešimir: *Putovi pored znakova (portreti, poetike, identiteti)*, Ljevak, Zagreb, 2006.
5. Nemec, Krešimir: *Tragom tradicije, Femme fatale u hrvatskom romanu 19. stoljeća – Geneza i funkcija motiva*, Matica hrvatska, Zagreb, 1995.
6. Novak, Vjenceslav: *Posljednji Stipančići*, Katarina Zrinski d.o.o. Varaždin, 2017.
7. Rosseti-Bazdan, Sandra, Dujmović-Markusi, Dragica: *Književni vremeplov 3*, čitanka iz hrvatskoga jezika za treći razred gimnazije, Profil, Zagreb, 2010.
8. Šenoa, August: *Branka*, Naklada Fran, Zagreb, 1999.
9. Šenoa, August: *Zlatarovo zlato*, Večernjakova biblioteka, knjiga 5., Zagreb, 2004.
10. Šicel, Miroslav: *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća*, Školska knjiga, Zagreb, 1997.
11. Šicel, Miroslav; Jelčić, Dubravko: *Ključ za književno djelo, 1. Kolo, 2. Knjiga; Zlatarovo zlato i Prosjak Luka i dr.*, školska knjiga, Zagreb, 1993.
12. Šicel, Miroslav: *Povijest hrvatske književnosti*, knjiga II., Realizam, Naklada Ljevak, Zagreb, 2005.
13. Župan, Dinko: *Mentalni korzet, Spolna politika obrazovanja žena u Banskoj Hrvatskoj (1868 – 1918)*, Zebra, Vinkovci, Osijek – Slavonski Brod, 2013.

INTERNETSKI IZVORI

1. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=42989>, 30. travnja 2020.
2. ALFA izdavačka kuća, Nemiri 1883 i ban Khuen Hedervary; online sat povijesti; <https://www.youtube.com/watch?v=1UnMyp4SBwA>, 25. travnja 2020.
3. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=33731>, 21. veljače 2020.
4. <https://www.hrleksikon.info/definicija/fin-de-siecle.html>, 25. siječnja 2020.
5. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=2683>; 10. travnja 2020.
6. https://lektire.skole.hr/system/files/pdf/2018/senoa_zlatarovo-zlatoe.pdf?file=1&type=node&id=117&force=; str. 47.
7. <https://filozofskoteoloski.wordpress.com/2018/09/09/simbolika-cvijeca-u-krscanstvu/>; 12. travnja 2020.
8. <https://filozofskoteoloski.wordpress.com/2018/09/09/simbolika-cvijeca-u-krscanstvu/>; 14. travnja 2020.
9. <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=6535>, preuzeto 15. svibnja 2020.
10. https://lektire.skole.hr/system/files/pdf/kovacica_uregistraturi.pdf?file=1&type=node&id=15&force=; str. 82.
11. <https://hr.wikipedia.org/wiki/Gorgone>; 18. svibnja 2020.

ČASOPISI

1. Buzov, Dragan: „*Progonjena nevinost*“ i *femme fragile*, časopis Republika, LII godište, broj 5-6, lipanj 1996.
2. Tomić-Sablić, Helena: *Ženski likovi s prijelaza stoljeća* (na primjeru novela Josipa Kozarca, Živka Bertića, Joze Ivakića i Josipa Kosora), <https://hrcak.srce.hr/73924>
3. Šego, Jasna: O ženama u „Vienču“ i o liku učiteljice u trima književnim tekstovima 19. stoljeća; https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=119622

4. Zovko, Goran: *Dvostruki identitet Kozarčeve Tene (1894)*, časopis Kultura komuniciranja broj 4., 2015. godine, str. 235.; <https://ff.sum.ba/sites/default/files/casopisi/Kultura%20Komuniciranja%20br%204.pdf>; preuzeto 1. svibnja 2020.

5. Zovko, Goran: *Klara Grubarova iz Šenoina romana Zlatarovo zlato 1871.*, Hum: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, Vol. 11 No. 16, 2016., izvor Hrčak: <https://hrcak.srce.hr/185998>

6. Žižek, Slavoj: *Postmodernizam i objekt*, časopis Republika, broj. 10-12, Zagreb, 1985.

ZBORNİK RADOVA

1. Grdešić, Maša: *Što je Laura? Otkud je ona?: Ženski nered u romanu U registraturi A. Kovačića* u zborniku radova Poetika pitanja, Zagreb, 2007.

2. Nemec, Krešimir: *Čuvarica ognjišta, svetica, vamp. Slika žene u hrvatskoj književnosti 19. stoljeća* u Zborniku zagrebačke slavističke škole, Zagreb, 2002.

9. SAŽETAK

Početak rada donosi povijesno-teorijski pregled dvaju književnih razdoblja, predrealizma i realizma u hrvatskoj književnosti. Naveli smo autore koji su stvarali u ovima dvama razdobljima i njihova djela te časopise u kojima su ona objavljivana u nastavcima. U tome smo dijelu rada, također opisali povijesnu i političku situaciju koja je onovremeno utjecala na daljnji literarni razvoj svakog autora zasebno. Razdoblje u kojemu su stvarali književnici realizma obilježeno je vladavinom Khuena-Héderváryja i njegovim provođenjem mađarizacije i germanizacije, stoga je zagovaranje i podizanje nacionalne svijesti neizostavna tema pojedinih romana. Tematika koju opisuju podijeljena je u tri cjeline: prva opisuje socijalnu tematiku regije iz koje autor dolazi, druga opisuje socijalne probleme hrvatskoga društva osamdesetih i devedesetih godina, a u trećoj cjelini autori prikazuju propadanje plemstva.

Nakon prvoga, povijesno-teorijskoga dijela, u drugome dijelu rada daje se pregled članka Krešimira Nemeca: *Čuvarica ognjišta, svetica, vamp. Slika žene u hrvatskoj književnosti 19. stoljeća*, u kojemu navodi četiri tipa ženskih likova: tip *progonjene nevinosti (anđela u kući)*, *fatalne žene (femme fatale)*, *femme fragile* i *subverzivne žene na putu prema samosvijesti*. Nakon navođenja i objašnjavanja svakoga tipa zasebno, pristupa se analizi ženskih likova uz navođenje citata iz sljedećih romana *Zlatarovo zlato (Dora i Klara)*, *Branka*, *U registraturi (Laura i Anica)*, *Posljednji Stipančići* (Lucija) i pripovijetke *Tena*. Okosnica ovoga rada bila je usporedba odabranoga lika s odlikama, odnosno obilježjima koja su navedena u Nemecovim i Buzovljevim člancima. Uočavamo da likovi ne moraju ispunjavati sva obilježja kako bi pripali pojedinome tipu ženskoga lika. Shodno tome, Tena, iako je fatalna žena pronalazi ljubav, a Klarin i Lucijin fizički izgled u nekim segmentima odudara od uvriježenih motiva tipa lika kojemu pripadaju.

Ključne riječi: predrealizam, realizam, ženski likovi, anđeo u kući, progonjena nevinost, fatalna žena (femme fatale), femme fragile, subverzivna žena

10. SUMMARY

The first part of this paper gives a theoretical-historical overview of two periods in the Croatian literature, namely the Proto-Realism and Realism. The authors who created their works in these two periods are presented, as well as their works. Moreover, the magazines that published the authors' works in installments are mentioned. Historical and political circumstances that influenced further literary development of each author are also described in the first part of the paper. Realism is marked by the rule of Khuen-Héderváry and his enforcement of Hungarization and Germanization. Consequently, advocacy and promotion of national identity is an inevitable theme in some novels. Themes described by the authors are divided into three separate sections. The first one is related to social themes of a particular author's native region. The second deals with social problems of the Croatian society in the 1880s and 1890s. Finally, the third section describes the downfall of the Croatian nobility.

After the first theoretical-historical part, the second part of the paper displays an overview of Krešimir Nemec's article: *A Hearth Keeper, a Saint, a Vamp. The Image of a Woman in the Croatian Literature of the 19th Century*. The article lists four types of female characters; a persecuted innocence (home angel), a fatal woman (*femme fatale*), *femme fragile*, and a subversive woman on the path to self-awareness. This paper explains each type separately and then approaches the analysis of female characters and gives citations from the following novels: *The Goldsmiths' Treasure* (Dora and Klara), *Branka*, *In the Registrar's Office* (Laura and Anica), and *The Last Stipančićs* (Lucija). Citations from the short story *Tena* are also included. The backbone of this paper was comparison of a selected character with the features listed in Nemec's and Buzov's articles. We note that characters do not have to meet all the features in order to belong to a particular type. Accordingly, Tena, although a fatal woman, finds love, and both Klara's and Lucija's physical appearance in some segments differs from the established features of the type of character to which they belong.

Key words: Proto-Realism, Realism, female characters, home angel, persecuted innocence, fatal woman (*femme fatale*), *femme fragile*, subversive woman